

T.C
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

HADİSLERDE SADAKA KAVRAMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

MEHMET TOKUŞ

VAN-2006

T.C
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

HADİSLERDE SADAKA KAVRAMI

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan:

MEHMET TOKUŞ

Danışman:

Yrd. Doç. Dr. HÜSEYİN HANSU

VAN-2006

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu çalışma jürimiz tarafından **TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI, HADİS BİLİM DALI**'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan:.....

Üye (danışman):.....

Üye:.....

Üye:.....

Üye:.....

ONAY: yukarıda imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2006

.....

Enstitü Müdürlüğü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	IV

GİRİŞ

1. SADAKA KAVRAMININ TANIMI VE NASLARDA KULLANIMI	1
1.1. SADAKA KAVRAMININ ANLAM ALANI	1
1.2. SADAKA KAVRAMININ SÖZLÜK ANLAMI:.....	1
1.3. SADAKA KAVRAMININ TERİM ANLAMI	3
1.4. SADAKA KAVRAMI İLE İLİŞKİLİ DİĞER KAVRAMLAR	6
1.4.1. SIDK.....	6
1.4.2. SİDDİK.....	7
1.2. KUR'AN-I KERİM' DE SADAKANIN KULLANILDIĞI ANLAMLAR.....	9
1.2.1. KEFFARET	12
1.2.2. MEHİR	13
1.2.3. GÖNÜLLÜ BAĞIŞ.....	14
1.2.4. KARZ-I HASEN	15
1.2.5. ZEKÂT	15
1.2.6. İNFAK	23
1.2.7. BİRR.....	25
1.2.5. İHSAN	27
1.2.6. İHLÂS.....	29
1.2.7. MARUF	30

I. BÖLÜM

1.3. HADİSLERDE SADAKA KAVRAMI.....	33
1.3.1. MADDİ YARDIMLAR ANLAMINDA KULLANILMASI.....	33
1.3.1.1. Zekât	33
1.3.1.2. Sadaka-i Fıtr	34
1.3.1.3. Keffaret	35
1.3.1.4. Adak.....	36
1.3.1.5. Gönüllü Yapılan Sadaka	37
1.3.1.6. Ölen Kişi Adına Sadaka Vermek	37
1.3.1.7. Ailesinin Nafakasını Karşılama.....	38
1.3.1.8. Kadının Kocasının Malından Sadaka Vermesi	39
1.3.1.9. Akrabalara Yardım Etmek	40
1.3.1.10. Sıla-i Rahim.....	41
1.3.1.11. Misafire ve Komşuya İkramda Bulunmak	42
1.3.1.12. Hediyeleşmek	42
1.3.1.13. Borçluya Mühlet Vermek.....	43
1.3.2. MANEVİ YARDIMLAR	43
1.3.2.1. İyi İşler Yapıp Kötü İşlerden Beri Durmak	44

1.3.2.2. Cuma Günü Gusletmek.....	44
1.3.2.3. Eşyle Cima Etmek	45
1.3.2.4. Mar'uf'u Emretmek ve Münker'den Sakındırmak.....	46
1.3.2.5. Namazı Kasr Etmek.....	49
1.3.2.6. İki Kişinin Arasını Düzeltmek	49
1.3.2.7. Bir Kimseyi Bineğine Bindirivermek Veya Eşyasını Kaldırırvermek.....	50
1.3.2.8. Güzel Söz Söylemek.....	50
1.3.2.9. Namaza Gitmek İçin Yürümek	51
1.3.2.10. Yolda Eziyet Verici Bir Şeyi Kaldırmak	52
1.3.2.11. Yol Göstermek	52
1.3.2.12. Selam Vermek ve Verilen Selama Karşılık Vermek.....	53
1.3.2.13. Tebessüm Etmek	54
1.3.2.14. İlim Öğrenmek ve Öğretmek.....	55
1.3.2.15. Sadaka-i Cariye	56
1.3.2.16. Su Dağıtmak.....	56
1.3.2.17. Cenazeyi Takip Etmek.....	57
1.3.2.18. Ağaç Dikmek.....	58
1.3.2.19. İyilik Yapmak.....	58
1.3.2.20. Duha Vaktinde Namaz Kılmak	60
1.3.2.21. Allah'ı zikretmek.....	60
1.3.2.22. Kendisine Emr Edilen İşi Yapmak.....	61

II. BÖLÜM

2. SADAKANIN BİREYSEL VE TOPLUMSAL AÇIDAN DEĞERİ.....	63
2.1. MADDİ SADAKA.....	63
2.1.1. SADAKANIN ONU VERENİN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	63
2.1.1.1. Kişiyi Cimrilikten Kurtarır, Cömertliğe Teşvik Eder.....	64
2.1.1.2. Ahlâk Güzelliğini Sağlar.....	67
2.1.1.3. Sadaka ve İnfak Allah'ın Nimetlerine Bir Şükürdür.....	68
2.1.1.4. Zengin'in Şahsiyetini Geliştirir	68
2.1.1.5. Zengin ve Fakirler Arasında Sevgi ve Saygı Doğurur	69
2.1.1.6. Malı Temizler ve Artırır.....	70
2.1.1.7. İnfak ve Zühd	70
2.1.2. SADAKANIN ONU ALANIN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	71
2.1.2.1. Alan Kimseyi İhtiyaç Sahibi Olmaktan Kurtarır.....	72
2.1.2.2. Kin ve Kıskançlık Duygusundan Arındırır	73
2.2. MANEVİ SADAKA	74
2.2.1. SORUMLULUK BİLİNCİNİ GELİŞTİRİR	74
2.2.2. SOSYAL YARDIMLAŞMAYI SAĞLAR	75
SONUÇ.....	76
KAYNAKLAR.....	78
ÖZET	80
ABSTRACT	82

ÖNSÖZ

Toplumsal yaşam kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu yüzden “İnsan doğası gereği sosyal bir varlıktır.” denmiştir. İnsan madde ve manadan müteşekkildir. Yaşamını sürdürebilmesi için havaya, suya ve ekmeğe ihtiyaç duyduğu gibi birlikte yaşama da ihtiyaç duyar. İnsan kendisini hem dışarıdan gelecek tehlikelere karşı koruması hem de sosyal yaşamını devam ettirmesi için yardımlaşmak zorundadır. İnsanlık tarihi boyunca her toplum ve millette yardım etme, yardımlaşma ve yardım kurumları bulunmaktadır. Müslümanlarda bu yardım kuruluşlarının karşılığı sadaka ve zekâttır. Sadaka, zekât kavramından daha geniş olup zekâtı da kapsamaktadır.

Sadaka İslam kültüründe her türlü yardıma karşılık gelen bir kavramdır. Ancak zamanla anlam daralmasına uğramış ve sadece gönül rızası ile yapılan bağışların karşılığı olmuştur. Bu çalışmada, sadaka kavramının uğradığı anlam daralmasını açarak, gönül rızası ile yapılan bağışların yanı sıra kullanıldığı başka anlamlarını inceleme konusu olarak seçtik. Çalışma sınırlarımızı da Kur’an’ı Kerim ve tefsir kitaplarının yanı sıra, Hz. Peygamber’in uygulamaları anlamına gelen sünnet ve onun sözlü ifadesi olan hadis rivayetleri olarak belirledik.

“Hadislerde Sadaka Kavramı” adlı çalışmamızda sadaka nedir? sorusuna cevap aramaya çalıştık. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde sadakanın anlamı ile sadaka kavramının nasslardaki kullanımını incelendi. Öncelikle sadaka kavramı Kur’an da ne anlama gelmektedir? Sadaka kavramı ile yakından ilişkisi olan zekât, berr, maruf, infak, mehir, ihlâs ve ihsan kavramları Kur’an ayetleri ve tefsirler yardımıyla incelendi.

Ayrıca çalışmanın ana temasını oluşturan hadislerde sadaka kavramını incelendi. Bunun için hadis kitaplarına müracaat edildi. Hadislerin Kütüb-i Sitte kitapları yanı sıra Muvatta, Müsnedi Ahmed ve Sünenü’ d Darimî eserlere bakıldı. Ayrıca hadis kitaplarının şerhlerine bakılarak, hadisleri maddi yardımlar ve manevi yardımlar olarak ayırmak gerektiği tespit edildi.

Çalışmanın ikinci bölümünde sadakanın bireysel ve toplumsal açıdan değeri incelendi. Sadaka verilirken, alan ve veren üzerindeki tesiri ile toplumda meydana getirdiği düzen ve dirlik açıklanmaya çalışıldı.

Çalışmada sadaka verirken göz önünde bulundurulması gereken hususlar kapsam dışında tutuldu. Ayrıca hadisler incelenirken sıhhat derecelerine bakılmaksızın sadaka kavramının hadis edebiyatındaki resmi çizilmeye çalışıldı. Bu bakımdan hadisler sened ve metin açısından incelenmedi. Bu sınırlama, tezimiz, bir kavram çalışması olduğu için yapıldı.

Bu Çalışmamda her konuda bana yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hüseyin HANSU' ya teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca çalışmamın yazımında ve hazırlanmasında yardımcı olan değerli arkadaşlarım Sadrettin BUĞDA, Murat KAYA, Mahmut TOKUŞ ve Mustafa GÜNERİGÖK'e teşekkür ederim.

Mehmet Tokuş

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhi selam
b.	: bin
ev.	: Çeviren
h.	: Hicri
İA	: İslam Ansiklopedisi
Meb.	: Milli Eđitim Bakanlığı
OMÜİFD.	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
r.a.	: Radıallahü anh
S.a.s.	: Sallallahü Aleyhi ve sellem
Terc.	: Tercüme
Ts.	: Tarihsiz
Yay.	: Yayın evi
Vb.	: Ve benzeri

I. GİRİŞ

SADAKA KAVRAMININ TANIMI VE NASLARDA KULLANIMI

Allah, insanı yeryüzünün halifesi olarak en güzel bir şekilde, sadece kendisine ibadet için yaratmıştır. Bunun için de onu akıl, kitap ve peygamberler ile desteklemiştir. İnsanların dünya ve ahiret mutlulukları için düzenlemeler yapmış, kanun koymuştur. Kur'an, bu düzenlemelerin esaslarını ihtiva eden kitaptır. Kur'an'ın açık bıraktığı meseleleri sünnet tamamlamıştır. Müslümanlar karşılaştıkları sorunları Peygamber'e arz etmişlerdir. Peygamber'in uygulamaları ve sözleri de Kur'an'dan sonra ikinci kaynak olarak kabul edilmiştir. Sünnette anlamını bulan ve genişçe açıklanan kavramlardan bir tanesi de sadakadır.

Sadaka bilinen anlamıyla; "Allah'a Kurbiyet niteliği ile karşılıksız olarak ihtiyaç sahiplerine hayatta iken, temlik edilen şey" olarak tanımlanır. Farz, vacip, nafile olarak yapılan bağışların hepsine sadaka denir. Sadaka fazileti, ne olduğu, nelerin sadaka sayılacağı ile alakalı birçok ayet ve hadis vardır. Güzel olan fiil ve davranışlar da sadaka sayılmaktadır.

1.1. SADAKA KAVRAMININ ANLAM ALANI

Sadaka kelimesi, "sıdk" kökünden türemiştir. S-d-k'nın anlamı ise sözlükte; "doğruluk, şecaat, salâbet ve kemal" anlamlarına gelmektedir.¹ Sadaka kelimesi oldukça geniş bir anlam dünyasına sahiptir. Bu yüzden sadaka kelimesini incelemeden önce kelimenin kökü olan s-d-k kelimesi ile türevleri üzerinde durmak gerekmektedir.

1.2. SADAKA KAVRAMININ SÖZLÜK ANLAMI:

"Sadaka" kelimesi, lügatte kizbin (yalan) zıddı olan (s-d-k) (doğruluk) kökünden türetilmiştir.² Çoğulu sadakattir. Bununla birlikte, "sadaka" kelimesinin anlam kökenini teşkil eden sıdk ve onun muhtelif türevlerine, "mükemmellik, söz ve

¹ Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem b. Manzur, *Lisanü'l Arab*, Beyrut, 1997, VII, 307.

² İbni Manzur, *a.g.e.*, VII, 308.

davranış vb. hususlarda sağlam ve güçlü olmak" gibi anlamlar da izafe edilmiştir. Kelimenin kökenine ilişkin olarak son dönemin ünlü müfessiri Elmalılı M. Hamdi Yazır da şu izahta bulunmaktadır: "Sadakanın aslı olan "s-d-k" maddesi, bu tertip üzere bir sıhhat ve kemal manasına mevzudur. Bu maddenin sıdk, sadık, sadık gibi bütün müştaklarında bu mana vardır. Hatta mehire, sadak denilmesi de nikâhın bununla tekemmül etmesindedir."³

Kur'an'da zikri geçen "sadaka" kelimesinin tüm kullanımlarının zekât anlamına geldiğini ileri süren Mâlikî âlimi Ebû Bekir İbnü'l- Arabî (h. 543/1148) de bahse konu kelimenin anlam kökeniyle semantik çerçevesi arasında şöyle bir irtibat kurmaktadır: "Sadaka, davranışla söz ve itikadın paralel olmasını ifade eden sıdk kelimesinden türemiştir. "s-d-k" maddesi, bir şeyi başka bir şeyle tahakkuk ettirmek, desteklemek, güçlendirmek anlamlarına râcîdir. Kadına verilen mehir (sadak) de aynı anlamdadır. Zira kadının helal oluşu, mehir ve nikâhla birlikte meşru bir şekilde gerçekleşmiş ve onaylanmış (tasdik) olmaktadır. Dilciler, kelimenin çeşitli form ve kalıplarından yapılan her türevinin kendine özgü bir anlamı olduğunu, fakat bu anlamların hepsinin sadaka ile benzeştiğini ifade etmektedirler. Zira öldükten sonra dirilmenin hak ve nihaî varış yerinin ahiret yurdu olduğuna, bu dünyanın ahirete götüren bir köprü, iyilik veya kötülüğe açık bir kapı işlevi gördüğüne inanan kimse, bu takdirde (inancının bir gereği olarak) ahirete yönelik ameller yapacak ve tabiatıyla dünyada elde ettiği kazanımlarını bu uğurda harcayacaktır. Eğer bu konuda şüphe eder, tembellik gösterir ve dünyayı ahirete tercih ederse, (doğal olarak) mal hususunda cimrilik yapacak, nefsinin buyruklarına boyun eğecek ve ahiretinden (sadaka vermekten) gafil olacaktır."⁴

İslâm âlimleri ve Arap dilcilerinin "sadaka" kelimesinin köken anlamı ve semantik çerçevesine ilişkin yapmış oldukları bu izahlara karşılık, T. H. Weir ve bazı müsteşrikler, kelimenin esas itibarıyla ibranî kökenli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Weir, İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı "sadaka" maddesinde bu konuyla ilgili şunları söylemektedir: "Sadaka, Arap müelliflerine göre s-d-k kökünden türetilmiştir ve "doğruyu söylemek" manasına gelir. Bir Müslüman'ın sadaka vermesi, onun dininin

³ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, ts., II, 221.

⁴ Mustafa Öztürk, "Sadaka Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi", OMÜİFD, 12-13, Samsun, 2003, 460

doğruluğunu (sıdk) gösterir. Bu kelime ise İbranîce sadâqâ kelimesinin ancak Arap harfleri ile yazılmış şekli olup, aslında, "sıdk ve hulûs" manasını ifade eder. Lâkin Mürailerce (Ferisiler, Pharis) dindar İsrâîlilerin esas vazifeleri için kullanılmıştır ki, bu mefhum kelimenin daha İslâm'ın zuhurunda meydana gelen ve daha sonraları da muhafaza edilen manasını teşkil etmektedir..."⁵

Weir ve onun gibi düşününlerin ileri sürmüş oldukları bu iddiaların, kesin olarak doğru ya da yanlış olduğunu söylemek mümkün olmamakla birlikte, âdeti canlı bir organizmayı andıran muhtelif dillerin birbirleriyle olan akrabalıkları ve buna bağlı olarak zaman içerisinde aralarında birtakım sözcük ve anlam transferlerinin vuku bulduğu tarihsel olgularda inkâr edilemez. Her ne kadar bazı İslâm âlimleri, Arapçayı, dillerin anası, lisan-ı evvel ve kutsal dil olduğunu ileri sürmüş olsalar bile, bu anlayış ilmî kıstaslardan çok, hamiyet-i dîniyye ve hatta asabiyet-i kavmiyye gibi saiklerle ortaya konulmuştur.⁶

Meseleye bu açıdan yaklaşıldığında, bahse konu olan kelimenin köken itibariyle hangi dile ait olduğu hususu, pratikte çok fazla değer ifade etmemektedir. Kaldı ki bu kelime ister Arapça, ister İbranice kökenli olsun sonuçta, Arapça nazil olan Kur'an bu kelimeye yer vermiş ve en azından İslâm öncesi Arap toplumunun aşına olmadığı dinî ve ahlâkî içerikli bir anlam yüklemek suretiyle söz konusu kelimeyi kavramlaştırmıştır.⁷

Klasik Arap dili ve Kur 'an sözlüklerinde bizzat sadaka kelimesine yüklenen anlamlara baktığımızda, bunların bir kısmının daha ziyade, söz konusu kelimenin tedvin dönemi sonrasında oluşan ıstılahındaki anlamıyla örtüştüğü görülmektedir.⁸

1.3. SADAKA KAVRAMININ TERİM ANLAMI

Sadakayı Ragıb el-İsfahanî (ö. 502/1108) el-Müfradat'ında şöyle tanımlamaktadır: "İnsanın kendi malından Allah'a kurbiyet amacıyla elinden çıkardığı mala" sadaka denir. Sadaka, zekât anlamında kullandığı gibi zekâtın

⁵ T. H. Weir, "Sadaka", İA, İstanbul, 1997, X, 22.

⁶ Öztürk, a.g.m., 462.

⁷ Öztürk, a.g.m., 462.

⁸ Öztürk, a.g.m., 462

dışında tatavvu amacıyla yapılan her türlü hayırperverliğe de denir.⁹ İbni Manzur da bu kelimeyi “Allah rızası için fakirlere verilen şey” olarak tanımlamıştır.¹⁰

Sadaka terimi hem inanan kişinin bir başkasına sevgi ve merhamet saikiyla ihtiyari olarak sunduğu her şeyi, yaptığı her türlü yardımı, hem de karşılığında dünyevi hiçbir şey beklemeden ahlaki veya hukukî gerekçelerle yapmakla yükümlü olduğu yardımları kapsar. Yani “*Gönül alıcı bir söz ve başkasının eksikliğini gizlemek, peşinden incitmenin geldiği bir yardımdan daha hayırlıdır. Allah kendine yeterlidir, tahammül sahibidir.*”¹¹ ile “*Ey iman edenler, servetini gösteriş ve övgü için harcayan, Allah’a ve ahiret gününe inanmayan kişinin yaptığı gibi, iyiliğinizi başa kakarak (muhtaç kimsenin duygularını) inciterek yardımlarınızı değersiz hale sokmayın...*”¹² ayetlerinde örneği görülen (sadakat kavramının birincil anlamına denk düşmek üzere) her nitelikte hayırperverliğe ve gönül hoşluğu ile sunulan şeyleri yahut yapılan iş ve eylemleri ve hem de zekât dediğimiz (“arındırıcı yükümlülük”: çünkü bunun ödenmesi, deyim yerinde ise, kişinin malını ya da servetini, bencil tasarrufların yol açabileceği bulaşıklıklardan arındırır.) zorunlu vergiyi kapsar.¹³

Zekât, daha çok farz olan sadakalar için kullanılır. Eğer sahibi fiilinde sıdkını yerine getirmişse vacip olan zekât, sadaka olarak isimlendirilir.¹⁴ İlk zamanlarda bu kelime daha çok zekât’ın yani zorunlu bir yardım olan, miktarı belli olan ve fakirler için alınan şer’i verginin müteradifi olarak kullanılırdı.¹⁵ Zekâta sadaka denilmesi iki bakımdandır. Birisi malın arındırılması ile sıhate ve kemale delalet etmesidir. Diğeri de zekâtı verenin imanda sıdk ve samimiyet sahibi olduğuna delalet etmesidir. Her sadakada bu anlamlar vardır.¹⁶ “*Sadakalar Allah’tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere,(zekât toplayan) memurlara, gönülleri İslam’a ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere ve yolcuya mahsustur. Allah pekiyi bilendir, hikmet*

⁹ Hüseyin b. Muhammed el-Maruf Ragıb el- İsfahanî, *el-Müfradat fi Garibi'l Kur'an*, İstanbul, ts., 410

¹⁰ İbni Manzur, *a.g.e.*, VII, 308

¹¹ Bakara, 2/263

¹² Bakara, 2/264

¹³ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı*, (Çev., Cahit Koytak, Ahmet Ertürk) İstanbul, 1999, I, 366

¹⁴ İsfahanî, *a.g.e.*, 410.

¹⁵ Weir, *a.g.m.*, X, 22.

¹⁶ Yazır, *a.g.e.* II, 221.

*sahibidir.*¹⁷ “Onların mallarından sadaka al; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin. Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükûnettir (onları yatıştırır). Allah işitendir, bilendir.”¹⁸ Ayetlerinde görüldüğü gibi zekât anlamında kullanılmıştır.

Hadis kitaplarında ise sadaka kelimesinin zekât ile aynı anlamda kullanıldığı görülür. İmam-ı Mâlik Muvatta’da Zekât bölümünde, zekât kelimesi yerine sadaka kelimesi kullanılmıştır. Aynı şekilde Buharî’de hiçbir fark gözetilmeden sadaka kelimesi zekât yerine geçmiştir. Yine bu iki kelime birbirinin müteradifi gibi kullanılmıştır. Nitekim Kitab el-Zekât’ın 31. babında her iki kelime tefrik yapılmadan kullanılmıştır. Mâlik’in sadaka kelimesini kullandığı yerde Buharî zekât kelimesini kullanır.(Msl; bab 43) sadece şu hadisi Mâlik ile aynı şekilde zikreder. (Beş zavt dışı devenin olmadığı yerde sadakaya mahal yoktur.) Bununla beraber Mâlik, Muvatta’da Zekât el-Fıtır tabirini kullandığı halde; Buharî Sadakat el-Fıtır’dan bahseder. İki kelime arasında aynı farkı gözetmeme hususu, gerek fakih, gerek tarihçi sonraki müelliflerde de mevcuttur. Sadaka kavramı her ne kadar zekât anlamında zorunluluk ifade eden manada kullanılmışsa da zekâtan bağımsız olarak gönül hoşluğu ile yapılan mali bir yardım veya davranış olarak da kullanılmaktadır. Arap dil bilimcilere göre sadakanın daha geniş bir anlamı vardır.¹⁹

Derveze; Mekkî ve Medenî birçok ayette sadakanın daha geniş bir anlama sahip olduğu, zekât’tan daha kapsamlı olduğu, zekât gibi sınırlı bir ölçüye tabi tutulmaması gerektiğini, çünkü Allah yolunda iyi yerlerde muhtaçlara yardım konusunda infakta bulunmanın bu sınırlı ölçüye sığmayacak kadar geniş olduğunu söyler.²⁰

İslami kaynaklara göre gönüllü yardım ayetleri daha önce Mekke’de nazil olduğu için zekât’tan önce gelir. Zekât ise Mekke’de düzenlendi ve Medine’de bunun kuralları kondu.²¹ Sadaka ve onunla ilgili fiiller Kur’an da yirmi dört kez kullanılmıştır. Bu ayetlerin on ikisi hariç hepsi Medine dönemine aittir.

¹⁷ Tevbe, 9/60.

¹⁸ Tevbe, 9/103.

¹⁹ Wier, a.g.m., X, 23.

²⁰ İzzet Derveze, *et-Tefsirü'l Hadis*, (Çev., Ramazan Yıldırım) 2.baskı, İstanbul, ts, VII, 358.

²¹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (Çev. Salih Tuğ) Ankara, 2003, II, 962.

1.4. SADAKA KAVRAMI İLE İLİŞKİLİ DİĞER KAVRAMLAR

1.4.1. SIDK

Sıdk kelimesi fiil olarak kullanıldığında “doğruyu söylemek” anlamındadır. Yani kizb’in (yalan söylemek) zıddıdır. Sıdk ve kizb kelimesi söz (kavl) için geçerli olup geçmiş ve geleceğe ait bir ifadeyi nitelemek için kullanılır. Sıdk ve kizb kelimesi sözde de (kavil) geçerlidir. Bu kelimenin söze ait olan kısmı haber (yargı) niteliği taşıyan sözlerde olur.²² Bu ifadeler Kur’an’ı Kerim’de “*Allah’tan daha doğru sözlü olan kimdir*”²³ haber verme noktasında “*Allah’tan daha sıdk sahibi kim vardır.*”²⁴ Şeklinde kullanılmıştır.

Yukarıdaki birinci ayette Allah’ın iman edip salih amelde bulunanları cennete koyacağı vaat edilmekte, ikinci ayette ise kıyametin mutlaka gerçekleşeceği ifade olunmaktadır. Söyleyen Allah olduğu için bunlar mutlaka meydana gelecektir. Çünkü Allah’ın sözünde asla kizb bulunmaz.²⁵

Allah’ın sözlerini nakledenler kimseler, onun seçtiği peygamberlerdir. Şu halde her sözü sıdk olanın sözlerini nakledecekler de şeksiz şüphesiz ve herkesin kendisine inanıp güvенеceği sadık kimseler olmalıdır.²⁶

*“Kitapta İsmail’i an; muhakkak o va’ dinde sadıktı. Ve nebi bir resuldü. Kitapta İdris’i an; muhakkak o nebi bir sıddıktı.”*²⁷

Sıdk ve kizb kelimesi kelamın(söz) istifham, emir, dua anlamlarındaki çeşitlerinde de meydana gelir. Örneğin “Evin fiyatı artırıldı mı?” cümlesinden anlaşılan mefhum, aynı zamanda evin fiyatının artırılmasının bilinmediğini de gösterir. “Eziyet etme!” ifadesi aynı zamanda zımında “bir eziyet etme durumunun” varolduğunu gösterir.²⁸

Sıdk kelimesi ayrıca sözün hem vicdana hem de kendisinden haber verilene (söylenen şeye) mutabık olmasıdır. Bu iki şarttan biri olmazsa tam bir sıdk gerçekleşmez. Ve yahut böyle bir söz bir yönüyle doğru olur bir yönüyle de yanlış

²² El-İsfahanî, a.g.e., 408.

²³ Nisa, 4/122.

²⁴ Nisa, 4/87.

²⁵ Ali Ünal, *Kur’an’da Temel Kavramlar*, İzmir,1999, 494.

²⁶ Ünal, a.g.e., 494.

²⁷ Meryem, 19/54–56

²⁸ İsfahanî, a.g.e., 409.

olur. Mesela kâfirin inanmaksızın “Muhammed Allah’ın resulüdür” demesi gibi. Söylenen söze bakılarak bu söz doğrudur diyebiliriz. Ancak söyleyen kişiye bakılacak olursa bu söz yalandır.²⁹ Yani söz doğru ama sözün çıktığı ağız yalancıdır, söyleyen buna inanmamakla beraber alay edercesine söylemektedir.

*“Münafıklar sana geldiği zaman, “Şahadet ederiz ki, sen Allah’ın resulüsün” derler. Allah bilir ki muhakkak sen Allah’ın resulüsün ve Allah şahadet eder ki münafıklar kesin yalancıdırlar.”*³⁰

1.4.2. SİDDİK

S-d-k kökünden türeyen ve ismi fail olan siddik kelimesi de kendisinde sıdkın en çok olduğu kimsedir. Hiç yalan söylemeyen kimseye de siddik denilir. Kur’an’ı Kerim’de Hz. Yusuf’u melik’in rüyasını yorumlamak için zindana giden arkadaşı O’nu *“Yusuf! Ey doğru sözlü (siddik) (dedi)...”*³¹ diye hitap ettiği görülmektedir. Ayrıca sözü inancını doğrulayan, doğruluğunu da ameli ile gerçekleştiren kimseye siddik denir. Yine siddik kelimesi fazilet noktasında enbiyadan daha aşağıda olan kimseler için de kullanılır.³²

*“Kim Allah’a ve resulüne itaat ederse, işte onlar nebiler, siddiklar, şehitler ve salihler olarak Allah’ın kendilerine nimet verdikleri ile beraberdir. Ne güzel arkadaştır onlar!”*³³

*“Meryem oğlu İsa ancak bir resuldür, ondan önce de muhakkak resuller geçti ve annesi siddikadır.”*³⁴

*“Her zaman doğrularla beraber olun.”*³⁵ ayetleri ile *“... yahut da sadık dostlarınız (ın evlerinden) yemenizde de size (bir zorluk yoktur)...”*³⁶ ayeti her zaman güvenilir bir dost ve arkadaş çevresi itibari ile de sürekli doğruluğu aramasıdır

²⁹ İsfahanî, a.g.e., 409.

³⁰ Münafikun, 63/1

³¹ Yusuf, 12/46

³² İsfahanî, a.g.e., 409.

³³ Nisa, 4/69.

³⁴ Maide, 5/75

³⁵ Tevbe, 9/119

³⁶ Nur, 24/61

ki buna sıddık; aksi duruma yani yalanla içli dışlı yaşayan ve hayatını hilafi vakilerle sürdüren de kezzab olarak isimlendirilir.

Peygamberlerin getirdiği ilahi mesaj ve onu ilk tasdik edenler de bu sıfatla (sıdk) nitelendirilmişlerdir.

*“Doğruyu getiren ve onu tasdik edenlere gelince, işte onlar sakımanlardır.”*³⁷

Hulasa; sıdk, “doğru düşünce, doğru söz, doğru davranış” manalarını ifade eder. Kur’an değişik ayetleri ile gerçek mü’min olmayı, insanın söz ve davranışlarından iç âlemine kadar her hal ve tavrını sıdka göre tasarlamasına ve sadakat etrafında örgülenmesine bağlamıştır.³⁸ Kişinin rabbine karşı sıdkı onun söz ve ameli ile rabbine sadakat göstermesidir.

*“De ki: Rabbim! Gireceğim yere doğrulukla girmeye, çıkacağım yerden doğrulukla çıkmaya beni muvaffak eyle.”*³⁹

*“Bana sonrakiler içinde bir lisanı sıdk lütfeyle.”*⁴⁰

*“İman edenleri Rableri nezdinde kademi sıdk (ve hüsnü istikbal) ile müjdele.”*⁴¹

*“Şüphesiz muttakiler, cennet bahçelerinde ve ırmaklar başında, o gücü her şeye yeten sultanlar sultanının nezdinde sıdk oturağındadırlar.”*⁴²

Yukarıdaki ayetler her mevki ve makamda daima içi sıdk, dışı sıdk, lisanı sıdk, kademi sıdk, makadi sıdk, unvanıyla dünyadan ta ahirete kadar uzanan bir çizgide hem uzun bir yola, hem yol azığına hem de neticeye işaret buyrulmuştur.⁴³

Sıdk ve kizb kelimesi itikatta hâsıl olan bir şey için kullanılır. “Zannım doğru çıktı. Ve yahut zannım yalan çıktı” gibi. Organlara ait işlevlerde, bir işte sebat etmek ve o işi nasıl yapmak gerekiyorsa o şekilde yapmak veya faziletli bir fiili ifade etmede, bir yeri ve konumu belirlemede, onaylamak(tasdik etmek) anlamında

³⁷ Zümer, 39/33.

³⁸ İbrahim Canan, *Hadis Ansiklopedisi, Kütübi’s Sitte Muhtasarı*, İstanbul, ts., IX, 211.

³⁹ İsrâ, 17/80.

⁴⁰ Şuara, 26/84.

⁴¹ Yunus, 10/2.

⁴² Kamer, 54/54–55.

⁴³ Canan, *a.g.e.*, IX, 211.

kullanılır. Ayrıca sevgide doğru olmak anlamında yani sadakat anlamında da kullanılır.⁴⁴

İnsanın sıdkını ortaya koyma, Allah'ın emanetini onun yolunda kullanma yollarından olan infak için verilen mala sadaka denilir. İnsan malının bir miktarını verilmesi istenen ve gereken yerlere, kişilere vermekle, Allah'ın "İnfak edin." emrini yerine getirdiğini ve dolayısı ile Allah'a inanıp hükümlerini tasdik ettiğini ortaya koymuş olur.⁴⁵

1.2. KUR'AN-I KERİM' DE SADAKANIN KULLANILDIĞI ANLAMLAR

"Sadaka" kelimesi Kur'an'da nekra ve müfred sığası ile beş ayette zikredilmektedir. Bunlar, surelerin Kur'an'daki diziliş sırasına göre Bakara, 2/196, 263; Nisa, 4/114; Tevbe, 9/103 ve Mücadele, 58/12. ayetleridir. Diğer taraftan aynı kelime, cemi (çoğul) sığasıyla da sekiz ayette zikredilmiştir. Bunlardan altısının, Bakara, 2/271, 276; Tevbe, 9/58, 60, 79 ve 104, ayetlerinde ma'rife ve izafetsiz olarak; birinin Mücadele, 58/13. ayetinde nekra olarak, bir diğerinin de Bakara, 2/264. ayetinde izafetle ma'rife olarak zikredildiği görülmektedir.⁴⁶

Kur'an'da sadakanın kullanıldığı anlamlar incelenmeden önce sadaka ile ilgili ayetlerin tahlilinin yapılmasında fayda görülmektedir. Burada dikkati çeken husus, söz konusu ayetlerin yer aldıkları Bakara, Nisa, Tevbe ve Mücadele/Mücâdile surelerinin Medine döneminde inmiş (Medenî) olmalarıdır. Buna göre mesele, bizzat "sadaka" kelimesinin Mekke döneminde kullanılıp kullanılmadığı meselesidir. Hamidullah Mekke döneminde nazil olan ayetlerde geçen "infak" ve "hak" kelimelerinden ötürü sadaka kavramının Mekke'de de bu anlamda kullanıldığını söylemektedir.⁴⁷ Bununla birlikte, Nebi (s.a.v.)'nin Mekke'deki son dönemlerinde inen Yusuf suresi 12/88. ayetinde, sıdk kökünden türeyen ve "sadaka" kelimesiyle aynı anlam örgüsü içinde yer alan iki kelimeye rastlamaktayız. Bunlardan ilki, emri hazır sığasında zikredilen "tesaddak" fiili, diğeri de ism-i fail sığasında zikredilen

⁴⁴ İsfahanî, *a.g.e.*, 409–410.

⁴⁵ Ünal, *a.g.e.*, 497.

⁴⁶ Öztürk, *a.g.m.*, 464

⁴⁷ Hamidullah, *a.g.e.*, II, 963

"mütesaddıkîn" kelimesidir. Bu ayet, Yusuf (a.s.) ile kardeşleri arasında geçen diyalog sahnesinden bir kesit sunmaktadır. Ayetin meali şöyledir:

"Böylece onun huzuruna girdiklerinde, dediler ki: "Ey Vezir! Bize ve çocuklarımıza kıtlık ilişti ve biz de yetersiz bir sermaye ile geldik. (Fakat) sen (erzağımızı) tam olarak ver ve bize tasaddukta bulun (tesaddak aleynâ). Şüphesiz Allah tasaddukta bulunanları (mütesiddıkîn) mükâfatlandırır."⁴⁸ Bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi, ayetteki "tasadduk" kelimesi " ilave bağışta bulunma" dolayısıyla "mutesaddık" kelimesi de söz konusu bağışta bulunan anlamına gelmektedir.⁴⁹

Sadaka Kur'an-ı Kerim'de farz vacip ve nafilâ anlamlarında kullanılmıştır. İslam âlimleri de sadakayı üç kategoride değerlendirmişlerdir. Bu nedenle sadaka kavramı Kur'an'da farz olan zekât gibi zorunlu olarak verilmesi gereken bir vergi olarak "*Onların mallarından sadaka al ki; bununla onları (günahlardan) temizlersin, onları arıtıp yüceltirsin. Ve onlar için dua et. Çünkü senin duan onlar için sükkûnettir. (onları yatıştırır). Allah işitendir bilendir.*"⁵⁰ kullanılmıştır. Taberî'nin, Kurtubî'nin ve Razi'nin konu ile alakalı yorumu ise şu şekilde açıklanmıştır: "Müfessirler bu ayetlerin nüzul sebebi hakkında çeşitli rivayetlerde bulunmuşlardır: Bunlardan birine göre, yukarıdaki ayetler, geçerli bir özürleri bulunmaksızın Tebük Savaşına katılmayan, ancak daha sonra pişman olan ve Allah tevbelerini kabul edinceye kadar kendilerini Mescid-i Nebevi'nin sütunlarına bağlayan bir grup samimi Müslüman hakkında inmiştir. Bir başka rivayete göre ayetler, Ebû Lübâbe hakkında, bir diğer rivayete göre ise nifaklarından tevbe eden bedevi veya Medineli Müslümanlar hakkında nazil olmuştur. Ancak Kurtubî, müfessirlerin cumhurunun, bu ayetlerin ilk rivayette zikredilen olay sebebiyle indiği görüşünü kabul ettiklerini söylemektedir. Buna göre söz konusu ayetlerin, hicrî 9. yılda yapılan Tebük seferinin ardından indiği anlaşılmaktadır. Bu konuda kayda değer bir ihtilaf bulunmamakla birlikte, özellikle 103. ayette zikri geçen "sadaka"nın ne anlama geldiği hususu tartışmalıdır. Bu hususta genel olarak üç görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan ilkinde göre buradaki "sadaka", ayetin inişine sebep olan şahısların, günahlarından tevbe edişleriyle ilgili olup zekâtın ziyade günaha kefarete

⁴⁸ Yusuf, 12/88.

⁴⁹ Öztürk, a.g.m., 465.

⁵⁰ Tevbe, 9/103.

yerine geçen bir sadakadır. Bu görüş Hasen el-Basrî'ye nisbet edilmiştir. İkinci görüşe göre, ayette kastedilen zekâttır. Üçüncü görüşe göre ise, bu ayet yeni bir cümle olup bununla zenginlerden zekât alınması farz kılınmıştır. Nitekim Râzî, fakihlerin çoğunluğunun, zekâtın bu ayetle farz kılındığı görüşünde olduklarını belirtmektedir. Yukarıda zikredilen üç görüşün dışında yer alan uzlaşmacı bir yoruma göre ise, ayetteki "sadaka", hem farz olan zekâtı, hem de nafîle olan bağış ve harcamaları kapsamaktadır.⁵¹

*“Sadakalar (zekâtlar) Allah’tan bir farz olarak ancak, yoksullara, düşkünlere,(zekât toplayan) memurlara, gönülleri (İslam’a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda çalışıp cihad edenlere, yolculara mahsustur. Allah pekiyi bilendir, hikmet sahibidir.”*⁵² ayeti ile sadakaların kimlere verileceğini açıklamaktadır.

Kur’an’ı Kerim’de kelimeler birbirinden bağımsız şekilde kullanılmamıştır. Her kelimenin öteki ile yakın bir ilişkisi vardır. Bu kelimeler somut anlamlarını birbirleri ile olan bu ilişki sisteminden alırlar. Diğer bir deyişle bu kelimeler, kendi aralarında büyük küçük çeşitli gruplar teşkil ederler. Ve birbirlerine muhtelif yollarla bağlanırlar. Bu suretle sonunda gayet düzenli bir bütün ve son derece kavramsal münasebet ağı kurarlar.⁵³ Dolayısıyla Kur’an’da sadaka anlamına gelen veya sadaka ile yakın ilişkisi bulunan kavramların varlığından bahsedilebilir.

Kur’an’da sadaka kavramıyla ilişkili olan kavramları iki kategoride değerlendirmek gerekir.

1-Maddî olarak bir gelir ve harcama ile alakalı olan kavramlar: Zekât, ganimet, haraç, cizye, fey’ ve öşür gibi.

2-Manevi olarak yapılan yardımlar veya iyi davranışlar: Birr, ihlâs, ihsan, kefare, infak ve maruf gibi.

⁵¹ Öztürk, a.g.m., 479.

⁵² Tevbe, 9/60.

⁵³ Toshihiko İzutsu, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, (Çev., Süleyman Ateş) İstanbul, ts., 18.

İslam devletinin bilinen en önemli gelir kaynakları zekât, haraç cizye, ganimet, fey' ve öşürdür. Ancak bunlardan bazısı toprak vergisi diğer bazısı da başka şeylerin vergisidir.⁵⁴ Bu vergilerden sadaka ile ilişkisi olan kavram zekâtıdır.

1.2.1. KEFFARET

Kur'an-ı Kerim'de geçen sadakanın, anlamlarından bir tanesi de keffarettir. Kur'an'da sadaka, "yerine getirilemeyen bir ibadetin kefareti" olarak kullanılmıştır. *"Hacı da, Umre'yi de Allah için tam yapın. Eğer bunlardan alıkonulursanız, kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban yerine ulaşıncaya kadar başlarınızı traş etmeyin. Sizden her kim hasta olursa yahut başından bir rahatsızlığı varsa, oruç veya sadaka veya kurban olmak üzere fidye gerekir..."*⁵⁵ ayetinde sadaka, oruç ve kurban ile birlikte zikredilmiştir. Hac ve Umre ile ilgili hükümlerden söz eden bu ayetin, bir görüşe göre umre-i kaza senesi adı verilen hicrî 7. yılda indiği,⁵⁶ bir diğer görüşe göre ise, Hudeybiye Barışından uzunca bir zaman önce nazil olduğu ileri sürülmüştür.⁵⁷

Ayette zikri geçen "sadaka" kelimesine gelince; bu kelime, ayet içi bağlamından da açıkça anlaşılacağı gibi, hastalık veya başındaki bir rahatsızlıktan dolayı ihramda öngörülen ruhsata başvurmak zorunda kalanların vermek durumunda oldukları kefarete türlerinden birine karşılık gelmektedir. Ancak ayette, "sadaka" sözüyle ifade edilen keffaret bedelinin ne kadar olduğu hususu mücmel bırakılmıştır. Bunun açıklamasını Nebi (s.a.v.)'nin direktif ve uygulamasında bulmaktayız. Şöyle ki, Nebi (s.a.v.), Hudeybiye'de ashabtan Ka'b b. Ucre'nin başında bit türediğini görünce tıraş olmasını, kesecek kurbanı da bulunmadığından ya üç gün oruç tutmasını veya her fakire bir sa' (ölçek) olmak üzere altı fakire yemek yedirmesini emretmiştir. Ka'b'dan nakledilen bu rivayetin bazı varyantlarında, öngörülen sadaka miktarı bir farak veya üç sa' olarak zikredilmiştir. Buna göre, ayette sözü edilen sadaka, miktarlarda bazı farklılıklar bulunmakla birlikte, altı fakirin doyurulmasından ibarettir. Bu konuda nakledilen bir başka rivayette ise, on fakirin

⁵⁴ Salih Subhi, *İslam Kurumları*, Ankara, 1999, 213.

⁵⁵ Bakara, 2/196.

⁵⁶ Yazır, *a.g.e.*, II, 42.

⁵⁷ Derveze, *a.g.e.*, V, 203.

doyurulmasından söz edilmektedir. Bu mesele, fıkıh kitaplarının hac ile ilgili bölümlerinde uzun uzadıya işlenmiştir. Ayetteki "sadaka" kelimesi, ihramdan çıkmak durumunda kalan kişinin vermek zorunda olduğu keffaret türlerinden biri -ki bu da kelimeye Kur'an'ın yüklemiş olduğu yeni bir anlam olarak değerlendirilebilir-meyanında zikredilmiştir. Bunun miktarı ise rivayetlerden kaynaklanan bazı ihtilaflar bulunmakla birlikte altı veya on fakirin doyurulmasından ibarettir⁵⁸

1.2.2. MEHİR

Kur'an'da sadakanın kullanıldığı anlamlardan bir tanesi de mehirdir. Kadının mihrinin verilmesi noktasında Kur'an "*Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile (cömertçe) verin*"⁵⁹ derken mihrin vucubiyet ifade ettiğini beyan eder. Mehr; kadının nikâh akdi ile kocasından almaya hak kazandığı maldır. Çoğulu mühür ve emhardır. Mehre, atıye, farize, nihle, sadak da denilir. Mehir, eşden yapılan istifade karşılığında bir bedel yerindedir. Bununla beraber mehrin verilmesi eşin kadrini yükseltir, ihtiyacının teminini sağlar, çeyiz tedarikini kolaylaştırır, geleceğini temine sebep olur⁶⁰ Ayetin iniş sebebi hakkında Hz. Aişe'nin şu rivayeti bulunmaktadır. Urve b. Zubeyr şöyle demiştir ki: "Ben, Hz. Aişe'den "...ve eğer yetimler hakkında onların haklarını gözetmeyeceğinizden korkarsanız..."⁶¹ ayetinin anlamını sordum. Hz. Aişe dedi ki: "Kardeşimin oğlu! Bu o yetimdir ki, velisinin gözetimi altında bulunur ve mal hususunda ortak da bulunurlar. Malı ve güzelliği velisinin hoşuna gider, mehrinde adelet yapmayarak onunla evlenmek ister. Başkaların vereceği mehir kadar mehir vermez. İşte bu ayette bu gibi velilerin hak ve adalete riayet edip, mehirlerini özellikle en yüksek miktarına erişmedikçe gözetimleri altında bulunan yetim kızlarla evlenmeleri yasaklanmış ve hoşlarına giden diğer kadınlarla evlenmeleri emredilmiştir."⁶²

Ayetin iniş sebebi hakkında Hz. Aişe rivayetinin doğruluğunu destekleyen bir nokta da şudur: "Kadınların mehirlerini bir dindarlık farızası olarak veriniz, seve seve ve bütün gönül hoşluğu ile veriniz" Yani siz erkekler kadının malına göz

⁵⁸ Öztürk, a.g.m., 476.

⁵⁹ Nisa, 4/4.

⁶⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meali Alisi ve Tefsiri*, İstanbul, ts., II, 17-18.

⁶¹ Nisa, 4/3.

⁶² Yazır, a.g.e., II, 505.

dikmek ve evlenmek için kadından mal gözetmek şöyle dursun, mutlaka uygun bir mehir ile onlarla evleniniz ve mehirlerini kıskanarak değil, cömertlik ve el açıklığı ile veriniz. Ayette geçen sadaka kelimesinde “sad”ın üstün olması ve “dal”ın ötreli olması ile “sadukat” “sad” ötreli olması ve “dal”ın harekesiz olması ile cümle vezninde “sudkatün”ün çoğuludur ki mehir manasındadır. “nihle” kelimesi ise millet, şeriat, dindarlık manasına, bir de bağış, armağan ve iyilik manasına gelir. Peşin ödenen mehir geleneğinin aslı da bu emirdir.⁶³

1.2.3. GÖNÜLLÜ BAĞIŞ

Kur’an; yapılan iyi, güzel ameller ve fakirlere yardım edilmesi, soru sorarken ileri gidilmemesi, ihlâslı kişilerle münafıkların ayırt edilmesi için *“Ey İman edenler! Peygamber ile gizli bir şey konuşacağınız vakit, bu konuşmanızdan önce bir sadaka veriniz. Bu sizin için daha hayırlı ve temizdir. Şayet bir şey bulamazsanız bilin ki Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”*⁶⁴ buyurarak sadakat gösterme anlamında kullanılmıştır. İbn-i Abbas bu ayet hakkında Müslümanlar Resulullah’a fazla müracaat ederek Allah resulünü sualleri ile rahatsız ederlerdi. Cenab-ı hak bu ayeti kerime ile ona biraz istirahat vermiştir.⁶⁵ İbn-i Abbas’tan rivayet edildiğine göre, “bazı sahabiler, Resulullah’ın meclisinde kendilerini göstermek için lüzumlu, lüzumsuz fısıltı ile ona bir şeyler arz etmeye kalkıyor ve bu gittikçe çoğalıyordu. Hz. Peygamber de lutf ve hoş görüsü sebebiyle hiçbirini reddetmiyordu. İşte bu yüzden söz konusu ayet nazil oldu. Böylece buyuruldu ki: “Ey iman edenler! Peygamber’e bir şey fısıldamak istediğiniz vakit, fısıltınızdan önce bir sadaka veriniz ki (miktarı ne olursa olsun) bu suretle bir sadaka verilmesi sizin için hayırlıdır. Muhtaçları sevindirecek ve size hayır kazandıracak bir hayırdır. Hem daha ziyade bir temizliktir. Ayrıca Peygamber’den dilekte bulunmak hususundaki niyetlerin samimiyetine, mallarınızda fakirlerin gözlerinin kalmamasına ve ahlakın berraklaşmasıyla hayır ve iyilikleri adet edinmeye sebep olur. Burada emredilen sadakadan maksad, lüzumuna göre fakirlere sarf edilmek üzere verilen sadakadır.”⁶⁶

⁶³ Yazır, *a.g.e.*, II, 513.

⁶⁴ Mucadile, 58/12.

⁶⁵ Hasan Basri Çantay, *Kur’an-ı Hakim ve Meali Kerim*, İstanbul, ts., III, 197.

⁶⁶ Yazır, *a.g.e.*, VII, 468.

Ayrıca Kur'an da “Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen bir sadakadan daha iyidir. Allah zengindir. Acelesi yoktur.”⁶⁷ ayetinde nafile sadaka anlamında kullanılmıştır.

1.2.4. KARZ-I HASEN

Kur'an, sadaka kelimesini Karz-ı Hasen anlamında da kullanır. Karz-ı hasen “güzel bir borç” anlamını ifade etmekle beraber, malın en iyisini seçip Allah rızası için halis niyetle faydalı hususlarda sarf etmektir.⁶⁸ Kur'an, “*sadaka veren erkeklere ve sadaka veren kadınlara ve Allah'a güzel bir ödünç verenlere, verdiklerinin karşılığı kat kat ödenir ve onlara değerli bir mükâfat vardır.*”⁶⁹ Allah'a karşı karz-ı hasen tabirinin kullanılması, mecazi anlamdadır. Malın en iyisini ve verilecek en faydalı ciheti seçerek Allah yolunda ihlâs ile harcama yapılması ve Allahın buna kat kat sevap ve karşılığı taahhüd buyurması hususunun bir karz-ı hasene benzetilerek fiilde bir istiare-i tebeyye veya görünüşte bir istiare-i temsiliyye yapılmıştır.⁷⁰ Bu davranışta bulunanlara sevaplarının kat kat ödeneceği başka ayetlerde de ifade edilir.⁷¹ Derveze'ye göre Bakara 245. ayetin nuzül sebebi, Peygamber'imizin bir mecliste söylediği şu sözdür: “Kim hayır amaçlı harcamada bulunursa, cennette ona yaptığı harcamanın iki misli verilecektir. Bunun üzerine Ensar'dan Ebu Dehdah şöyle der: Ya Resulullah benim iki bahçem var. Bunlardan birini Allah yolunda infak edersem, cennette bunun iki misli bana verilir mi? Resulullah “Evet” der. Ebu Dehdah: “Peki Ümmü Dehdah ve çocuklar da benimle beraber olacaklar mı?” diye sorar. Resulullah: “Evet” cevabını verir.” Bu cevap üzerine Ebu Dehdah bahçelerinin en güzelini Allah yolunda infak eder ve bu ayet-i kerime nazil olur.⁷²

1.2.5. ZEKÂT

Lügatte, “temizlik, ziyadelik, iyi ve düzgün olmak, övmek, bereketli olmak” manalarına gelir. İstilahı manada ise; zekât, “zengin sayılan bir Müslümanın sahip

⁶⁷ Bakara, 2/263.

⁶⁸ Yazır, *a.g.e.*, VII, 424.

⁶⁹ Hadid, 57/18.

⁷⁰ Yazır, *a.g.e.*, VII, 424.

⁷¹ Bakara, 2/245.

⁷² Derveze, *a.g.e.*, V, 274.

olduğu mallarının muayyen zamanlarda muayyen miktarda muayyen kişilere vermesi gereken maldır.”⁷³ “zeka’l-malu” dendiğinde malın artması veya ziyadeleşmesi anlamına, “falan kişi namusunu tezkiye etti” denmesi “kişi namusunu temizledi” anlamına gelmektedir. Zekât, hür, baliğ, kimselerin borçtan arınmış ve nisaba ulaşmış, zorunlu ihtiyaçların dışında kalan ve üzerinden bir yıl geçen maldan verilir.⁷⁴ Verenin ruhunda temizlik ve malında berekete vesile olduğu için zekâtın lügat manası ile ıstılahi manası arasında bir yakınlık vardır.⁷⁵

Zekâta sadaka da denir. Zengin ve mali güce sahip olanlardan alınan ilk İslami vergidir. Başlangıçta isteğe bağlı olup miktarı belli değildi.⁷⁶ Kur’an zekâtın verilmesini bir hak olarak telaki etmiş ve zekât verenleri şöyle açıklamıştır: “ *Onların mallarında isteyen ve mahrum olanlar için bir hak vardır.*”⁷⁷ Ayetten de anlaşılacağı üzere Kur’an, zenginlerin sahip olduğu malda fakirler için bir hak tesbit etmiştir. Bu hakkın veya payın yerine tevdi edilmemesi fakiri kendi hakkından mahrum etmek demektir. Yani zenginin kendi malını fakirden sakınması, aslında malın gerçek sahibinden (fakirden) malını sakınmasıdır.

İslam’ın beş şartı içinde yer alan ve bütünüyle mali bir ibadet olan zekât, iktisadî içtimai, hukukî, yönleriyle bir İslami müessese olup ehemmiyetine binaen Kur’an’da zekât kelimesi, iki yerde, (Kehf,18/81), (Meryem,19/13) sözlük anlamında, sekizi Mekke döneminde olmak üzere otuz ayette ise terimsel anlamında kullanılmıştır. Bu ayetlerin yirmi yedisinde namaz ile birlikte zikredilmiştir.⁷⁸ Zekât kavramı Mekke devrinden itibaren Kuran’da bir İslami müessese olarak bilinen manada kullanılmıştır. (7/156, 19/31–35, 23/4, 27/3, 30/39, 31/3, 41/7) Müslümanlar Mekke’de iken teşkilatlı ve düzenli bir camia teşkil ediyorlardı; onlar bir ülkeden mahrumdular. Fakat bir devletin yapıcı unsurları ellerinde bulunuyordu. Bu insanların bir başkanları vardı ve aynı zamanda bir “şari’i” bir “hâkim’i” idi ve bütün işlerin görülmesinde en son söyleme yetkisini kendi elinde tutuyordu. Teşkilatlanmış bir insan topluluğu, en az fertler kadar ve hatta ondan daha çok ihtiyaç içindedir. Resulullah bunu daha ilk günlerden itibaren hissetmeye başlamıştı. O, sahabelerini

⁷³ Abdullah b. Mahmud b. Mevdud el-Mevsilî, *el- İhtiyar li Tahli’l Muhtar*, İstanbul, ts., 99.

⁷⁴ el-Mevsilî, *a.g.e.*, 99.

⁷⁵ Hayrettin Karaman, “Zekat”, İA, İstanbul, 1997, XIII, 495

⁷⁶ Salih, *a.g.e.*, 213.

⁷⁷ Mearic, 70/24–25.

⁷⁸ Karaman, *a.g.m.*, XIII, 496

iyilik yapıp sadaka vermeye ve “Allah yolunda” (yani fi sebillillah) mallarından bir kısmını, bilhassa hali vakti yerinde olmayan kimseler uğruna harcamaya teşvik ediyordu.⁷⁹

Henüz bir devlet ve hükümete sahip olmamakla beraber, daha hicretten evvele rastlayan bir devirde Kur’an-ı Kerim ayetlerinde kelime manası “artma” ve “arındırma”, gerçekte ise “artarken arınma” şeklinde olan zekât terimi ile yine kelime manası “iyilik”, “doğruluk” gerçekte ise “dosdoğru ve sadık bir imana delil olmak üzere iyilik yapmak şeklinde olan sadaka terimi yer almış vaziyettedir. İşte bu iki terim henüz başlangıç devrinde bile, fiiliyatta “tasadduk” dediğimiz mal varlığından bir kısmını iyilik ve hasenat uğrunda sarf etme tatbikatının toplulukta mevcut olduğu ihtimalini bize göstermektedir. Kur’an-ı Kerim, Müslümanları iyilik ve hasenata teşvik etmek için eskiden gelip geçmiş peygamberlerin mesellerini nakletmektedir; Bunlarla O, “Eski peygamberlere tabi olup onların yoluna girenler bunu yerine getirdiler, o halde sizde onlar gibi yapın” demek ister. Daha da özellik isteyen husus, Kur’an’ı Kerim’in Mekke’de nazil olan ayetlerinde görülen iki terimin kullanılmış olmasıdır. Yani; infak (fi sebillillah, Allah yolunda harcama) ve Hak (Aynı zamanda maddi mükellefiyet, vergi) bu iki terim Zariyat 51/15–19 ve Mearic 70/19–25 ayetlerinde geçmektedir. Bu ayetlerin indiği günlerde henüz cebir ve maddi bir müeyyide bulunmamaktadır. Fakat açıkça hissedilmektedir ki, bu ayetlerde mevzu bahis olan ilahi buyruklarda, alelade “sadaka verme”, “hasenat yapma” şeklinde, bir takım tavsiyeler söz konusu değildir. Bu ayetlerde, vaaz edilmiş mecburi belli usul ve nizamlara bağlanmış ve herkesçe bilinen vergilerden bahsedilmektedir. Burada maddi müeyyide ve hatta bir vergi teşkilatı yoktur.⁸⁰

Bundan da anlaşılacağı üzere İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar zekât fikrine alıştırmış, daha sonra da zengin olanların bu imkânı belirli oranda fakirlerin ve toplumun ihtiyacı için harcaması gerektiği, bunun namaz ibadeti kadar önemli olduğu hususu vurgulanmıştır.

Hicretten sonra Medine’de zekâtın hükümlerine riayet edilmemesi halinde maddi müeyyideler de tatbik edilmeye başlanmış ve hatta bizzat devlet başkanı tarafından, “sadaka” mahiyetini taşıyan isteğe bağlı ödemeler, bundan böyle devlet

⁷⁹ Hamidullah, *a.g.e.*, II, 962.

⁸⁰ Hamidullah, *a.g.e.*, II, 965.

vergileri, muntazam olarak cemiyet mensuplarının ödemekle mükellef oldukları mali mükellefiyetler haline inkılab olmuştur.⁸¹

Hamidullah, kronolojik sırasına göre zekât konusuna temas eden ayetleri şöyle tetkik etmiştir:

“Gerçek erdemlilik, yüzünüzü doğuya veya batıya çevirmeniz ile ilgili değildir. Ama gerçek erdem sahibi, Allah’a ahiret gününe, meleklerle, kitaba ve peygamberlere inanan, servetini –kendisi için ne kadar kıymetli olsa da- akrabasına, yetimlere, ihtiyaç sahiplerine, yolculara, (yardım) isteyenlere ve insanları kölelikten kurtarmaya harcayan, namazında devamlı ve dikkati olan ve arındırıcı (mali) yükümlülüğünü ifa eden kişidir, ve (gerçek erdem sahipleri) söz verdiklerinde sözlerini tutan, felaket, zorluk ve sıkıntı zamanlarında sabredenlerdir: İşte onlardır sadakatlerini gösterenler ve işte onlardır Allah’a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar.”⁸²

Kur’an’ı Kerim’de zekât’ı cebri olmayan ihtiyari ödemelerden ayrı tutan ayette şöyle buyurulmaktadır. *“Allah yolunda mallarını harcayanların durumu, kendisinde yedi başak çıkan ve her başakta yüz dane bulunan bir buğday tohumuna benzer: Allah dilediğine kat kat verir Ve Allah her şeyi kuşatan, her şeyi bilendir.”⁸³* Ayrıca bir başka ayette *“Ey imana ermiş olanlar! Kazandığınız güzel şeylerden ve topraktan sizin için bitirdiğimiz (ürünler)den başkaları için harcayın; ama harcamak için, size verildiğinde küçümser şekilde bakışlarınızı çevirmeden kabul etmeyeceğiniz bayağı şeyleri seçmeyin. Ve bilin ki Allah kendisine yeterlidir, her zaman övgüye layık olandır.”⁸⁴*

Burada dikkati çeken husus, Allah’a karşı yerine getirilmesi icap eden vazifeler (namazlar) ile insanlara karşı olan vazifelerin (vergiler), her ikisinin birden manevi-ruhi, adli-idari bir mesele olarak birbirinden asla ayrılmayacak bir biçimde yan yana getirildiği bir devlet telakkisinin İslam’da yerini almasıdır.⁸⁵

⁸¹ Hamidullah, *a.g.e.*, II, 965.

⁸² Bakara, 2/177.

⁸³ Bakara, 2/261.

⁸⁴ Bakara, 2/267.

⁸⁵ Hamidullah, *a.g.e.*, II, 966.

Zekâtın Medine döneminde farz kılındığı bilinmekle beraber, bunun hangi yılda gerçekleştiği bilinmemektedir. Bir tespite göre zekât, hicretin ikinci yılında Ramazan orucundan önce diğer tespite göre ise aynı yıl Ramazan orucundan sonra farz kılınmıştır.⁸⁶

*"Onların mallarından kendilerini temizleyeceğin, (günahlarından) arındıracağın bir sadaka al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlara huzur verir. Allah (her şeyi hakkıyla) işitir, bilir."*⁸⁷

*"Onlar bilmezler mi ki, kullarının tövbesini kabul eden, sadakalarını alan Allah'tır. Ve Allah, tövbeyi çokça kabul edici, çok esirgeyicidir."*⁸⁸

Müfessirler bu ayetlerin nüzul sebebi hakkında da çeşitli rivayetler nakletmişlerdir. Bunlardan birine göre, yukarıdaki ayetler, geçerli bir özürleri bulunmaksızın Tebük savaşına katılmayan, ancak daha sonra pişman olan ve Allah tevbelerini kabul edinceye kadar kendilerini Mescid-i Nebevi'nin sütunlarına bağlayan bir grup samimi Müslüman hakkında inmiştir. Bir başka rivayete göre ayetler, Ebû Lübâbe hakkında, bir diğer rivayete göre ise nifaklarından tevbe eden bedevi veya Medineli Müslümanlar hakkında nazil olmuştur. Ancak Kurtubî, müfessirlerin cumhurunun, bu ayetlerin ilk rivayette zikredilen olay sebebiyle indiği görüşünü kabul ettiklerini söylemektedir. Buna göre söz konusu ayetlerin, hicrî 9. yılda yapılan Tebük seferinin ardından indiği anlaşılmaktadır. Bu konuda kayda değer bir ihtilaf bulunmamakla birlikte, özellikle 103. ayette zikri geçen "sadaka"nın ne anlama geldiği hususu tartışmalıdır. Bu hususta genel olarak üç görüş ileri sürülmüştür. Bunlardan ilkinde göre, buradaki "sadaka", ayetin inişine sebep olan şahısların, günahlarından tevbe edişleriyle ilgili olup, zekâtın ziyade günaha kefarete yerine geçen bir sadakadır. Bu görüş Hasen el-Basrî'ye nisbet edilmiştir. İkinci görüşe göre, ayette kastedilen zekâttır. Üçüncü görüşe göre ise, bu ayet yeni bir cümle olup, bununla zenginlerden zekât alınması farz kılınmıştır. Nitekim Râzî, fakihlerin çoğunluğunun, zekâtın bu ayetle farz kılındığı görüşünde olduklarını belirtmektedir. Yukarıda zikredilen üç görüşün dışında yer alan uzlaşmacı bir

⁸⁶ Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*(I-X), İstanbul, 1994, III, 250.

⁸⁷ Tevbe, 9/103.

⁸⁸ Tevbe, 9/104.

yorumuna göre ise, ayetteki ""sadaka", hem farz olan zekâtı, hem de nafîle olan bağış ve harcamaları kapsamaktadır.⁸⁹

Öztürk'e göre; bu konuda ortaya konan görüşlerden tercihe şayan olanı, ikincisi, yani 103. ayetteki "sadaka" kelimesinin zekât anlamına geldiği şeklindeki görüştür. Müfessir Kasımı'nın (ö. 1332/1914) de belirttiği gibi, söz konusu ayetin kendinden önceki ayet grubuyla çok açık bir irtibatı bulunmakla birlikte, "sebebin hususîliği, hükmün umumîliğine engel değildir" kaidesinden hareketle bu ayetteki "sadaka"nın, vücut şartlarını haiz tüm Müslümanlar için farz olan zekâta işaret ettiği söylenebilir. Kuşkusuz, ayette, bunu destekleyici nitelikte başka karineler de mevcuttur. Şöyle ki, 103. ayette "sadaka" kelimesine ilişik iki sıfat yer almaktadır. Bunlar, "temizleme" ve ""günahlardan arındırma" sıfatlarıdır. Genel kabule göre bu sıfatlar, Nebi (s.a.v.)'ye atfedilmekle birlikte, "temizleyicilik" sıfatının "sadaka"ya atfedilmesi ve "arındırıcılık" vasfının da Nebi (s.a.v.)'den hal olarak okunması pekâlâ mümkündür. Nitekim bu görüş, Nehhâs (ö. 338/949) ve Mekkî (ö. 437/1045) gibi âlimler tarafından da savunulmuştur. Kaldı ki, zekâtın lügatteki anlamlarından birinin "temizlik ve arındırma" olduğu düşünülduğünde, bunun hiç de yadsınacak bir yaklaşım olmadığı söylenebilir.⁹⁰

Ayetle ilgili olarak üzerinde durulması gereken önemli noktalardan biri de, zekâtın bu ayetle farz kılınp kılınmadığı problemidir. Kanaatimizce zekât bu ayetle farz kılınmamıştır. Zira üzerinde durduğumuz ayet, daha önce de belirttiğimiz gibi, hicretin 9. yılının sonlarına doğru, Tebük seferinin ardından nazil olmuştur. Oysa zekâtın farz kılınışı, hemen herkes tarafından bilinen görüşe göre hicretin 2. yılına rastlamaktadır. Hatta bu konuda ileri sürülen hatırı sayılır bir başka görüş ise, zekâtın farz kılınış tarihini Mekke devrinin erken dönemlerine kadar götürmektedir.⁹¹ O halde, bu ayet zekâtın farzîyetini bildirmekten öte, daha önce farz kılınmış bir hükmü teyit etmektedir.⁹² Bu bağlamda, Esed'in ayetle ilgili şu değerlendirmesi dikkate değer niteliktedir: "Burada sadaka, öncelikle her Müslüman'a farz olan malın belli bir kısmının verilmesini öngören zekâtı ("arındırıcı yükümlülükler'i) ifade etmektedir. Zekâtın devletin ya da cemaatin imamı (ya da başkanı) tarafından kabul

⁸⁹ Öztürk, a.g.m., 479.

⁹⁰ Öztürk, a.g.m., 479.

⁹¹ Derveze, a.g.e., VII, 357.

⁹² Öztürk, a.g.m., 480.

edilmesi, terimin Kur'ânî anlamı çerçevesinde (arınma ya da kendini temize çıkarma anlamında), verenin Müslümanlığına delalet ettiği için Hz. Peygamber, davranışlarıyla ikiyüzlü olduklarını ortaya koyan kimselerden zekât kabul etmiyordu. Bununla birlikte" yukarıdaki ayet Hz. Peygambere (ve dolayısıyla her devir için geçerli olmak üzere, devlet ya da cemaat başkanına) hem sözleriyle, hem de davranışlarıyla tevbe ve pişmanlıklarını gösteren kimselerden de zekât kabul etme izin ve yetkisini vermektedir.⁹³

Aynı bağlamda peş peşe zikredilmiş olmalarından ötürü 104. ayetteki "es-sadakât" kelimesinin de bir önceki ayettekiyle aynı anlamı, yani zekâtı ifade etmesi mümkün olduğu gibi, ikinci ayetteki "es-sadakât"ın başındaki elif-lâm'ı istiğrak manasında yorumlamak da pekâlâ mümkündür. Bu yoruma göre, "her türlü sadakaları alan Allah'tır", şeklinde bir anlam ortaya çıkmaktadır. Zira Allah'ın, sadakaları alması yalnızca farz olan zekâta mahsus değildir. İnsanların yapmış olduğu tüm ibadetlerin yegâne kabul edicisi Allah olduğu içindir ki O, farz olan sadakaları kabul etmesinin yanında, aynı zamanda gerek maddi, gerekse iyilik yapmak, güzel söz söylemek gibi manevî nitelikli sadakaların da kabul edicisidir. Hâsılı O, kullarının yapmış olduğu tüm iyiliklerin alıcısı, yani kabul edicisidir.

Bu noktada, ayette zikri geçen "sadakaları alan Allah'tır" cümlesine de kısaca değinmekte fayda görülmektedir. Zira ayette Allah kendisine "ehaze = aldı" fiilini nisbet etmektedir ki, bu ifade ilk bakışta antropomorfik bir Allah tasavvurunu akla getirmektedir. Nitekim bu konuda Abdullah b. Mes'ud'dan antropomorfik nitelikli bir takım rivayetlerin nakledildiği görülmektedir. Bu rivayetlerin birinde yer alan ifadeye göre İbni Mes'ud şöyle demektedir: "Kişinin verdiği her sadaka, muhtacın eline geçmeden önce Allah'ın eline geçer. Ardından Allah onu muhtacın eline koyar." Daha sonra İbn Mes'ud bu ayeti okumuştur.⁹⁴

Zekât, insandaki hasislik, pintilik ve cimrilik gibi kötü huyları gidererek yerine cömertlik, iyilik, yardım ve hayırseverlik gibi güzel huyları ikame eder. Eli sıkı insanı eli açık; tamahkâr kişiyi cömert yapar. İnsanı vermeye ve iyilik yapmaya alıştıırır. Karşılıksız vermek ve cömert olmak Allah'ın sıfatıdır. Karşılık beklemek ve cimrilik nefsin sıfatıdır. Zekât veren bir kişi nefsin sıfatından uzaklaşır. Allah'ın

⁹³ Esed, *a.g.e.*, I, 380.

⁹⁴ Öztürk, *a.g.m.*, 481.

sıfatına yaklaşarak Allah'ın ahlakıyla ahlaklanma derecesine ulaşır. Menfaatperest olmaktan kurtulup hakperest olur. Zekât insandaki merhamet duygusunu geliştirir. Zekât vasıtası ile ihtiyaç ve sıkıntı içinde olan kimselerin zaruri ihtiyaçları karşılandığından zengin fakir arasında bir yaklaşma ve kaynaşma hâsıl olur. Zekât, servet biriktirip onu atıl hale getirmenin amansız düşmanıdır. Biriken servet zekâtın tarh edildiği birinci kalem matrahtır. Zekât sermayeyi yatırıma zorlar. Çünkü elde atıl tutulup yatırıma yönlendirilmeyen sermaye yıldan yıla zekât ödemeleri sebebiyle erimeye yüz tutar.⁹⁵

Zekât görünüşte zenginin servetini noksanlaştırır. Gerçekte ise malın artmasını ve bereketlenmesini sağlar, fakirlere satın alma gücü kazandırdığı için pazarların hareketlenmesine ve alışverişin canlanmasına vesile olur.⁹⁶

Zekât veren bir Müslüman nisab miktarı olan servetinin belli bir kısmını her sene zekât olarak vermek zorunda olduğundan malını zekâta yedirmeyecek, servetini stok yapmayacak, aksine onu nemalandırmak mecburiyetinde kalacak, parasını atıl durumda tutmayacaktır.⁹⁷

Zekât hem ferdi, hem de içtimai, ahlaki faziletleri muhafaza eder. Meşru ve helal yoldan zaruri ihtiyaçların gideren yoksul ve düşkünler zekât sayesinde hırsızlık, dolandırıcılık, adam çarpma, gasp gibi kötü huylar edinmez, gayri meşru yollardan ihtiyaçlarını gidermek zorunda kalmazlar. Sosyal dayanışma sisteminin temelini oluşturan zekâtın bir ibadet anlayışı ile ele alınması ve fakir kimsesiz, muhtaç, yetim, yolda kalmış ve borçlu gibi yardıma muhtaç bütün sınıfları kapsayacak kadar geniş olması, İslam dininin toplumsal bütünleşme, kaynaşma ve dayanışmaya büyük önem attığını gösterir. Zekât teriminin taşıdığı artma, üreme (nema) dikkat çekicidir. Çünkü yoksul zümrelerin eline geçen para her şeyden önce insan onurunu geliştirir. İş gücü kalitesini artırır. Bunun yanında artan işgücü sayesinde yükselen umumi talep hacmi ekonomik hayata yansır⁹⁸

⁹⁵ Süleyman Uludağ, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, Ankara, ts., 93.

⁹⁶ Uludağ, *a.g.e.*, 93.

⁹⁷ Uludağ, *a.g.e.*, 93.

⁹⁸ Uludağ, *a.g.e.*, 93.

Zekât almaktan çok vermek makbuldür. “Bunun için veren el, alan elden hayırlıdır.”⁹⁹ denilmiştir.

İslam cemiyeti bir aile gibidir. Fakir fukara, bu ailenin işçileri ve bakıma muhtaç fertleri, zenginler de bu ailenin geçimini sağlamakla mükellef olan mali ve iktisadî işlerin sorumluları durumundadır.¹⁰⁰

Zekât bir çeşit sosyal sigortadır. Yoksul ve düşkün durumda bulunan kimseler bu sigortadan tabii olarak istifade ederler.¹⁰¹

1.2.6. İNFAK

N-f-k fiilinin if'al babından mastarıdır. Sözlükte “harcamak, sarf etmek, bitmek, yok olmak, azalmak, noksanlaşmak, malın bitmesi, fakirleşmek ve bir şeye rağbet etmek” anlamlarına gelir.¹⁰² Nafaka kelimesi hem isim, hem de fiil olarak kullanılır. Fiil olarak; malın revaç bulması, hayvanın ölmesi, azığın tükenmesi ve evlenecek kadının taliplilerinin çoğalması anlamında kullanılmıştır.¹⁰³ İsim olarak da serap ve Arap tavşanı anlamına gelmektedir. Nüfeka veya nüfika ise Arap tavşanının düşmanını aldatması için kendisine ikinci bir tünel kazmasıdır. Ta ki düşmanı kendisini birinci delikten yakalamak istediği zaman bu ikinci ve gizli olan deliğe girip başka bir yerden çıkabilsin. Münafık ismi de buradan türemiştir. Serap gibi aldatıyor ve Arap tavşanı gibi zahiren dine giriyor gizliden dinden çıkıyor. Yani İslam’a girdiğinin dışında değişik bir yolla dinden çıkıyor. Bu münasebetle münafık ismi bu aldatıcı hayvana benzetilerek bu isim verilmiştir.¹⁰⁴ Fıkhî anlamda ise, yiyecek, giyecek ve mesken ile bunlara tabi olan şeylerden ibarettir.

Dini bakımdan “farz” “vacip” ve “mendup” kısımları vardır. İnfak kavramı ilk bakışta zekât ve diğer sadakalar, bağışlar, yardımlar ve vakıf gibi fakirlere, diğer çeşitli hayırlara, aileye yardım gibi bütün mal ile yapılan ibadetleri içine alır.¹⁰⁵ Nitekim Kur'an'ı Kerim'de “*Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar,*

⁹⁹ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail Buharî, el-Camiu's-Sahih, İstanbul, 1992, Nafaka, 1.

¹⁰⁰ Uludağ, *a.g.e.*, 93.

¹⁰¹ Uludağ, *a.g.e.*, 93.

¹⁰² İsfahani, *a.g.e.*, 502.

¹⁰³ İbni Manzur, *a.g.e.*, III, 693.

¹⁰⁴ İbni Manzur, *a.g.e.*, III, 694.

¹⁰⁵ Yazır, *a.g.e.*, I, 180.

*De ki: Verdiğiniz hayır ana baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Yaptığınız hayrı, muhakkak, Allah bilir.*¹⁰⁶ ayeti ile bu durum açıklanmaktadır. Ayrıca infak denirken sadece mal ile yapılan harcamalar kastedilmeyip; onun ilim öğretme vs. gibi manevi şeyleri içermesi anlamı da vardır.¹⁰⁷ İnfak ayetlerinde dikkati çeken en önemli özellik, ister isim olarak kullanılsın, ister fiil olarak kullanılsın, bunların sadaka ve zekât ile yer yer aynı anlama gelmesidir. Kur'an'ı Kerim'de infak ile ilgili ayet sayısı 73'tür. İnfak ayetleri infakta bulunan, infakta bulunulan ve infaka konu olan şeyler olmak üzere üç başlık altında incelenebilir.

İnfakta bulunma infak edenler itibari ile ikiye ayrılır. Birincisi Allah'ın insanlara infakta bulunmasıdır. *“De ki: Rabbim, kullarından dilediğine bol rızık verir ve (dilediğinden de) kısar. Siz hayra ne harcarsanız, Allah onun yerine başkasını verir. O rızık verenlerin en hayırlısıdır.”*¹⁰⁸ *“Yahudiler Allah'ın eli bağılıdır. (sıkıdır) dediler. Hay dedikleri yüzünden elleri bağlansın ve lanet olasılar! Bilakis, Allah'ın (iki) eli açıktır, dilediği gibi verir...”*¹⁰⁹ ayetlerinde olduğu gibi Allah'ın infak etmesi rızık vermesi anlamındadır. Aynı şekilde Hz. Peygamber de *“Ey Ademoğlu! İnfak et ki ben de sana infak edeyim.”*¹¹⁰ hadisi ile kastettiği mana aynıdır. İkincisi infakta bulunma imkânına sahip olan varlıklı insanların ihtiyaç sahiplerine infakta bulunmasıdır. *“Size verdiğim rızıktan hak yolunda harcayınız.”*¹¹¹ *“O (takva sahipleri) bollukta ve darlıkta infak ederler.”*¹¹² ayetleri de infak etme imkânına sahip varlıklı kimselerin infakta bulunmasını emretmektedir. Ayrıca Kur'an'da; *“...Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden harcarlar.”*¹¹³ *“Allah yolunda harcayın...”*¹¹⁴ *“ Allah yolunda mallarını harcayanların durumu yedi başak bitiren bir dane gibidir ki, her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını*

¹⁰⁶ Bakara, 2/215

¹⁰⁷ Yazır, a.g.e., I, 180.

¹⁰⁸ Sebe, 34/39.

¹⁰⁹ Maide, 5/64.

¹¹⁰ Buharî, Tevhid, 19, Nafaka, 29, Tefsiru'l-Kur'an, 11; Ebu'l Huseyn Müslim b. Haccac b. Müslim el Kuşeyrî, el-Camiu's-Sahih, İstanbul, 1992, Zekât, 36-37; Ahmed İbni Hanbel, Müsned, İstanbul, 1992, IV, 242, 314, 464.

¹¹¹ Bakara, 2/254.

¹¹² Al-i İmran, 3/134.

¹¹³ Bakara, 2/3.

¹¹⁴ Bakara, 2/195.

verir...”¹¹⁵ “Allah’ın rızasını kazanmak ve ruhlarındaki cömertliği kuvvetlendirmek için mallarını hayra sarf edenlerin durumu, bir tepede kurulmuş güzel bir bahçeye benzer ki, üzerine bol yağmur yağmış da iki kat ürün vermiştir. Bol yağmur yağmasa bile bir cisinti düşer (de yine ürün verir)...”¹¹⁶ “...hayır olarak harcadıklarınız kendi iyiliğiniz içindir. Yapacağınız hayırları ancak Allah’ın rızasını kazanmak için yapmalısınız. Hayır olarak verdiğiniz ne varsa, karşılığı size tam olarak verilir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız.”¹¹⁷ “Sevdiğiniz şeylerden infakta bulunmadıkça iyiliğe eremezsiniz...”¹¹⁸ ayetlerinde yine varlıklı müminlerin ihtiyaç sahiplerine infakta bulunmasına teşvik vardır.

1.2.7. BİRR

Denizin zıddı kara manasına gelen “berr”den türemedir. Bundan genişlik anlaşılır. Bu bakımdan berr, “hayırda genişlik” anlamına gelir. “Ber-r-ra” iyilik etti, iyi davrandı, hayırda bol ve geniş oldu” demektir. Çoğulu ebrardır.¹¹⁹ Kelime bu şekilde fiil olarak Kur’an’da geçer. “Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara adil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah adaletli olanları sever.”¹²⁰

“Berre” fiilinin ism-i faili hem “berr”, hem de “barr” olarak gelir. “Adele” fiilinin ism-i failinin hem ‘adl’ ve ‘adil’ gelmesi gibi, ‘adl’, ‘adil’den daha belîğ bir ifade olduğu için ‘berr’ de ‘barr’dan belîğ ve öte bir mana ifade eder.¹²¹ Kur’an da “Biz, bundan önce O’na dua ederdik; muhakkak O berr ve rahim olandır”¹²² ayetiyle bu belîğ ifadeyi kullanılmıştır.

“Berra’l-abdu rabbehu” ifadesi “kul rabbine bolca ibadette bulundu” manasına gelir. Allah’ın berr olması kuluna bol sevap vermesidir. Kulun berr olması çokça taatte bulunmasıdır. Berr kelimesi melekler için de kullanılır. Abese suresindeki (80/16) “kirame’n berere” ifadesi özellikle melekler için kullanılır. Bu

¹¹⁵ Bakara, 2/261.

¹¹⁶ Bakara, 2/265.

¹¹⁷ Bakara, 2/272.

¹¹⁸ Al-i İmran, 3/92.

¹¹⁹ el-İsfahanî, a.g.e., 53.

¹²⁰ Mümtehine, 60/8.

¹²¹ el-İsfahanî, a.g.e., 53.

¹²² Tur, 52/28.

ifade ebrar'dan daha belîğdir. Çünkü bu “berr” in çoğuludur. Ebrar ise “barr” in çoğuludur.¹²³

Berr'in aynı zamanda Kur'an'da insanlar ve peygamberler için de kullanıldığı görülmektedir. Kur'an; Hz. Yahya için “*Yahya anne babasına berr idi. O isyankâr bir zorba değildi.*”¹²⁴ Hz. İsa için; “*Nerede olursam olayım, O beni mübarek kıldı; yaşadığım sürece bana namazı ve zekâtı emretti, beni anneme berr kıldı; beni bedbaht bir zorba kılmadı.*”¹²⁵ Melekler için; “*Hayır! Şüphesiz bunlar (ayetler), değerli ve güvenilir katiplerin elleriyle (yazılıp) tertemiz kılınmış, yüce makamlara kaldırılmış mukaddes sahifelerde (yazılı) bir öğüttür, dileyen ondan (Kur'an'dan) öğüt alır.*”¹²⁶ İnsanlar için; “*iyiler muhakkak cennettedirler*”¹²⁷ ve “*and olsun iyilerin kitabı illiyun'dadır.*”¹²⁸ Ayrıca “*Ey Rabbimiz! Gerçek şu ki biz, “Rabbimize inanın!” diye imana çağıran bir davetçiyi (peygamberi, Kur'an'ı) işittik, hemen iman ettik. Ey Rabbimiz! artık bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört, ruhumuzu iyilerle beraber al,*”¹²⁹

Yahudi ve Hıristiyanların kiblenin değiştirilmesi meselesinde dedikoduyu ileri götürmeleri, ehli kitaptan her birinin kendi kiblelerine yönelmenin daha hayırlı olduğunu iddiada ısrar etmeleri bu ayetin nüzulüne sebep olmuştur.¹³⁰ “*İyilik, yüzlerinizin doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır. (Allah'ın rızasını gözeterek) yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar, namaz kılar, zekât verir. Anlaşma yaptığı zaman sözlerini yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte doğru olanlar, bu vasıfları taşıyanlardır. Müttakiler ancak onlardır!*”¹³¹ Bu ayet ile bir kere doğu ve batının kible edinilmesinin hükmü kaldırılmıştır. İkincisi doğuya ve batıya dönmek zaten ısrar edilmesi gereken bir

¹²³ El İsfahanî, a.g.e., 53.

¹²⁴ Meryem, 19/14.

¹²⁵ Meryem, 19/31–32.

¹²⁶ Abese, 80/11–16.

¹²⁷ İnfitar, 82/13.

¹²⁸ Mutaffifin, 83/18.

¹²⁹ Al-i İmran, 3/193.

¹³⁰ Yazır, a.g.e., I, 491.

¹³¹ Bakara, 2/177.

erginlik ve hayır değildir. Asıl erginlik ve hayır, gerçek iyilik, ayette sayılan kimselerin iyiliği ve erginliğidir.¹³²

Ayette açıklandığı gibi *Birr*, hem imanı, hem de bütün amelleri nafileye varıncaya kadar içine almaktadır. Bu bakımdan *birr*, itikad ve amel boyutuyla değerlendirilir. Aynı şekilde ayetten anlaşılan *birr*'in *sıdk* ve *takvayı* da içine almasıdır. *Birr* konusunda gelen daha başka ayetler, yukarıdaki kapsamlı ayetin bazı yönlerini açıklayıcı mahiyettedir. Örneğin malın zekâtını vermek farzdır; infak farzı içine aldığı gibi fazlasını da kapsar.¹³³

Kur'an duruma göre ihtiyaçtan arta kalanının infak edilmesini ister. "...*Yine sana iyilik yolunda ne harçayacaklarını sorarlar. "ihtiyaç fazlasını" de. Allah size ayetleri böyle açıklar ki düşünesiniz.*"¹³⁴ *Birr*, infak ederken kişinin sevdiğinden vermesini içine alır. "*Sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça "iyi" ye eremezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir.*"¹³⁵ Yine takva noktasında "... *iyi davranış asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Lakin iyi davranış, korunan (ve ölçülü giden) kimsenin davranışdır. Evlere kapılarından girin, Allah'tan korkun, Umulur ki kurtuluşa eresiniz.*"¹³⁶ Böylece *birr* kelimesi Kur'an içerisinde imana dair meseleleri içerisinde barındırırken, aynı zamanda iyi fiil ve davranışları da kanatları altına almıştır. *Birr* Allah rızası için yapılan bütün Salih ameller ve hayırlar olduğu için bu amellerin *sıdk* ve sadakatle yapılması kişiyi *birr*'e ulaştırır. *Sıdk*, *birr*, maruf, ihsan, ihlâs kavramları rıza-i ilahiye götüren birer basamaklardır.

1.2.5. İHSAN

Kur'an terminolojisinde çok önemli yeri olan ve İslam tarihinde itikadi mezhepler arasındaki tartışmanın odak noktalarından birini oluşturan iki kavram, "hasene" ve "seyyie" kavramlarıdır. "Ha-sü-ne/Husn" fiilinden if'al babına masdardır. Çoğulu "hasenattır." "Güzellemek, güzel yapmak, yani aslında ve Allah

¹³² Yazır, *a.g.e.*, I, 492.

¹³³ Ünal, *a.g.e.*, 490.

¹³⁴ Bakara,2/219.

¹³⁵ Al-i İmran, 3/92.

¹³⁶ Bakara, 2/189.

katında güzel olan bir işi layığı veçhiyle yapıp, o işin, o amelin, özündeki güzelliği, dış yüzündeki güzellik ile süsleyip ortaya koymak” demektir. Kur’an’da, “*Kim Allah’a ve Resule itaat ederse, onlar nebilerden, sadıklar, şehitler ve salihlerden Allah’ın kendilerine nimet verdiği kişilerle beraberdir; ne güzel arkadaşları onlar!*”¹³⁷ ayetinde bu manada tanımlanır. “Ha-sü-ne” nin zıddı olarak “Sa’e”, “kötü oldu” demektir. Çoğulu “seyyat”tır. Bu da Kur’an’da çeşitli ayetlerde geçer. “*Geçenler dışında, kadınlardan babalarınızın nikâhladıklarını nikâhlamayın; çirkin ve kötüdür. Bu kötü bir yoldur.*”¹³⁸ Yine aynı surede “*Kim ki şeytan kendisine yakın olursa, ne kötü yakındır o!*”¹³⁹ ayetinde su’ kelimesi birincil anlamında kullanılmıştır. Her nesne, her hadise, her davranış, her hüküm hasen veya su’ olabilir. İslam’ın tasvip ettiği ve güzel gördüğü her şey husn, reddettiği her şey ise su’ veya kubhtur.¹⁴⁰ Zira birçok güzel şey vardır ki, yapılırken çirkinleştirilir. Hz. Peygamber meşhur iman hadisinde ihsanı şöyle tefsir buyurup açıklamıştır: “İhsan, Allah’a onu görüyormuşsun gibi kulluk etmendir, çünkü sen onu göremezsen, o seni görüyor.”¹⁴¹ şu halde ihsan, İslam’ın kemalindedir. Bunun için İslam ilke olarak şöyle özetlenebilir: Her şeyden önce temizlik, ikinci olarak güzelliktir.¹⁴² Ayrıca bu manaya göre Allah’ın emirlerini ta’zim ve Allah’ın zira farzlarda meydana gelen taksirleri mendup ve nafîle ibadetler telafi eder.¹⁴³ Ayrıca ihsan hem nefsinde ve fiilinde dürüst ve güzel hareket etmek, hem de diğer insanlara daima iyilik, hayır ve hasenat yapmaktır. Bu adaletten ve in’am’dan daha üstündür. İhsan taatleri ya kemiyeti itibari ile güzel yapmaktır, (Vaciplerden başka tatavvu ve nafîleleri de eda etmek gibi) ya da keyfiyetçe güzel yapmaktır.¹⁴⁴ İhsan insanların fayda göreceği bir işi mecbur olmadığı halde lütuf ve kerem olarak yapmaktır. İslamda vücuda getirilen ilmi, hayri, ve ictimaî eserler ihsan duygusunun birer tezahürüdür. Kur’an’da insanı Allah’a götüren ve yücelten imtihanlar, Allah’a yönelenlere verilen geçimlik, Peygamberlik, Allah yolunda öldürülenlerin Rableri katında buldukları rızık, Allah’ın mü’minlere dünya ve ahiretteki va’di, Allah’ın boyası, İslam, kötülüğü

---

¹³⁷ Nisa, 4/69.

¹³⁸ Nisa, 4/22.

¹³⁹ Nisa, 4/38.

¹⁴⁰ Ünal, a.g.e., 487.

¹⁴¹ Buharî, İman, 37.

¹⁴² Yazır, a.g.e., I, 387.

¹⁴³ Çantay, a.g.e., II, 70.

¹⁴⁴ Çantay, a.g.e., II, 70.

iyilikle savma, hep birer husn olarak geçer.¹⁴⁵ Allah bütünüyle ihsan sahibidir. O'nun yarattığı, ondan gelen her şey hasendir. O nasıl ihsan sahibi ise, insanların da ihsan sahibi olmaları gerekir. O'nun ihsanı daha çok nimetlendirme olarak tavsif edilmiştir.¹⁴⁶ Muhsin olarak Allah'a teslim olan insanın dini ahsen (En güzel) dindir.¹⁴⁷ Her insanın ihsana bulunmasının yararı Allah'a değil, ancak kendi nefsinedir.¹⁴⁸ İnsanlara anne babalarına karşı hiçbir çirkin davranışta bulunmamaları ve daima ihsan üzere olmaları emredilmiştir.¹⁴⁹ Sabır, secde, ağırbaşlılık, öfkeyi¹⁵⁰ yutup insanların suçlarını bağışlama, muhsinlerin davranışlarıdır. Muhsin olma Peygamberlerin vasıflarındandır.¹⁵¹

1.2.6. İHLÂS

“Ha-la-sa” fiilinin if'al babındandır.”katışksız oldu” min ile kullanıldığında “kurtuldu” anlamlarına gelir. “Ah-la-sa” “arıtı, saflaştırdı” demektir, şu halde “ihlâs”, arıtma, saflaştırma, ayırma, katışğını giderme manasına gelmektedir.¹⁵²

Halis, saf, katışksız gibidir, saflık ise, içerisinde hiçbir şeyin olmaması, her şeyden arı olmasıdır. Bir şeyin halis olması da içerisinde bulunan şeylerden arınması, saflaşması demektir.¹⁵³

“De ki: Eğer Ahiret yurdu Allah katında insanlardan halis olarak sizin içinse, sözünüzde de doğru iseniz, ölümü temenni edin.”¹⁵⁴ ayetinde halis, başka bir şeyle paylaşılmayıp, yalnızca kendi başına olan, karışım ve katışığı olmayan manasındadır. İşte ihlâs, “halisleştirme, her türlü karışık ve katışığı giderme” demektir.

“Biz sana kitabı hakla indirdik, öyleyse Allah'a dini O'na halis kılarak ibadet et. Gözünü aç, halis din ancak Allah içindir.”¹⁵⁵

¹⁴⁵ Ünal, a.g.e., 487.

¹⁴⁶ Ünal, a.g.e., 489.

¹⁴⁷ Nisa, 4/125.

¹⁴⁸ İsrâ, 17/7.

¹⁴⁹ İsrâ, 17/23; Ahkaf, 46/15.

¹⁵⁰ Hud, 11/115; Araf, 7/161; En'am, 6/13; Ali İmran, 3/134.

¹⁵¹ Saffat, 37/110–121, En'am, 6/84.

¹⁵² İsfahânî, a.g.e., 221.

¹⁵³ İsfahânî, a.g.e., 221.

¹⁵⁴ Bakara, 2/94.

¹⁵⁵ Zümer, 39/2–3.

İhlâs, ferdin, ibadet ve taatinde Cenab-ı hakk'ın emir, istek ve ihsanlarının dışında her şeye karşı kapanması, abd ve ma'bud münasebetlerinde sır tutucu olması, başka bir deyişle vazife ve sorumluluklarını O emrettiği için yerine getirmesi, yerine getirirken de O'nun hoşnutluğunu hedeflemesi ve onun uhrevi teveccühlerine yönelmesinden ibarettir ki, saflardan saf, sadıkların en önemli vasıflarından biri sayılır.¹⁵⁶

Kur'an müslümanların dini yalnızca Allah'a has kılması noktasında şöyle buyuruyor: *“Hâlbuki onlar Allah'a O'nun dininde ihlâs erbabı ve muvahhitler olarak, ibadet etmelerinden, namazı dosdoğru kılmalarından, zekâtı vermelerinden başkası ile emrolunmamışlardı. En doğru din de bu idi.”*¹⁵⁷ Böylece ihlas, müslümanların, yahudilerin yaptığı Allah'ı teşbih ile hıristiyanların yaptığı teslisten dini arındırarak sadece ona halis kılmaktır.¹⁵⁸ Zekâtı vermek nasıl ki malı arındırıp temizliyorsa, ihlâs da Allah'ı her şeyden arındırıp O'na ibadet etmektir.

Nitekim ihlâs bir kalp amelidir. Allah da kalbi temayüllerine göre insana değer verir.¹⁵⁹

1.2.7. MARUF

“Urf ve Maruf” kelimeleri “A-re-fe” fiil kökünden, bunun zıddı olan “münker” kelimesi ise, “Ne-ki-ra” fiil kökünden gelir. “A-ra-fe”, “herhangi bir şeyi görünümüne ve özelliklerine bakarak duyularla kavramak, eserine bakarak tefekkür ve akıl yorarak bir şeyi idrak etmek, nihayetine ulaşmak”¹⁶⁰ demektir. Bu kökten gelen “ma'rifet ve irfan” kelimeleri bu fiilin masdarıdır. “İrfan veya ma'rifet”, “ilm”den daha özel bir manaya sahiptirler. Mesela, “fülanün ye'lemüllah-falan Allah'ı biliyor” denmez; fakat “fülanün ye'rifullah-falan Allah'ı tanıyor” denilir. Aynı şekilde “Allah'ü ye'rifu” denmez, “Allah'ü ye'lemü” denir. Marifet tefekkür ile kendisine ulaşılan sınırlı ilim için kullanılır.¹⁶¹ Yani Allah malum olmayıp dolayısıyla ilmin muhatabı değildir; fakat maruftur, yani irfanın, ma'rifetin

¹⁵⁶ Ünal, *a.g.e.*, 493.

¹⁵⁷ Beyyine, 98/5.

¹⁵⁸ İsfahani, *a.g.e.*, 221.

¹⁵⁹ Ünal, *a.g.e.*, 493.

¹⁶⁰ İsfahani, *a.g.e.*, 495.

¹⁶¹ İsfahani, *a.g.e.*, 496.

muhababıdır. Kelimenin yalın manasından da anlaşılacağı üzere, ma'rifet, Allah'ı eserleri ile tanımaktır. Allah da isimlerinin tecellileri olan eserleriyle, ayetleriyle tanınır ve eserleri isimlerine, isimleri sıfatlarına basamak yapılır. Sıfatları ile sıfatlanılır, fakat zatın kühüne erişilmez.¹⁶² Kur'an'da birçok yerde söz konusu kelime bu manası ile kullanılmıştır. Münafıklar hakkında; *“Biz dileseydik onları sana gösterirdik de, onları simalarından tanırdın; and olsun onları sözlerinin üslubundan tanırsın.”*¹⁶³ Fakir Müslümanlar hakkında; *“...onları simalarından tanırsın onlar insanlardan yüzüzlük edip de istemezler...”*¹⁶⁴ Yine A-re-fe fiilinden “Tearuf” tanışmak, bilişmek, anlamında, *“Ey İnsanlar Sizi bir dişi ve erkekten yarattık ve tanışasınız diye sizi kabilelere ve halklara böldük.”*¹⁶⁵; “İ'tiraf”, kabul ve ikrar etmek manasında -dilimizde de kullanılmaktadır- “A'raf” Cennet ve Cehennem arasında bulunan tepe, - Kur'an'da bu isimle anılan surede bulunmaktadır.- “Arf” güzel koku manalarına gelir.¹⁶⁶ *“Onlar arasında bir perde vardır ve A'raf üzerinde de her birini simalarından tanıyacak adamlar vardır ki...”*¹⁶⁷

Maruf, akıl ve şeriatla iyiliği bilinen bütün iyi işlere verilen isimdir. Zıddı olan münker ise, bunun tam tersi olana verilen isimdir.¹⁶⁸ *“Sizin içinizde iyiliği emr eden kötülükten nehy eden, bir topluluk bulunsun...”*¹⁶⁹ *“...Onlarla dünyada iyilikle geçin...”*¹⁷⁰ *“Onların fısıldaşmalarının birçoğunda hayır yoktur. Meğer ki bir sadaka vermeyi, ya bir iyilik yapmayı veya insanların arasını düzeltmeyi emredenler ola. Kim Allah'ın rızasını arayarak böyle yaparsa biz ona çok büyük bir mükâfat vereceğiz.”*¹⁷¹ Ayrıca *“güzel söz söylemek anlamına,”*¹⁷² *“yetimlerin malında aşırıya gitmemek kaydıyla örf ile yiyebileceğini,”*¹⁷³ *“Kadınların mehirlerini güzellikle*

¹⁶² Ünal, a.g.e., 295.

¹⁶³ Muhammed, 47/30.

¹⁶⁴ Bakara, 2/273.

¹⁶⁵ Hucurat, 49/13.

¹⁶⁶ İsfahanî, a.g.e., 496.

¹⁶⁷ A'raf, 7/46.

¹⁶⁸ İsfahanî, a.g.e., 496.

¹⁶⁹ Ali-İmran, 3/104.

¹⁷⁰ Lokman, 31/15.

¹⁷¹ Nisa, 4/114.

¹⁷² Nisa, 4/5-8.

¹⁷³ Nisa, 4/6.

vermek,”¹⁷⁴ “Boşanan kadınları güzellikle tutmak veya güzellikle salıvermek”¹⁷⁵ anlamına gelmektedir.

Kur’an’da ‘maruf’ kelimesi birçok yerde geçer. Allah insanlık tarihi boyunca neyin güzel, neyin çirkin olduğunu belirtmiş, peygamberler göndererek insanların nasıl davranmaları gerektiğini bildirmiştir. Kur’an’ın emirleri ictima’î bir kaide olup güzel şeyleri helal, çirkin şeyleri de haram kılmıştır. “maruf” olan şeyler işlene işlene gelenek haline gelir ki buna: “urf” denir. Şu halde “urf” adetten ayrı olup; Kitap ve sünnete göre işlene işlene gelenek haline gelen güzel şeylerdir. Bu bakımdan, Resuller geldiklerinde, insanlar arsında “urf” olmuş şeyleri yerinde bırakarak değiştirmezler. Adetleri de sünnetleri ile “urf” haline getirirler. Kur’an insanlar arasındaki pek çok davranışı bu şekilde “urf”a bırakmış, hakkında kesinkes hüküm koymadan “maruf” üzere yapın emrinde bulunmuştur.¹⁷⁶

Böylelikle bahse medar olan kavramlar için din içerisinde şöyle bir hiyerarşiden bahsetmek mümkün olabilir. Dinin evveli onu tanımaktır (Marifet), tanımanın kemali onu tasdik (Sadakat) etmektir; tasdik kemali, onu birlemektir (Tevhid); birlemenin kemali O’na her şeyi halis (İhlâs) kılmaktır. Onu ikileyen ona parçalar biçmiş olur, ona parçalar biçen onu tanımamış olur. Onu tanımayan ona yön tayin etmiştir, yön tayin eden onu sınırlamıştır; sınırlayan onu sayıya koymuştur...¹⁷⁷

Kur’an’da geçen bu kavramlar sadaka ile yakın ilgilidir. Bu kavramlar zekât gibi sadakanın maddi anlamıyla kullanılmasının yanı sıra, gönüllü bağış ile güzel davranış, iyi güzel iş gibi manevi anlamıyla da kullanılmıştır. Kur’an “yapılan hayırların yalnızca Allah rızası için yapılmasını, yapılan bu hayırların karşılığının tam verileceğini asla haksızlığa uğratılmayacağını,”¹⁷⁸ “sadakaların açıktan verilebileceği gibi gizli verilmesinin daha faziletli olacağını,”¹⁷⁹ “sadakaların başa kakılmaması gerektiğini”¹⁸⁰ “ve gönüllülük çabasının olması gerektiğini,”¹⁸¹ “halkın

¹⁷⁴ Nisa, 4/25.

¹⁷⁵ Talak, 65/2.

¹⁷⁶ Ünal, a.g.e., 299.

¹⁷⁷ Şerif, Rıza, *Nehcü’l Belağa, Darü’l Kütübi’l İlmiye*, 1.baskı, Beyrut, 1990, I, 15.

¹⁷⁸ Bakara, 2/271.

¹⁷⁹ Bakara, 2/271.

¹⁸⁰ Bakara, 2/262.

¹⁸¹ Tevbe, 9/79.

içinde cömert görünmenin ve normal bir davranışı gösteriş yaparak sadaka vermenin uygun olmayacağını”¹⁸² vurgulamaktadır.

I. BÖLÜM

1.3. HADİSLERDE SADAKA KAVRAMI

Hadislerde geçen sadaka kavramı, anlam alanı bakımından daha geniştir. Sadaka, Nebi (s.a.v)’in hadislerinde zekâtın müteradifi ve gönüllü olarak yapılan mali bağışlar anlamında kullanılmasının yanı sıra, manevi boyutu ile de kullanılmıştır. Yani, sadakanın sadece para veya maddi değeri olan şeylere mahsus olmadığı aynı zamanda gündelik hayatta yaptığımız küçük bir iyiliğin, iyi güzel bir işin de sadaka anlamına geldiği görülmektedir. Burada da hadislerden hareketle sadaka kavramının bu iki boyutu göz önüne alınarak bir taksim yapılmaya çalışılmıştır.

1.3.1. MADDİ YARDIMLAR ANLAMINDA KULLANILMASI

Sadaka kavramının hadis edebiyatı içerisinde geniş anlama sahip olduğu daha önce belirtilmişti. Sadaka farz olan mali ibadetleri kapsadığı gibi nafîle bağışları da muhtevasına almaktadır. Burada ise her türlü bağış anlamına gelen sadakanın zorunlu olanından, tatavvu için olanına doğru bir sıra takib edilmiştir.

1.3.1.1. Zekât

Ebu Said el-Hudri’den rivayet edilmiştir:

Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Beş ukuyye’den az miktara (gümüş) zekât yoktur. En az üç yaşında beş deveden aşağısında da zekât yoktur. Beş vesak’tan aşağıdaki mahsulden de zekât yoktur.”¹⁸³

¹⁸² Bakara, 2/264.

¹⁸³ Buharî, Zekât, 4, 32, 42, 56; Müslim, Zekât, 3 (979); Mâlik b. Enes, Muvatta, İstanbul, 1992, Zekât, 1.

Hadislerde sadaka kelimesi zekât kelimesinin yerine de kullanılır. Mâlik b. Enes'in Muvatta'sında zekât bölümünde zekât yerine sadaka kullanılmıştır. Diğer taraftan Buharî'de sadaka, hiçbir fark gözetilmeden zekât yerine geçen her iki kelime aynı zamanda müteradifmiş gibi kullanılır.¹⁸⁴

Buharî'de Kitabu'l Zekâta 32. bab'da her iki kelimedede tefrik yapılmaksızın kullanılmıştır. Buharî'nin zekât kelimesini kullandığı yerde İmam-ı Mâlik sadaka kelimesini kullanır. Yukarıdaki hadis-i şerifte her ikisi de aynı şekilde zikreder.¹⁸⁵ Ayrıca farz olan sadakalar ile ilgili hadislerde sadaka kavramı kullanıldığı gibi zekât kavramı da kullanılmıştır. Buharî zekât 45. babda "Müslüman'ın atında sadaka yoktur."¹⁸⁶ ile 46. babda "Müslümanın kölesinde sadaka yoktur"¹⁸⁷ hadislerinde sadaka kelimesi, zekât anlamında kullanılmıştır. Aynı Kitab'ın 38. babı da "koyunların zekâtı" olarak bab başlığı kullanmasına rağmen hadisin metninde sadaka kelimesi geçmektedir. Kur'an'da sadaka kavramı incelenirken zekât maddesinde bu konuya değinmiştik.

Yukarıdaki hadiste geçen sadaka kelimesi zekât anlamında kullanılmıştır. Hadisler incelendiğinde sadaka ve zekât kelimelerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Zekât Kur'an'da Müslümanlar üzerine bir fariza olarak kimlere verileceği açıklanmış ama zekâtın nelerden ve ne kadar verileceği açıklanmamıştır. Zekâtın nelerden ve ne kadar verileceği hususu hadislerde açıklık kazanmıştır. Böylece hadisler Kur'an'a arz edildiğinde bir paralellik görülmektedir.

1.3.1.2. Sadaka-i Fıtr

İbni Ömer (r.a)'dan rivayet edilmiştir:

"Ramazan ayında sadaka-i fıtr hurma'dan bir sa', şaire'den bir sa' olarak Müslüman kadın, erkek, köle, hür, küçük, büyük herkese farz kılınmıştır."¹⁸⁸

Fıtr sadakası, müslümanların her yıl ramazan ayında fakirlere verdikleri mali bağışlardır. Bu Ramazan ayında müslümanların oruçlarında meydana gelebilecek

¹⁸⁴ Weir, a.g.m., X, 23.

¹⁸⁵ Buharî, Zekât, 32.

¹⁸⁶ Buharî, Zekât, 45.

¹⁸⁷ Buharî, Zekât, 46.

¹⁸⁸ Buharî, Zekât, 70, 73, 77; Müslim, Zekât, 4 (12), (17); Enes b. Mâlik, Zekât, 28 (52)

noksanlıkları gidermek için fakirlere verilen buğday, hurma üzüm türünden azık veya onun para olarak karşılığıdır. Fıtır sadakasının vucubu için zenginlik ölçüsü olan nisaba Mâlik olmak şart değildir. Zengin fakir her müslüman fitre ile yükümlüdür. Ancak fıtır sadakası yükümlülüğü için kişinin, temel ihtiyaçlarının yanı sıra bayram günü ve gecesine yetecek kadar azığa sahip olması şarttır.

Sadaka-i fıtır'ı verenin Müslüman olması gerekir. Sadaka fıtırı verecek kişinin, fitrelerini vereceği kişilerle arasında bir bağ bulunması gerekir. Küçük çocuk ile velisi gibi.¹⁸⁹

Bir ibadet olarak sadaka-i fıtır Ramazan ayında bayram gecesine güneş battıktan sonra bayram günü güneş batıncaya kadar verilmesi gereken beden vergisidir. Müstahak olan bayram namazından önce verilmesidir. Sadaka-i fıtır, ülkede çokça yetişen azık (arpa, buğday hurma) veya bunlara bedel bir paradan verilir. Her müslümanın vermesi gerekir.¹⁹⁰ Söz konusu hadiste sadaka kelimesi farz olan sadaka-i fıtır anlamında kullanılmıştır.

1.3.1.3. Keffaret

Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir:

“Kim yemin eder de Lat ve Uzza'ya yemin olsun ki derse (bunun kefareti olarak) hemen: “Lailahe illallah” desin. Kim de arkadaşına “Gel seninle kumar oynayalım.” derse, “Hemen biraz sadaka dağıtsın” buyurdu demiştir.¹⁹¹

Kumar ittifak ile haramdır. İslamın yasakladığı kötü davranışlardır. Bu yüzden kumar oynamak, bir tarafa kumar oynamayı teklif etmek bile hoş karşılanmamıştır. Bunun için Hz. Peygamber insanı kötü yola sevk edecek bütün yolları kapatarak insanın Allah'a karşı sadakatini korumasını istemektedir. Buradaki sadaka kelimesi üzerine âlimlerin farklı görüşleri vardır. Cumhura göre, bir günaha niyetlenip onu sadece kalbinden geçirirse yine de kendisine günah olarak yazılır. İbn-i Hacer ise buna itiraz ederek şöyle der: “Hadiste belirtilen, sözün söylenmesidir,

¹⁸⁹Şihabuddin ebu'l Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî, Fethu'l Bari Şerhu's Sahihi Buharî, Daru's-Selam, Riyad, 1997, III, 466.

¹⁹⁰ Abdullah b. Ömer Beydavî, Gayetü'l Kusva fi Dirayeti'l Fetva, (tahkik, Ali Muhyeddin Ali, el-Karadağî) ts., I, 397.

¹⁹¹ Buharî, Tefsir 2; Müslim, Eyman, 5.

yani günaha azm etmek yeterlidir. Hadiste anlatılmak istenen direkt söz ile günaha çağırma, kumar haram olduğuna göre kumara davet etmek de haramdır.¹⁹²

İnsan, bir başkasını hoş olmayan bir işe davet ettiğinde, bu davranışının cezası olarak sadaka vermesi gerekir. Başka bir ifadeyle, kişi yaptığı bu işten dolayı pişmanlık duyuyor ise, kendisinden sadır olan bu davranıştan ötürü, Allah'a olan sıdkını ispat adına sadaka vermesi gerekir.

1.3.1.4. Adak

İmam Mâlik'ten rivayet edilmiştir:

Allah Resulü'ne “Malım Allah yolunda sadakadır.” diyen kimse hakkında sorulunca şu cevabı verdi: “Üçte birini sadaka yapar, zira Allah Resulü Ebu Lubabe (r.a.) Günah işlemiş bulunduğum kavminin yurdunu terk edip sana mücavir olacağım malımı da Allah Resulüne tasadduk yapacağım vakit bu maldan üçte birinin karşılığı sana kifayet eder.” buyurmuşlardır.¹⁹³

Bir başka rivayette ise;

Sa'd b. Ebi Vakkas'tan rivayet edilmiştir: Sa'd anlatır:

“Veda haccı senesinde amansız tutulduğum hastalıktan dolayı Resulullah (sav) beni ziyarete gelirdi. Kendisine “Hastalığım çok ağırlaştı, ben mal mülk sahibiyim ve kızımdan başka mirasçım yoktur; malımın üçte ikisini sadaka verebilir miyim?” dedim. “Hayır!” diye buyurdu. “Yarısını?” dedim, “hayır!” diye buyurdu ve devamla “Üçte birini, aslında üçte biri de çoktur, şüphesiz senin mirasçını zengin bırakıp göçmen insanların yardımıyla geçinen muhtaç birini bırakmaktan daha iyidir. Şüphesiz sen Allah rızası için yaptığın her harcamadan hatta hanımının azığına yiyecek koymandan bile mutlaka sevap alırsın” buyurdu...¹⁹⁴

Kişinin, malının tamamını sadaka olarak bağışlayıp ailesini ve varislerini mahrum bırakması hoş karşılanmamıştır. Hatta aile efradının mevcut maldan istifade etmesi sadaka mesabesinde değerlendirilmiştir.

¹⁹² İbn-i Hacer, *a.g.e.*, XIII, 779.

¹⁹³ Muvatta, Nuzur, 16 (2,481).

¹⁹⁴ Buharî, Cenâiz, 36, İman, 41, Vasaye, 2, 3, Menakibü'l Ensar, 49, Meğazi, 77, Nafaka, 2, Merda, 13, 16, Deavat, 43, Feraiz, 6; Müslim, Vasiyye, 5 (1628); Enes b. Mâlik, Vasaya, 4; Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behram ed Darimî, Sünenü Darimî, Dımaşk, 1991, Zekât, 25, 1613.

1.3.1.5. Gönüllü Yapılan Sadaka

“Amelleri ile cennete gidenlerin ilk taifesi çokça sadaka verenlerdir.”

“Sadaka sevabı kat kat arttırır”

“Bir kimse muhtaç bir Müslüman’a bir elbise giydirirse, bu elbise onun üzerinde durdukça Allah kendisini setri (hıfzı himayesi) altına alır ve kendisine cennetin yeşil elbiselerini giydirir. Bir kimse aç bir Müslüman’a bir şey yedirirse, Allah kendisine cennet meyvesi yedirir. Bir kimse susamış Müslüman’a su içirirse, Allah da kendisine cennet suyu içirir”¹⁹⁵

1.3.1.6. Ölen Kişi Adına Sadaka Vermek

Hiz. Aişe’den rivayet edilmiştir:

“Adamın biri Resulullah’a şöyle dedi:

“Annem öldü, şayet konuşabilseydi, sadaka verecekti. Ben onun yerine sadaka verirsem ona bir faydası olur mu?”

Resulullah da şöyle buyurdular:

“Evet”¹⁹⁶

Hadiste, yakınları aniden ölen kimselerin, ölen yakınları adına sadaka vermesinin, onlara fayda sağlayacağı ifade edilmiştir.¹⁹⁷

Hiz. Aişe hadisinde isim verilmezken, İbni Abbas rivayetinde Resulullah’a bu durumu arzedenin Sa’d b. Ubade olduğu, kendisinin Resulullah ile beraber bir gazveye çıktığı, o yokken annesinin Medine’de vefat ettiği belirtilir.¹⁹⁸ İbn-i Abbas rivayetinde ise, “Annem öldü ve üzerinde nezir vardı” diye geçer. Sa’d b. Ubade kıssasında İbni Abbas şöyle der: “Annem öldü ve onun üzerinde nezir vardı.” “Annem öldü, ben yanında yoktum, şayet konuşsaydı sadaka verecekti. O’nun için tasaddukta bulunursam O’na bir faydası olur mu?” soruları ihtimaldir ki; nezir ve ölü

¹⁹⁵ Ebu Davud, Edeb, 68 (4936).

¹⁹⁶ Buharî, Cenâiz, 95, Vasiyye, 19.

¹⁹⁷ İbn-i Hacer, *a.g.e.*, III, 323.

¹⁹⁸ İbn-i Hacer, *a.g.e.*, VI, 489.

için sadaka verilmesi için sorulmuştur. Nesai de Said b. Müseyyeb tariki ile Sa'd b. Ubade'nin şöyle dediğini açıklar: “Ya Resulullah annem öldü, onun için sadaka verirsem faydası olur mu diye sordum. O da “Evet.” dedi. Ben de; “Hangi sadaka daha faziletlidir.”dedim”, O da “Su dağıtmandır.” dedi.¹⁹⁹ Hadiste geçen “eraha” kelimesi “zannetmek” ve “uftutilet” kelimesi de “ani ölmek” anlamındadır.²⁰⁰

Sa'd b. Ubade hadisi, farklı varyantları ile de göz önünde bulundurularak şöyle bir neticeyi salık verir: Kişinin, ölen yakınları için, onlar adına tasaddukta bulunması, onlara fayda sağlar. Hadiste geçen “Su dağıtmandır” ifadesi ise, zannımızca ortama uygun bir ifade olarak tebarüz etmektedir. İfade, meseleyi sınırlamak için değil, alternatif sunmak için söylenmiştir.

1.3.1.7. Ailesinin Nafakasını Karşılama

Ebu's-Said el-Hudri rivayet etmiştir:

“Resulullah (sav) (Ramazan veya Kurban) bayram namazına çıkmıştı. Sonra oradan ayrılırken, insanlara vaaz ederek sadaka vermelerini emretti. Sonra kadınların yanına uğrayarak: “Ey kadınlar topluluğu; sadaka veriniz, çünkü ben çoğunuzu cehennemlik olarak görüyorum buyurdular.”

Kadınlar: “Niçin ya Resulullah?” deyince: Resulullah da, “Çokça lanet ediyorsunuz, eşinize karşı nankörlük ediyorsunuz; sizden biriniz kadar, sağlam bir adamın aklını çelebilen dini ve akli noksanı görmedim” buyurdular. Resulullah sonra oradan ayrıldı, evine geldiğinde İbni Mes'ud'un hanımı Zeyneb gelip izin istedi. Kendisine “Ey Allah'ın Resulu, gelen Zeyneb, sizden izin ister.” denildi. “Zeyneblerin hangisi?” buyurdular. “İbn-i Mes'ud'un hanımı Zeyneb” denildi. O da “Tamam, kendisine izin verin!” buyurdular. Arkasından izin verildi, gelip: “Ey Allah'ın Peygamberi, sen bugün sadaka vermeyi emrettin, benim de yanımda takılarım vardı, bunları sadaka vermek istedim, ama İbni Mes'ud bu sadakaya, kendisinin ve oğlunun sadakayı vereceğim kimselerden daha layık olduğunu söyledi.” dedi. Bunun üzerine Resulullah (s.av.): “İbni Mes'ud doğru söylemiş,

¹⁹⁹ İbn-i Hacer, *a.g.e.*, VI, 438.

²⁰⁰ İbn-i Hacer, *a.g.e.*, VI, 489.

(vereceğin sadakana) kocan ve oğlun sadaka vereceklerinden daha fazla hak sahibidir.” buyurdu.²⁰¹

Ebu'l Mes'ud el-Ensari (r.a.)den rivayet edilmiştir.

“Müslüman bir kimse Allah rızasını bekleyerek ailesi için bir harcama yaparsa, bu kendisi için bir sadaka olur.”²⁰² Söz konusu harcamanın amacı, Allah'a kurbiyyet ise, kendisine sadaka ecri vardır.²⁰³ Bir başka rivayette de şöyle buyrulmaktadır:

Ümmü Seleme'den gelen rivayette: Ümme Seleme, “Ey Allah'ın Resülü (Ölen kocam) Ebu Seleme'nin oğullarına yaptığım harcamalardan bana sevap olur mu? Çünkü onlar aynı zamanda benim de oğullarım.” dedim. O da: “Onlara harcama yap, onlara yaptığın harcamaların sana sevabı vardır.” diye buyurdu.²⁰⁴

1.3.1.8. Kadının Kocasının Malından Sadaka Vermesi

Bu mevzu iki şekilde ele alınmaktadır. Birincisi; kadının kocasının izni ile tasaddukta bulunması, ikincisi ise; izni olmaksızın sadaka vermesidir.

Kadının kocasının izni ile sadaka vermesi hakkında;

Hiz. Aişe'den rivayet edilmiştir:

Resulullah (sav):

“Kadın evinin yemeğinde aile geçimini bozmayarak infakta bulunursa, ona verdiği sadakanın sevabı vardır. Kocasına da kazandığı kadar sevab vardır. Malı koruyup kollayan görevliye bunun misli kadar vardır. Bunlardan birinin sevabı diğerinden bir şey eksiltmez.” diye buyurdular.²⁰⁵

Kadının kocasının malından tasaddukta bulunması caizdir. Ancak bu konuda görüş ayrılığı vardır; bazılarına göre kadın, kocasının malında değersiz veya

²⁰¹ Buharî, Zekât, 48; Müslüm, Zekât, 45 (1000); Darimî, Zekât, 23 (1609).

²⁰² Buharî, İman, 41, Meğazi, 12, Nafaka, 1.

²⁰³ İbn-i Hacer, *a.g.e.*, I, 80.

²⁰⁴ Buharî, Zekât, 14, 48; Darimî, Zekât, 21(1606) da buna benzer bir hadis bulunmaktadır.

²⁰⁵ Buharî, Zekât, 25, 26, Buyu', 12; Müslüm, Zekât, 80 (1024).

gündelik, az bir şey sadaka olarak verirse ona ecir vardır. Bazılarına göre ise, ancak kocası hanımına sadaka vermeye izin vermişse kadın sadakada sevap elde eder.²⁰⁶

Kadının kocasının izni olmaksızın sadaka vermesi halinde de; Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadiste Peygamber Efendimiz:

“Kadın kocasının izni olmaksızın evinden veya eşinin kazandığından tasaddukta bulunursa ona ecrin yarısı vardır.” buyurdular.²⁰⁷

1.3.1.9. Akrabalara Yardım Etmek

Enes b. Mâlik'ten rivayet edilmiştir: Enes şöyle dedi:

HurMâlik bakımından Ebu Talha, Ensarın en zengini idi. Kendisinin en çok sevdiği malı ise, Beyruha Hurmalığı idi. Burası Mescid-i Nebi'nin karşısında olup, Resulullah (sav) içerisine girer ve içindeki tatlı sudan içerdi. “Sevdiklerinizden (Allah yolunda) harcamadıkça iyiliğe asla ulaşamazsınız...” (Ali İmran 92) ayeti indiğinde, Ebu Talha kalkıp, Resulullah (sav)'ın yanına gitti ve “Ey Allah'ın Resülü, şüphesiz Allahu Teala: “Sevdiklerinizden (Allah yolunda) harcamadıkça iyiliğe asla ulaşamazsınız.” diye buyurmaktadır. Benim en sevdiğim malımsa, Beyruha'dır. Artık o Allah için sadakadır. Bu sadakanın Allah katında iyilik ve ahiret azığı olmasını arzu ederim. “Ey Allah'ın Resülü, burayı Allah'ın sana gösterdiği yere koy” dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav): “Çok güzel, çok karlı bir mal oldu, bu çok karlı bir mal oldu. Söylediklerini duydum ve ben bunu akrabaların arasında dağıtmanı uygun görüyorum.” buyurdu. Ebu Talha da: “Ey Allah'ın Resülü, söylediğin gibi yaparım.” dedi. Sonra Ebu Talha akrabaları ve amcaoğullarına bölüştürdü.²⁰⁸

Yardımlaşmada esas olan yakınlardan başlamaktır. Çünkü akrabalara yapılan yardımlar iki cihetten değerlendirilir. Biri; sadaka, diğeri ise; akrabalık bağının korunmasıdır. Bunun için Darimî'de geçen hadiste sadakanın en faziletlisinin hangisi olduğu Hz. Peygamber'e sorulunca: “Düşman bile olsa akrabaya verilenidir.”

²⁰⁶ İbn-i Hacer, *a.g.e.*, III, 382.

²⁰⁷ Buharî, Zekât, 17.

²⁰⁸ Buharî, Zekât, 44, Vekale, 15, Vasaya, 11, 17, 26, Tefsir Ali İmran, 5, Eşribe, 16; Müslim, Zekât, 42 (998); Enes b. Mâlik, Sadaka, 57 (2); Darimî, Zekât, 23 (1610).

buyurdular.²⁰⁹ Ayrıca yakınlarla tatavvu olarak verilen sadaka nasıl ki ecri noksanlaştırmıyorsa, vacip olan sadakalar da akrabaya verilince ecri noksanlaştırmaz. Vacip olan sadakalar akrabaya verilmek istendiğinde sadaka verilecek kişinin sadaka almaya ehil olması gerekir. Ehil değilse vacip sadaka verilmez. Ancak tatavvu sadaka verilebilir.²¹⁰

1.3.1.10. Sıla-i Rahim

Resulullah (sav) şöyle buyurdular:

“Fakirlere yapılan tasadduk bir sadakadır; ama zi-rahma (yani akrabaya) yapılan ikidir. Biri sıla-i rahm, diğeri sadaka.”²¹¹

Hâkim b. Hizam’dan rivayet edilen hadiste, “Hangi sadaka daha faziletlidir” diye Resulullah’a sorulunca, O da “Düşman olan akrabana vermendir.”²¹² buyurmuştur.

Sadaka ve bağış gibi hayırlarda önce yakınları düşünmeye teşvik vardır. Köleyi azad etmektense, muhtaç bir yakına bağışlamak; sadakayı rast gele bir fakire vermektense, yakınlığı olan birine vermek evladır. Bu hayırlı amelde iki ayrı hayır olduğuna işaret edilmektedir: Sadaka ve sıla-i rahim. Resulullah, böylece sıla-i rahme önem vermeye, itina göstermeye teşvik etmektedir.²¹³ Gazali, sadaka verilecek kimselerin sadece sekiz sınıfla sınırlandırılmaması gerektiğini, ayrıca bu sekiz sınıftan belli sınıflara haiz kimselere de vermeleri gerektiğini söylemiştir. Bunlardan birinin de akraba ve rahim sahiplerinden olması gerektiğini, o zaman hem sadaka ve hem de sıla-i rahim yerine geçtiğini söyler.²¹⁴

²⁰⁹ Darimî, Zekât, 38 (1631)

²¹⁰ İbn-i Hacer, *a.g.e.*, III, 410.

²¹¹ Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en- Nesaî, *Sünenü'n Nesaî*, İstanbul, 1992, Zekât, 82 (5–92); Ebu İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünenü't Tirmizî*, İstanbul, 1992, Zekât, 26 (658); Muhammed b. Yezid el Kazvini İbn-i Mâce, *Sünenü İbn-i Mâce*, İstanbul, 1992, Zekât, 28 (1844).

²¹² Darimî, Zekât, 38 (1631, 1632, 1633); Ahmed b. Hanbel, III, 402, V, 416.

²¹³ Canan, *a.g.e.*, IX, 273.

²¹⁴ Muhammed b. Hamid al-Gazali, *İhya-i Ulumu'd Din*, (Terc. Ali Arslan) İstanbul, ts., I, 790.

1.3.1.11. Misafire ve Komşuya İkramda Bulunmak

Allah Resulü buyurdular ki:

“Kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa misafirine ikramda bulunsun “caizesine” ikram etsin. “Yanıdakiler sordular” Ey Allah’ın Resulü caizesi nedir? Allah Resulü açıkladı: Bir gecesini ve gündüzüdür. Misafirlik üç gündür, bundan fazlası sadakadır. Misafirin, ev sahibini günaha sokuncaya kadar yanında kalması hoş değildir. Tekrar sordular: “Misafir ev sahibini nasıl günaha sokar?”

Allah Resulü: “Adamın yanında kalır, adam ikram eder; hâlbuki kendisine ikram edecek bir şeyi yoktur.”²¹⁵

Bir başka rivayette “Misafirlik üç gündür. Fazlası sadakadır.”²¹⁶ Şeklinde dir.

Darimî rivayetinde ise:

“Kim Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsa, hayır konuşsun veya sussun. Kim Allah ve ahiret gününe inanıyorsa, komşusuna ikram etsin.”²¹⁷

Başka bir rivayette ise şöyle buyrulmaktadır.

“Zekâtını veren misafire ziyafet çeken ve naibede te’diye eden, yani bir felaket anında yardımında bulunan cimrilikten beri olur.”²¹⁸

1.3.1.12. Hediyeleşmek

Ebu Hureyre’den rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber:

“Ey Müslüman kadınlar! Bir koyun ayağı bile olsa komşu bir kadın komşusunun (hediyesini) kesinlikle küçük görmesin.” buyurmuştur.²¹⁹ Bu hadisten maksat, kişinin sadakayı veya hediyeği küçümseyerek vermezlik yapmamasıdır.²²⁰

Ebu Hureyre’nin başka bir rivayetinde ise şöyle buyrulmaktadır:

²¹⁵ Buharî, Edeb, 31,85, Rikak, 23; Müslim, Lukata, 77(48); Enes b. Mâlik, Sıfatu’n Nebi, 22 (2, 929); Ebu Davud, Etime, 5 (3748); Tirmizî, Birr, 43 (1968, 1969), Kıyame, 50; İbn-i Mâce, Edeb, 4, 5.

²¹⁶ Ebu Davud, Etime, 5 (3749), Nikâh, 44.

²¹⁷ Darimî, Etime, 11(1965).

²¹⁸ Buharî, Mezalim, 8; Müslim, Birr, 56, 57; Tirmizî, Birr, 83; Ahmed b. Hanbel, II, 92, 106, 136, 137, 157, 159, 191, 195,431, III, 323; Darimî, Siyer, 72.

²¹⁹ Buharî, Hibe, 1, Edeb, 30; Müslim, Zekât, 90 (1030); Enes b. Mâlik, Sadaka, 4, Sıfatu’n Nebi, 25

²²⁰ Yahya b. Şerif en- Nevevi, *Şerhu Nevevi ala Sahihi Müslim*, 1.baskı, Beyrut, 1995, VII, 106

Sütünü sağmak için hediye edilen bol sütlü sağmal deve ve bol sütlü koyun ne güzel bir sadakadır. Sabah bir kap süt getirir, akşam bir kap süt getirir.²²¹

Ayrıca, Hz.Enes'ten şu hadis rivayet edilmiştir:

“Berire (r.a)de üç sünnet vardı: Azad edildi ve kocasını tercih edip etmemede serbest bırakıldı. Resulullah (sav) onun hakkında “vela fizad edenedir” buyurdu. Resulullah tencere kaynıyorken eve girmişti. Kendisine ekmek ve evde bulunan katıktan bir sofraya kuruldu. “Galiba tencerenin kaynadığını görüyorum buyurdu” Oradakiler evet ama bu Berire'ye tasadduk edilen bir ettir. Sen ise “sadaka yemiyorsun” dediler. Allah Resülü “Bu ona sadakadır (ama ondan) bize hediyedir” buyurdular.²²²

1.3.1.13. Borçluya Mühlet Vermek

Resulullah (sav) buyurdular ki: Kim bir borçluya mühlet verirse, her gün için bir sadaka sevap kazanır. Kim onun borcunu vadesi geldikten sonra tehir ederse tehir ettiği müddetçe her geçen gün (alacağı mal kadar) sadaka yazılır.²²³

İslam'da kişinin ödeme gücünü aşacak şekilde borçlanması iyi karşılanmaz. Ancak borçlandıktan sonra dara düşerek borcunu ödeyemezse, kendisi için bir takım kolaylıklar getirilmiştir. Bunun için borçluya yardımcı olunması, borcunun ertelenmesi sadaka sayılmıştır.

1.3.2. MANEVİ YARDIMLAR

İslâm'da farz ve vacib olan sadakalardan başka, manevi sadakalar da vardır. Mü'min kardeşine aracına binerken veya inerken yardımcı olmak, güler yüz veya tatlı dille onun gönlünü hoşnut etmek gibi pek çok fiil ve davranışlar manevi sadaka olarak nitelendirilmiştir

²²¹ Buharî, Eşribe, 12; Müslim, Zekât, 73

²²² Buharî, Zekât, 62, Talak, 14, Nikâh, 18, Etime, 31, itk, 10, Feraiz, 19, 22, 23, 25, Hibe, 7; Müslim, itk, 14 (1504), Zekât, 170 (1074); Muvatta, Talak, 25 (2,562); Ebu Davud, Talak, 19 (2233, 2235, 2236), Zekât, 30 (165,166); Tirmizî, Rada', 1154, 1155; Nesaî, Talak, 29, 30 (6, 162, 163).

²²³ Buharî, Buyu', 17; Müslim, Zühd, 74; Tirmizî, Buyu', 67; İbn-i Mâce, Sadakat, 14.

1.3.2.1. İyi İşler Yapıp Kötü İşlerden Beri Durmak

Resulullah (sav)'in şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir:

“Her Müslüman’ın vermesi gereken bir sadaka vardır.” buyurdu. Oradakiler: “Ey Allah’ın nebisi, bir kimse imkân bulamaz ise?” dediler. “Eliyle çalışır, hem kendi nefesine fayda verir hem sadaka dağıtır.” buyurdu. “Buna imkân bulamaz ise?” dediler. “İhtiyaç sahibi yardım isteyen mazluma yardım eder.” buyurdu. “Buna da imkân bulamaz ise?” dediler. “İyi şeyler ister, kötülüklerden sakınır, çünkü bu da kendisi için sadakadır.” buyurdu.²²⁴

İbn-i Hacer’e göre bu hadiste geçen “şayet bulamaz ise” sözünde bir tertip gözetilmemiştir, sadece mevzuyu açıklamak ve kişinin aciz olup yapamadığı bir fiili veya yapabileceği fiili açıklamak için söylenmiştir. Şayet tertip olsaydı, bu kişi önce ihtiyaç sahibinin ihtiyacını giderir, sonra kendi eliyle çalışır şeklinde olması gerekirdi. Kişi ihtiyaç sahibinin ihtiyacını gidermeyi, emri bi’l marufu yapmayı, nehyi ani’l münker’den sakınmayı ve kötülükten uzak durmayı yapabiliyorsa bunların hepsini yapsın. Bu hadisten çıkarılan bir diğer sonuç da ecir noktasında sadaka menziline giren hayırlı amellerdir. Sadaka vermeye gücü yeten insanın sadaka vermesi noksan veya eksik amelleri yapmasından daha hayırlıdır. Bu hadiste Allah’ın yarattıklarına kazanılan veya mevcut olan mal ile veyahut malın dışında herhangi bir güzel davranışla şefkat gösterilmesidir. Bu da sadaka vermeye teşvik ve kötülükten sakınmaktır.²²⁵

1.3.2.2. Cuma Günü Gusletmek

Ebu Hureyre’den rivayet edilmiştir:

Resulullah (sav): Kim cuma günü cünüplük guslü gibi yıkanır, sonra ilk vakitlerde mescide giderse, bir deve sadaka vermiş gibi olur. Kim ikinci saatte giderse, bir inek sadaka vermiş gibi olur. Kim üçüncü saatte giderse, boynuzlu bir

²²⁴ Buharî, Zekât, 29, 30, Edeb, 33; Müslim, Zekât, 55 (1008); Darimî, Rikak, 34 (2645).

²²⁵ İbn-i Hacer, *a.g.e.*, IV, 393-394.

koç sadaka vermiş gibi olur. Kim dördüncü saatte giderse, bir yumurta sadaka vermiş olur. İmam minbere çıktığında, melekler öğüde kulak vermek için içeriye gelirler.²²⁶

Cuma günü gusül etmeğe teşvik ile Medine toplumunun çiftçilikle uğraşması nedeniyle cuma günü namaz kılmak için camiye gelen insanların bedenlerinin ter kokması, cemaatte sıkıntı doğurduğundan, bu ve benzeri hadislerde cuma günü gusül etmeye ve temizlenmeye bir teşvik vardır.

İbn-i Hacer'e göre, bu hadiste iki görüş vardır: birincisi, keyfiyet olarak gusül abdesti ile aynıdır. İkincisi ise cuma günü eşi ile cima yapmaya ve cuma günü yıkanmaya teşvik vardır. Cuma günü gusül abdesti alıp, cuma'ya gitmenin kurban vermeye teşbih edilmesi her ne kadar cumanın ehemmiyetini ifade ediyorsa da, aynı zamanda kurbanın ehemmiyetine de delalet eder.²²⁷ Cuma günü cumaya ilk gidenin durumu, tıpkı kurban edilecek hayvanlardan devenin diğer davar cinsindeki hayvanlardan üstünlüğü gibidir. Ayrıca Cuma günü yıkanarak cumaya gidenin durumunun mali bir ibadete benzetilmesi, sanki hem mali ve hem de bedeni bir ibadetin yerine getirilmesidir.²²⁸

1.3.2.3. Eşiyle Cima Etmek

Ashap'tan bazıları; "Ey Allah'ın Resülü!

Zenginler ücretleri ile gittiler, onlar da bizim gibi namaz kıldılar, bizim gibi oruç tuttular, mallarından artandan da sadaka verdiler." dediler. Allah Resülü de onlara;

"Allah size de tasadduk edeceğiniz şeyler verdi:

Her bir tesbih sadakadır

Her bir tehليل sadakadır

Emri bi'l maruf ve nehyi ani'l münker sadakadır

Her birinizin hanımıyla ciması sadakadır." buyurdular.

²²⁶ Buharî, Cumua, 4; Müslim, Cumua, 10 (850), 26; Muvatta, Cumua, 1; Tirmizî, Cuma, 4, 6; Nesâî, Cuma, 10,12, 14, 23; İbn-i Mâce, İkamet, 80, 83. Ahmed b. Hanbel, II, 460, III, 8, 9, 10, 104, V, 75, 181, 198, 420, 438, 440; Darimî, Salât, 191.

²²⁷ İbn-i Hacer, *a.g.e.*, III, 465-466.

²²⁸ İbn-i Hacer, *a.g.e.*, III, 465.

Derken cemaatten:

“Ey Allah’ın resulü birimizin şehvetine mubaşeret etmesine ücret mi var?” diye soranlar oldu. Allah Resulü; “ihtiyacını haramla görmüş olsaydı, bundan ona bir vebal var mıydı? Yok muydu? diye sual ettiler.

“Evet, vardı.” demeleri üzerine. Öyleyse ihtiyacını helal yolla gördü mü bunda onun için ücret vardır buyurdular.²²⁹

Sadaka sayılan fiiller genellikle aynı hadis içerisinde zikredilmektedirler. Bir hadisin içerisinde birden fazla güzel davranışın sadaka sayıldığı görülmektedir. Kişinin meşru dairede hanımı ile cinsi mukarenette bulunması ve bu şekilde kendisini haramdan koruması ona sadaka ecri kazandırır. Hadiste geçtiği gibi Resulullah (s.a.v) ashabının gönlüne su serpmiştir. Zenginlerin Allahın verdiği malın infak etmeleri ile elde ettikleri sevaba karşılık kendilerinin sevaplarının azlığından dolayı sıkıntılarını Hz. Peygamber’e bildirmeleriyle Hz. Peygamber bu şekilde onların gönüllerine su serpmiştir.

Resulullah ayrıca onlara şunu öğretmiştir: “Allah hayır kapılarını sadece zenginlere hasretmemiştir.” Belki fakirler içinde bunu kolaylaştırmıştır. Onları zenginlere kavuşturacak kolay ameller sunmuştur. İşte bunun gibi Allahın fazileti bütün kullarını kuşatmıştır. Allah büyük fazilet sahibidir.²³⁰

1.3.2.4. Mar’uf’u Emretmek Münker’den Sakındırmak

Ebu Hureyre’den rivayet edilmiştir:

Hiz. Peygamber; “Âdemoğlunun vücutlarındaki her bir mafsalı için sabahladığında sadaka borçları vardır.” buyurdular bunu yapmak insanlara zor gelince, Resûlulah şöyle buyurdu: “İnsanlara selam vermen sadakadır. Yolda eziyet verecek bir şeyi uzaklaştırman sadakadır. Marufa (iyiliğe) tabi olman sadakadır. Kötülükten sakınman sadakadır.” buyurdular.

²²⁹ Müslim, Zekât, 53, (1106); Ebu Davud, Tatavvu, 12 (1285); Ahmed b. Hanbel, V, 178,

²³⁰ Ebu’l Vefa el- Merağî, “Sadakatü’l Fukara”, Mecelletü’l Ezher, 7, Kahire, 1925, XXXXVII, 743.

Ebu Hureyre, Resûlulah buna benzer birçok şey söyledi ama ben onu hafızamda tutamadım.²³¹

Hadisin Ebu Zer rivayetinde ise şöyle buyurulmaktadır:

“Sabaha ulaştığınızda vücudunuzdaki her bir mafsalinız için sadaka borcunuz vardır. Her teşbihiniz sadakadır. Allah'a karşı her hamdiniz sadakadır.

Allah için her tehliliniz sadakadır.

Her tekbir getirmeniz sadakadır.

Marufu (iyiliği) emretmeniz sadakadır.

Kötülükten sakınmanız sadakadır.

Duha vaktinde kılınan iki rekât namaz bu sayılan sadakaların yerine geçer”.²³²

“Sülama” kelimesi “mafsal” anlamına gelmektedir. Anlamı: “Allah’a şükür maksadıyla her Müslüman’ın uzuvları adedince üzerine sadaka vardır.”²³³ demektir.

Eklemler vücudumuzun hareketinde önemli rol oynarlar, bu nedenle bir nimet ve şükür vesilesidirler. Organizmada her birinin kendine göre görevi bulunmakta ve her biri bu vazifesini sağlıklı bir şekilde yerine getirmektedir. Birinin eksikliği hayatımızı zorlaştıracaktır. Verilen bu nimete karşılık, bizden istenen sadaka vermektir. Sadaka olarak verilecek şeylere baktığımızda bunların da bizim için bir nimet olduğunu görürüz. Toplumun, burada bir vücuda benzetilerek sağlıklı bir bütünlük oluşturması için kişinin toplum içinde yapacağı davranışlar sadaka hükmünde sayılmıştır. Kur’an’da “Sizin içinizde hayra çağıran, iyiliği emreden, kötülükten sakındıran bir topluluk bulunsun...”²³⁴ emrini, bazı alimlerimiz farz olarak telakki etmişlerdir. Bundan anlaşılan iyilik, adalet, ihsan ve dayanışmaya davet ile fert ve toplumun maslahatı için gerekli dinamikleri emretmek, fert ve toplumun zararına, bozulmasına sebebiyet veren her şeyi nehy etmektir. Açıktır ki bu vazife ve prensipler, topluma güç veren, toplumsal refahı ve dayanışmayı sağlayan

²³¹ Ahmed b. Hanbel, II, 328,

²³² Müslim, Zekât, 16 (1007); Ebu Davud, Tatavvu, 12 (1285); Ahmed b. Hanbel, V, 167, 178.

²³³ İbn-i Hacer, *a.g.e.*, VII, 163.

²³⁴ Al-i İmran, 3/104.

dinamiklerdir. İslam toplumu bu dinamikler sayesinde mutlu olabilir; şerden, isyandan, günahattan, zulüm ve fuhuştan uzak kalabilir.²³⁵

Ayrıca maruf ile alakalı olarak İbni Abbas şöyle der: iyilik yapan insan kendisi ile aramızda ışık saçmıştır. Benden başkasına olumsuz bir şey girmişse mutlaka aramıza gölge düşmüştür. Başka bir yerde de yine İbni Abbas şöyle dedi; maruf şudur; iyilik, en iyi meyvedir,(semeredir) en faziletli hazinedir, bu da üç hasletle tamamlanır. Acele, küçültme ve gizlilik, acele ederse rahatlar, küçültürse (yaptığı iyiliği) büyür, gizlerse tamamlanır.²³⁶

İbn-i Abdilber (Resulullah) s.a.s'den şöyle rivayet etmiştir: “Karakterli kişide riyazetin bulunması gibi iyilik yapmakta asil ve din sahibi kişide olur.” İbn-i Abdilber dünyada 5 şey çokça zayi edilir: Aydınlıkta yakılan kandil, çorak toprakta yağın sağanak yağmur, cinsel gücü olmayana güzel bir bayanın verilmesi, güzel yemeğin tok ve sarhoşa ikram edilmesi, teşekkür etmeyene iyilik etmek.²³⁷

Emri bi'l maruf ve nehy ani'l münker, dil ile yapıldığından iş itibarı ile insanlar üzerine kolaydır. Ancak onun tadılması acıdır. Özellikle bu işi, malı olmayan ve fakir üstlenmişse, emir ve nehyde ona olumsuz cevap verilir, reddetmekle azarlanır, istihza ile cezalandırılır, Hatta bazı durumlarda bunu da aşar. Çünkü zenginler boş bir lakırdı etseler bile insanlar, zenginlere kulak verme cibilliyeti üzerine ahlaklaşmışlardır. Fakir ise söylediği şey elmas olsa da ona kulak verilmez. Emri bi'l maruf fakirden olduğu zaman ağırdır.(zordur) Onu üstlenen birçok zorlukla karşılaşır. Bu zorluklara katlanmak sevabı kazanmağa değerdir.

Bunun için; toplumun ıslahı, ayrılıkların düzeltilmesinde, emri bil marufun neticesinin iyi olması güçlü bir toplumun sorumluluklarındandır. Allah emri bi'l marufta ki mesuliyeti Müslümanlar üzerine vacib kılmıştır.²³⁸

²³⁵ Derveze, *a.g.e.*, V, 454.

²³⁶ Şemseddin Ebi Abdullah Muhammed b. Muflih el- Makdisî, *Adabu'ş Şer'iyye*, Kahire, ts. I, 309.

²³⁷ Makdisî, *a.g.e.*, I, 310.

²³⁸ Merağî, *a.g.m.* 342

1.3.2.5. Namazı Kasr Etmek

Ömer İbni Hattab (r.a)a Ayeti kerimede: “Yeryüzünde sefere çıktığımız zaman kâfirlerin size fenalık yapacağında endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda bir vebal yoktur” (Nisa 10) buyruluyor. Şimdi ise halk emniyet içerisinde, buna rağmen sefer halinde niye namaz kasrediliyor diye sordum. Bana şu cevabı verdi. Senin gibi ben de bu meselede merak ederek Resulullah’a sormuştum. Bana şu açıklamayı yapmıştı: “Namazın kısaltılması Allah’ın sizlere yaptığı bir sadakadır. Rabbinizin sadakasını kabul edin.”²³⁹

Namazın yolculukta kasr edilmesi Allah’ın mü’minlere bir sadakasıdır. İbni Abbas’tan rivayetle “Allah namazı peygamberlerinizin diliyle hazırda, dört rekât, seferde iki, korku halinde ise bir rekât kılmayı üzerinize farz kıldı.” Nevevi, korku namazının bir rekât kılınmasını imam ile beraber kılmaya bağlar diğer rekâtı kişinin tek başına kılması gerektiğini söyler.²⁴⁰ Keyfiyeti ne olursa olsun namazın kısaltılması Allah’ın kullarına yaptığı bir kolaylık ve tasadduktur.

1.3.2.6. İki Kişinin Arasını Düzeltmek

Ebu Hureyre’den rivayet edilmiştir.

Hz. Peygamber; “İnsanların vücutlarındaki her mafsâl için güneş doğan her günde sadaka borçları vardır.

İki kimse arasında adaletle hükmetmek sadakadır.

Bir kimse hayvana binerken, ona yardım edip bindirivermek veya yükünü hayvana yükleyivermek de sadakadır.

Güzel söz de sadakadır. Namaza gitmek için attığın her adıma bedel bir sadaka vardır. Gelip geçenlere eza verecek bir şeyi yoldan uzaklaştırmak da sadakadır.”²⁴¹

²³⁹ Müslim, Salatü’l Misafirin, 4 (686); Tirmizî, Tefsir, 3037; Ebu Davud, Salât, 270 (199); Nesâî, Taksiru’s Salat, 1 (2, 16); Darimî, Salat, 179 (1475).

²⁴⁰ Nevevi, *a.g.e.*, VII, 167.

²⁴¹ Müslim, Zekat, 17 (1009).

İslam dini insanlar arasında huzur ve saadeti sağlamayı emr eder. Hadiste İnsanlar arasında meydana gelebilecek sıkıntıları bertaraf etmek için, çalışanlara sadaka sevabının olduğu vurgulanmaktadır.

1.3.2.7. Bir Kimseyi Bineğine Bindirivermek veya Eşyasını Kaldırivermek

Ebu Hureyre anlatıyor:

“Hz. Peygamber; insanların vücutlarındaki her mafsal için güneş doğan her günde sadaka borçları vardır.

İki kimse arasında adalet etmek sadakadır.

Bir kimse, hayvana binerken ona yardım edip bindirmek veya yükünü hayvana yükleyivermek de sadakadır.

Güzel söz söylemek sadakadır.

Namaza gitmek için attığın her adıma bedel bir sadaka vardır. Gelip geçenlere eza verecek bir şeyi yoldan uzaklaştırmak da sadakadır.”²⁴² buyurdular.

1.3.2.8. Güzel Söz Söylemek

Ebu Hureyre anlatıyor:

“Hz. Peygamber; insanların vücutlarındaki mafsallın her biri için her gün sadaka borçları vardır.

Bir kimse hayvana binerken, ona yardım edip bindirmek veya yükünü hayvanına yükleyivermek de sadakadır.

Güzel söz söylemek sadakadır. Namaza gitmek için attığın her adıma bedel bir sadaka vardır. İnsanlara yolu göstermek de sadakadır.”²⁴³ buyurdular.

²⁴² Buharî, Cihad ve Siyer, 72, 128.

²⁴³ Buharî, Edeb, 34, Sulh, 11; Müslim, Misafirun, 84, Zekat, 56; Ebu Davud, Tatavvu, 12; Ahmed b. Hanbel, II, 316; Ahmed b. Hüseyin b. Ali b. Musa Ebu bekir Beyhakî, *Şa'bu'l İman*, (Tahk., Muhammed said Bisivani), 1. Baskı, Beyrut, 1410, III, 202.

Kur'an güzel sözü "...kökü sabit ve dalları semada olan ağaca benzetir."²⁴⁴ Allah güzel kelimeyi güzel ağaca teşbih buyurmuştur. Çünkü güzel kelimenin meyvesi güzel amel, güzel ağaç mahsülü de faydalı meyvedir. Müfessirlerin bazılarına göre güzel söz şehadet kelimesidir. Bazılarına göre ise güzel söz imandır. Teşbihi bu söze hamletmek daha doğru ve güzeldir. İman güzel bir ağaçtır. Onun sabit tarafı, kökü ondaki ihlâs, gökteki dalı ise Allah korkusudur. Güzel söz, kimin kalbine yerleşir, kalp onunla vasıflanır, en güzel boya olan Allah'ın boyası ile boyanırsa artık o Allah'ı anlar, onun dili buna şahadet eder, amelleri bunu tasdik eder, onun vicdanı ve lisanı birleşir. Kişi artık bütün uzuvları ile Allah için çalışır, bir ağacın damarları, gövdesi, dalları ve meyvesi vardır. İman ve İslam da böyledir. Onun damarları, ilim marifet ve yakindir. Gövdesi ihlâstır. Dalları iyi amellerdir. Meyvesi, makul eserler, övülmüş sıfatlar, temiz huylardır.²⁴⁵ Ayrıca Kur'an'da "güzel bir söz ardından eza gelecek bir sadakadan daha hayırlıdır."²⁴⁶ anlamındadır. Bu ayetteki "eza" kelimesi, tiksindirmek, iyiliği dolayısı ile bir kusur yüzünden şikâyet etmek, el, dil uzatmak, yaptığı iyiliği yüzüne vurmak, başa kakmak anlamlarına gelir. Ayette belirtilen gönül alan hoş bir söz, tatlı dille reddetmek ve kusura bakmamak, ayıp örtmek, sayısızlığa karşı bağış ile muamele etmek, arkasından eza gelen veya bir gönül bulantısı ile birlikte olan sadakadan hayırlıdır.²⁴⁷

1.3.2.9. Namaza Gitmek için Yürümek

Ebu Hureyre anlatıyor:

Hz. Peygamber; "İnsanların vücutlarındaki her mafsâl için güneş doğan her günde sadaka borçları vardır.

İki kimse arasında adalet etmek sadakadır.

Bir kimse, hayvana binerken ona yardım edip bindirmek veya yükünü hayvana yükleyivermek de sadakadır.

²⁴⁴ İbrahim, 14/24.

²⁴⁵ Çantay, a.g.e., II, 27.

²⁴⁶ Bakara, 2/263.

²⁴⁷ Yazır, II, 194.

Güzel söz söylemek sadakadır.

Namaza gitmek için attığın her adıma bedel bir sadaka vardır. Gelip geçenlere eza verecek bir şeyi yoldan uzaklaştırmak da sadakadır.”²⁴⁸ buyurdular.

1.3.2.10. Yolda Eziyet Verici Bir Şeyi Kaldırmak

Ebu Hureyre anlatıyor:

Hiz. Peygamber; “Âdemoğlunun vücutlarındaki her bir mafsalı için sabahladığında sadaka borçları vardır. Bunu yapmak insanlara zor gelince Resûlulah şöyle buyurdu: İnsanlara selam vermen sadakadır. Yolda eziyet verecek bir şeyi uzaklaştırman sadakadır. Marufa (iyiliğe) tabi olman sadakadır. Kötülükten sakınman sadakadır.” buyurdular.

Ebu Hureyre, Resûlulah buna benzer birçok şey söyledi ama ben onu hafızamda tutamadım.²⁴⁹

Yolda insanlara eziyet veren bir şeyi kaldırmak, yolu temizlemek sosyal bir sorumluluktur. Çöpün yola atılması yollara tükürülmesi ve araçların geçmesini engelleyecek şeylerin yola atılması insanlara eziyet verir. Bunu içindir ki ecdadımız yollara tükürenlere karşı bile tedbir almış ve sokakları tükürük ve balgamdan temizlemek için vakıflar kurmuşlardır.

1.3.2.11. Yol Göstermek

Ebu Hureyre anlatıyor:

Hiz. Peygamber; “İnsanların vücutlarındaki mafsallın her biri için her gün sadaka borçları vardır.

Bir kimse hayvana binerken, ona yardım edip bindirmek veya yükünü hayvanına yükleyivermek de sadakadır.

Güzel söz söylemek sadakadır. Namaza gitmek için attığın her adıma bedel bir sadaka vardır. İnsanlara yolu göstermek de sadakadır.”²⁵⁰ buyurdular. İnsanlara

²⁴⁸ Buharî, Zekât, 52.

²⁴⁹ Ahmed b.Hanbel, II, 328.

yardımcı olmak insanlık görevi olduğu gibi aynı zamanda bir nezaket ve inceliklidir. Birisine yardımcı olup yol göstermek gideceği yere bırakmak veya yolda kanla yardımcı olmak sadaka sayılmıştır.

1.3.2.12. Selam Vermek Ve Verilen Selama Karşılık Vermek

Hız. Peygamber şöyle buyurdu:

“Âdemoğlunun vücudundaki her mafsâl için sabahladığında sadaka vermesi gerekir. Bunu yapmak zor gelince Resulullah şöyle buyurdu:

İnsanlara selam vermen sadakadır

Yolda eziyet verici bir şeyi kaldırman sadakadır

Marufa tabi olman sadakadır

Kötülükten sakınman sadakadır Ebu Hureyre: Resulullah buna benzer çok söyledi ama ben hafızamda tutamadım.”²⁵¹

Ayrıca Ebu Davud’un Sünen’inde, Abdullah b. Amr b. el As (r.anhüma) tarikiyle gelen hadiste Resulullah’a, İslam’ın hangi ameli daha hayırlı diye sorulmuştu.

“Yemek yedirmek tanıdığın ve tanımadığın herkese selam vermen.” diye cevap verdi.²⁵²

Yine başka bir hadiste: Berra b. Azib (r.anh) rivayet etmiştir. “Hz. Peygamber (sav) Yedi şeyi bize emretti, yedi şeyi de bize yasakladı:

Cenazenin arkasından yürümeyi, hastayı ziyaret etmeyi, davete icabet etmeyi, mazluma yardım etmeyi, yemine sadık kalmayı, selamı almayı, aksırana dua etmeyi bize emretti. Gümüş kap kullanmayı, altın yüzüğü, ipeği, ibrişim elbiseyi, keten ipek karışımı elbiseyi ve atlas elbiseyi bize yasakladı demiştir.²⁵³

²⁵⁰ Buharî, Cihad ve Siyer, 72; Ahmed b. Hanbel, V, 154.

²⁵¹ Ahmed b. Hanbel, II, 328.

²⁵² Buharî, İman, 6, 20, İsti’zan, 9; Müslim, İman, 63 (39); Ebu Davud, Edeb, 142 (5194).

²⁵³ Buharî, Cenâiz, 2, Mezalim ve Gasb, 5, Nikâh, 71, Eşribe, 28, Merda, 4, Libas, 28, 36, 45, Edeb, 124, İsti’zan, 8, Eyman ve Nuzur, 9.

İslamın fazlaca ehemmiyet verip üzerinde ısrar ettiği ictimâî müesseselerden biri de selamlaşmadır. Selam ile korkular izale olur, mü'min'in haline muvafık tevazu hasıl olur, karşıdakinin sevgisi kazanılır veya istenmeyen bir durum bertaraf edilmiş olur. Selam, birçok manada kullanılır: Allah'ın isimlerinden bir isim, bazen tahiyeye manasına, bazen selamet manasına gelir,²⁵⁴ bazen de Nisa Suresinde -“...*Size selam verene mü'min değİlsin demeyin...*”-²⁵⁵ olduğu gibi her iki manaya birden gelir. Selam, bir nevi selamet ve sulh duasıdır. Müslümanların aralarında selamlaşmaları ilahi bir emirdir: “*Size bir selam verildiği zaman ondan daha iyisi ile selam verin veya aynıyla mukabele edin.*”²⁵⁶ Kur'an ayrıca “*yabancı evlere girerken selam vermeyi emrettiği gibi*”²⁵⁷ “*kendi evine girerken de selam vermeyi emreder.*”²⁵⁸ Selamın ne olduğu, ne şekilde verileceği, kime verileceği, selamın müslümanlar arasında yaygınlaştırılması ile alakalı birçok hadis bulunmaktadır. Bunlardan anlaşılan Müslümanlar arasında muhabbetin gerçekleşmesi, sağlıklı bir toplumun oluşturulması, saygı ve sevginin tesisi, adalet, ihlas ve samimiyetin oluşmasına teşvik için selam, sadaka olarak Resullah'tan bizlere rıza-i ilahiye ulaşma yollarındandır.

1.3.2.13. Tebessüm Etmek

Hız. Peygamber şöyle buyurmaktadır:

Kardeşine karşı izhar edeceğin tebessüm bir sadakadır.

Emri bi'l maruf nehyi ani'l münkerin sadakadır.

Yolunu kaybedene yolunu göstermen bir sadakadır.

Gözü sakat kimse için görüvermen bir sadakadır.

Yoldan taş diken kemik gibi şeyleri kaldırıp atman sadakadır.

Kovandan kardeşinin kovasına su boşaltıvermen sadakadır.²⁵⁹

²⁵⁴ Canan, a.g.e., IX, 399-400.

²⁵⁵ Nisa, 4/94.

²⁵⁶ Nisa, 4/86.

²⁵⁷ Nur, 24/27.

²⁵⁸ Nur, 24/61.

²⁵⁹ Tirmizî, Birr, 36 (1967); Ebu Davud, Edeb, 68, (4947).

Güler yüzlü olmak karşıdaki insanın pozitif enerji almasını sağlar ve muhabbetin gelişmesine yardımcı olur. İnsani ilişkilerin birçoğunda güler yüzlülük insana artı bir değer olarak döner. Bu bakımdan Hz. Peygamber insani ilişkilerin sağlam olması için güler yüzlülüğü sadaka mesabesinde değerlendirmiştir.

1.3.2.14. İlim Öğrenmek ve Öğretmek

Sadakanın en faziletlisi müslüman kişinin ilmi öğrenmesi ve Müslüman kardeşine öğretmesidir.

Muaz b. Cebel'den rivayetle Resulullah (sav) şöyle buyurdular:

İlmi öğrenin,

İlmi öğrenmek Allah'tan korkmaktır,

İlmi talep etmek ibadettir,

Müzakeresi tesbihtir,

İlmin konusu cihaddır,

Bilmeyene öğretmek sadakadır.²⁶⁰

İlk emri “oku!” olan dinimiz, ilim öğrenmeyi kadın erkek her müslümana farz kılmıştır. İlim öğrenip öğrendiğini başkasına öğretene yetmiş siddik sevabı verilir.²⁶¹ Yine mü'minin dinlediği hayırlı bir kelimeyi başkasına öğretmesi ve onunla amel etmesi bir senelik nafile ibadetten daha hayırlıdır.²⁶² Muaz b. Cebel ilim öğrenme ve öğretmenin fazileti hakkında şöyle der: İlmi öğrenin; zira ilmi Allah için öğrenmek, öğrenene Allah korkusu verir. İlmi talep etmek ibadettir. İlmi müzakere etmek tesbihir. İlmi araştırma yapmak en büyük cihaddır. İlmi bilmeyen bir kişiye öğretmek sadakaların en makbulüdür. İlmi ehline bulup vermek ise, Allah'a en çok yaklaşıtrıcı davranıştır. İlim, yalnız kaldığı zaman âlimin yakın arkadaşdır; tenha yollarda en emin yoldaşdır. Dinde delildir, genişlikte ve darlıkta sabrı öğretendir. Kişi ilim sayesinde takva ehli olabilir, helal ve haram yalnızca ilim ile bilinir. İlim imandır.

²⁶⁰ Zekiyuddin Abdulazim b. Abdulkavi el- Münziri , *et-Terğib ve et- Terhib min Hadisi'l Şerif*, 3. baskı, Beyrut, 1967, I, 94.

²⁶¹ Gazali, a.g.e., I, 89.

²⁶² Gazali, a.g.e., I, 91.

Amel ise ilmin izinden gitmeye memur bir emir eridir. Allah ilmi said kullarına ihsan eder.²⁶³

1.3.2.15. Sadaka-i Cariye

Hz. Peygamber şöyle buyrmaktadır:

“İnsan öldüğü zaman, sadaka-i cariye (devam eden sadaka), kendisinden faydalanılan ilim, ona dua eden salih evlat dışında amel defteri kapanır.”²⁶⁴

Bu hadisi bu bölümde değerlendirmemizin sebebi hadiste zikredilen “Salih evlat” ve “ilim” kavramlarının manevi sadakaya örnek teşkil etmesidir. sadaka-i câriye; yol, köprü, çeşme, mescid, yoksullar için aş evi, hastane ve okul gibi hayır yerlerini kapsamına alır. İnsanlar bu gibi yerlerden yararlandığı sürece, bunları yaptırnanlar, yapılmasına sebep olanlar, yol gösterenler ve destek olanlar, gerek sağlıklarında ve gerekse vefatlarından sonra ecir almaya devam ederler. Yararlı bir ilim bırakan da, bu ilimden, kitaptan, yetiştirdiği öğrencilerden keşif ve icattan toplum yararlandıkça, mü'min olmak şartıyla, sürekli olarak ecir alır. Salih evlat ise toplumun birliğini ve düzenini bozmayan, iyi terbiye görmüş toplumun faydası için çabalayan ve kendisini yetiştiren ilk mürebbileri olan anne ve babasına karşı vefalı olup onlar için Allah'tan bağışlanmalarını isteyendir.

1.3.2.16. Su Dağıtmak

Resulullah (sav) buyurdular ki: “Her maruf bir sadakadır. Bu hadisi Tirmizî Cabir'den şu ziyade ile rivayet etmiştir. Kardeşini güler yüzle karşılaman kendi kovandan kardeşinin kovasına su vermen de bir maruftur.”²⁶⁵

Maruf aklın ve şeriatın kabul ettiği her iyi fiile denir. Maruf, israfın haram kılınması yönüyle de iktisada delalet eder. Buradaki sadakadan amaç sevaptır. Bu sözden şu da anlaşılır sadaka sadece belli hususi şeylere ve zenginlere has değil,

²⁶³ Gazali, *a.g.e.*, I, 96.

²⁶⁴ Müslim, Vasiyet, 14; Ebu Davud, Vasaya, 14; Tirmizî, Ahkâm, 36; Nesai, Vasaya, 8; Ahmed b. Hanbel, II, 316, 350, 372, Darimî, Mukaddime, 46 (564, 565).

²⁶⁵ Buharî, Edeb, 33; Müslim, Zekât, 52 (1005); Ebu Davud, Edeb, 68 (4947); Tirmizî, Birr, 45 (1971).

herkesin yapabileceği birçok fiilde sadaka vardır.²⁶⁶ Azimabadi'de mal ile yapılan sadakanın sevabı ne ise amel veya davranış ile yapılan sadakanın sevabı da aynıdır.²⁶⁷

İyilik olarak adlandırılan maruf ile sevap yollarının sadece zenginlere ve sevap kazanma yolunun da sadece mal ile yapılan hayırları kapsamadığı insanların fayda göreceği her şeyin sadaka olabileceği bir bardak su ikram etmekten zorunlu vergi olan zekâta kadar her şeyde sevap vardır.

Başka bir hadiste; Sa'd b. Ubade anlatıyor: "Ey Allah'ın Resülü dedim annem vefat etti (onun adına) yapacağım sadakanın hangisi efdaldır?" dedim. "Su" buyurdular. Bunun üzerine Sa'd bir kuyu kazdı. "Bu kuyu Sa'd'ın annesi için." dedi.

Resulullah (a.s.)'ın "su"yu, en üstün sadaka ilan etmesi iki sebebe bağlanabilir: Bunlar "Su"yun o devirde Medine'de azlığı ve çok fazla ihtiyaç duyulan madde oluşudur. Su temin edip dağıtma hususunda yapılan bu teşvik, İslam âleminde sebil adı altında insan ve hayvanlara su temin hizmetlerinin gelişip müesseseseleşmesine sebep olmuştur. İnsanların yaşadığı yerlere yol kenarlarına ve kervanların uğrak yerlerine kuyular, sarnıçlar ve çeşmeler yapılmış, bunların yapılması sadaka-i cariye addedilmiştir.²⁶⁸

İhtiyaçlar zamana ve şartlara göre farklılık arzedebilir. Bir yerde su ihtiyacı varken başka bir yerde barınma veya başka ihtiyaçlar olabilir. Bu bakımdan sadakalardaki üstünlük veya efdaliyet tamamen ihtiyaca hasredilir.

1.3.2.17. Cenazeyi Takip Etmek

Berra İbni Azib rivayet etmiştir: Resulullah (sav): "cenazeye devam etmeyi, hastayı sormayı, aksıranı teşmit etmeyi, davete icabet etmeyi ve mazluma yardım etmeyi emretti."²⁶⁹

Müstahab olan defnedilinceye kadar cenazeden ayrılmamaktır.

²⁶⁶ Ebi'l Ula Abdurrahman Muhammed Abdurrahman ibni Abdurrahim, el-Mubarekfurî, *Tuhfetü'l Ahfezi Şerhu Camiu't Tirmizî*, Beyrut, ts. VI, 90.

²⁶⁷ Ebu Tayyib Muhammed Şemsü'l Hak el-Azimabadi, *Avnu'l Mabud Şerhu Süneni Ebu Davud*, 2.baskı, Beyrut, 1995, XIII, 198.

²⁶⁸ Canan, *a.g.e.*, IX, 246.

²⁶⁹ Buharî, Cenâiz, 58.

Ebu Hureyre'den şu hadis rivayet olunur:

“Kim cenazeye tabi olup, namazı kılsa ona bir kırat sevab vardır. Kim de defnine şahid olursa ona iki kırat sevap vardır. Her kırat uhud dağı kadardır.”²⁷⁰

Bu hadiste cenazeye tabi olup, ona iştirak edip namaz kılmanın sevabının fazla olduğuna delildir.²⁷¹ Toplumsal ilişkilerin sağlam ve toplumsal duyarlılıkların olması toplumu ayakta tutan önemli unsurlardır bu bakımdan hastaların sorulması, davete icabet edip davetçiyi onurlandırmak, yardıma muhtaç birine yardım etmek, cenazeye tabi olup defin edilinceye kadar ayrılmamak toplumsal davranışlardandır. Ölü yakınlarına destek olmak toplumsal duyarlılıkla izah edilebilir. Bu hadiste geçen davranışlar ile sadaka sayılan davranışlar arasında paralellik olduğundan bu hadisi burada değerlendirmeyi uygun gördük.

1.3.2.18. Ağaç Dikmek

Enes b. Mâlik (r.anh)'dan dan Hz. Peygamber (sav):

“Bir Müslüman ağaç diker de, ondan insan yahut hayvan yerse, bu yediği kendisi için kesinlikle sadaka olur buyurmuşlardır.”²⁷² Bu hadiste ziraatın ve ağaç dikmenin faziletinden bahsedilir.”²⁷³ Ayrıca ziraat veya ağaç dikmenin hayrı, bunlar olduğu müddetçe kıyamet gününe kadar sevapları devam eder. Bir nevi sadaka-i cariye sayılır.

1.3.2.19. İyilik Yapmak

Cabir b Abdullah'tan rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber (sav): “Her türlü iyilik (maruf) bir sadakadır.” buyurmuştur.

İyilikten maksat, dinin ve aklın iyi görüp tanıdığı, yadırgamadığı her türlü davranıştır.

Bu hadisi Tirmizî Hz. Cabir'den şu ziyade ile rivayet etmiştir

²⁷⁰ Müslim, Cenâiz, 52 (945).

²⁷¹ Nevevi, *a.g.e.*, VII, 13.

²⁷² Buhârî, Edeb, 29, Hars ve Muzaraa,1; Müslim, Musaka, 12 (1553); Ahmed b. Hanbel, VI, 362, Darimî, Buyu', (2509).

²⁷³ Nevevi, *a.g.e.*, X, 181.

Kardeşini güler yüzle karşılayan kendi kovandan kardeşinin kabına su vermen de birer maruftur.²⁷⁴

Bu hadislerden murad sadakaya teşviktir. Eğer kişi sadaka veremiyorsa, sadaka yerine geçecek amel ve menfaat veren şeyleri yapmaktır. Buna gücü yetmiyorsa başkalarına yardım etmektir. Buna da gücü yetmiyorsa iyi bir davranışta bulunmaktır ki buda yoldan eziyet verici bir şeyi kaldırmaktır. Buna da gücü yetmiyorsa Duha namazı kılmaktır.²⁷⁵ Yapılan iyiliklerde sadakanın hükmü ne ise iyiliğin hükmü aynıdır.²⁷⁶

Zeyd b. Ali b.Huseyin iyilik hakkında şöyle dedi: Marufun sevabından başka ondan daha faziletli bir şey yoktur. İyiliğe rağbet eden herkes, iyiliği yapmaya muktedir değildir. İyiliğe muktedir olan herkese de iyiliği yapmaya izin verilmemiştir. Rağbet, kudret ve izin bir araya geldiği zaman talep eden ve talep edilende saadet meydana getirir.

Bazıları da iyilik için şunu söylemişlerdir: İnkârcının (nankör) iyiliğe karşı nankörlüğü seni iyiliğinden alıkoymasın ve sen iyiliğe devam edersen (nankörün yaptığı gibi yapmazsan) o sana iyiliğinden dolayı teşekkür eder.

Denilmiştir ki:

Kişinin görüntüsünün (dış görünüşün) sadaka vermeye teşkil etmemesi gerektiği onun teşekkürüne ve vefasına bakılması gerektiği, manzarasının, şeklinin görüntüsünün önemli olmadığı vurgulamıştır.

Yine denilmiştir ki: herkese iyilik yap, eğer iyilik yapılması gerekenlense iyiliğin yerini bulmuştur. Eğer iyilik yapılması gerekenlerden değilse, o zaman sen iyiliğin ehli olursun.

Şair şöyle demiştir:

“ İyilik gibi, yüzü güleç tadılması zevk veren başka bir şey görmedim.”

²⁷⁴ Buharî, Edeb, 33; Müslim, Zekât, 52 (1005); Ebu Davud, Edeb, 68 (4947); Tirmizî, Birr, 45 (1971), Ahmed b. Hanbel, III, 344, V, 383, 397, 405.

²⁷⁵ İbn-i Hacer, *a.g.e.*, IV, 394.

²⁷⁶ Nevevi, *a.g.e.*, VII, 79.

Denilmiştir ki: Kim iyiliğe ödünç verirse (karşılık beklemek) onun karşılığı hamd (Teşekkür)dir.²⁷⁷

1.3.2.20. Duha Vaktinde Namaz Kılmak

Ebu Zer rivayet etmiştir. Resulullah (sav):

“Her birinizin vücudunuzdaki mafsallar için her gün sadaka vermesi gerekir.

Onun için bütün namaz, oruç, hacc, tesbih, tekbir ve hamdiniz sadakadır.” sonra Resulûllah, bu salih amellerin bazısını söyledi ve şöyle dedi: “Sizden birinin duha vaktinde iki rekât namaz kılması bunun yerine geçer.”²⁷⁸ buyurdular.

Taberânî’de, Abdullah b. Muhammed b. Sahten, eş-Şirâzî, Ali b. Muhammed Ziya Abazî eş-Şirâzî, Salih b.Nuh, Haşim b. Hasen, Kays b. Said Tavus, tariki ile gelen şu rivayet ise, İbni Abbas tarafından Peygamberimize ref edilerek şu şekilde yer almıştır: “Âdemoğlunun vücudunun her mafsalı veya her uzvu için her gün sadaka vermesi gerekir. Duha vaktinde kılınan iki rekât namaz bunun yerine geçer.”²⁷⁹

Sadakanın maddi boyutunun yanı sıra yukarıdaki hadisten de anlaşılacağı üzere onun kapsam alanını genişleten başka hasletler de sadaka yerine geçmektedir. Bu minvalde bir insanın insanlar ile olan iyi ilişkileri ve onlara fayda sağlayacak türden hareketler sergilemesi, yine onun hamdi, zikri, namaz ve orucu da sadaka kategorisi içinde değerlendirilmiştir. Kanımızca duha vaktinde kılınan nafil namazın önemini vurgulamak adına, sayılan hususları yerine getirmeyen bir kimse, duha vaktinde iki rekât namaz kılarak bahsi geçen şeyleri yerine getirmiş olarak kabul edilir.

1.3.2.21. Allah’ı Zikretmek

Hiz. Aişe’den rivayet edilmiştir. Hiz. Paygamber şöyle buyurdu:

“Allah insanı üç yüz altmış mafsaldan yaratmıştır. Kim Allah 'a tekbir getirirse, hamd ederse, tehlil getirirse, tesbih ederse, Allah’tan istiğfar dilerse ve

²⁷⁷ Makdisî, *a.g.e.*, I, 310

²⁷⁸ Ebu Davud, Salât, 12 (1286).

²⁷⁹ Ebu-l Kasım Süleyman b. Ahmed, et-Taberani, *Mu’cemu’l Evsat*, (Tahk., Tarık b. Abdullah b. Muhammed Abdulmuhsin b. İbrahim el Huseyni), Daru’l Haremeyn, Kahire, 1415, IV, 365.

insanların geçeceği yoldan bir taş necaset veya kemik kaldırırsa, marufu emrederse ve nehyden sakındırırsa üç yüz altmış mafsalı için de sadaka vermiş olur. O gün nefisini ateşten korumuş şekilde yürür.²⁸⁰

Sadakanın kullanıldığı manevi anlamlardan biriside yukarıdaki hadiste zikredilen hususlardır. Sadaka sadece belli şeylere ve kimselere has kılınmamıştır. Hadiste zikredilen hususlardan maksat, insanın Allah'a şükrünü ifa etmesi için sadaka vermesi gerektiğini, bunu yerine getiremeyenlerinde tesbihi, tehlili, hamdi, istiğfarı bu şükrün yerine geçebileceği, yani Allah'a karşı kurbiyyet sadece mal ile değil aynı zamanda amel ile de yapılabileceği vurgulanmaktadır.

Tesbih, Allah katında sevilendir kulların rabbine tesbihle kurbiyeti vaciptir. Bu da Allah'a olan ubudiyetin ihlâsına ve Allaha layık olmayan, Allahın rızasına uygun olamayanın tenzihine delildir. Bunun içindir ki, Allahu Teala onlarca ayette ve tüm vakit ve durumlarda emretmiştir.

Ayrıca bu hadis, sadaka sevabının yerine geçecek, fakirlerin de sevap kazanacak yollarının olduğu, bu yolların daha rahat ve kolay olduğunu beyan ediyor. Tesbih, tehlil, iyiliği emretme, kötülükten alıkoymak da büyük bir sevap vardır. Fakirlerde buna güç yetirebilirler.²⁸¹

Sevab açısından maddi sadakanın konumu ne ise, her iyiliğin sevabı da onun aynısıdır.²⁸²

1.3.2.22. Kendisine Emr Edilen İşi Yapmak

Ebu Musa (r.a)'dan rivayet edilmiştir. Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Müslüman güvenilir, kendisine emredileni tam ve eksiksiz gönül huzuru ile yerine getiren, kendisine emredilen kimseye ödenmek istenileni ödeyen, haznedar sadaka veren kişiden biridir.” buyurmuştur.²⁸³

²⁸⁰ Müslim, Zekât, 16 (1007).

²⁸¹ Merağî, a.g.m., 742

²⁸² Nevevi, a.g.e., VII, 80.

²⁸³ Buharî, Zekât, 25, Hars ve Muzaraa, 16; Müslim, Zekât, 57(1010), 79 (1023).

İtaata iştirak eden bir kimse, ecire de iştirak etmiş sayılır; yani sadaka veren sadaka sahibinin eciri ne ise, bu sadakaya iştirak edenin sevabı da aynıdır.²⁸⁴

Emin olma şartı; Müslüman emin, emredilen miktarda uyma ve gönül hoşluğu şartlarına bağlanmıştır.²⁸⁵

---

²⁸⁴ Nevevi, *a.g.e.*, VII, 98.

²⁸⁵ Canan, *a.g.e.*, IX, 264.

II. BÖLÜM

2. SADAKANIN BİREYSEL VE TOPLUMSAL AÇIDAN DEĞERİ

2.1. MADDİ SADAKA

Bir toplumun huzur ve saadeti, o toplumdaki fertlerin huzur ve saadetine bağlıdır. Zira toplumu oluşturan fertlerdir. Fertlerin huzur ve saadeti ise, maddî ve manevî yönden sıkıntılarının olmamasıyla mümkündür. Bunu da en güzel bir şekilde teessüs ettiren İslâm dinidir. Yani Kur'an ahlâkı ve Peygamber (sav)'in sünnetidir.

Bizim burada üzerinde durmak istediğimiz konu, Peygamberimizin sünneti ışığında toplumu oluşturan fertlerin birbirlerine karşı ahlâkî ve vicdanî vazifelerinden birisi olan sadakadır. Bunun, fertler üzerindeki etki ve tepkilerinden bahsedeceğiz. Yani veren kişinin içinde bulunduğu ruh haleti ile alan kişinin içinde bulunduğu ruh haleti üzerinde durarak, sadakanın her iki taraf üzerindeki psikolojik değişiklikte etkisinin ne olduğu, nasıl olması gerektiği, taraflar üzerinde olumsuz bir etki bırakmaması için dikkat edilecek hususların neler olduğu, kısacası sadakanın sosyal hayatta, aile hayatında ve ferdi hayatta yaptığı psiko-sosyal etkiler üzerinde durup bunların tahlillerini yapacağız.

2.1.1. SADAKANIN ONU VEREN ÜZERİNDE PSİKOLOJİK ETKİSİ

Sadaka -ailenin nafakası hariç- ahlâkî bir vazifedir. Bunda, dışarıdan zorlayıcı herhangi bir etken yoktur. Tamamen vicdanî bir görevdir. Karşılığı da sadece ahiret mükâfatıdır. Dolayısıyla, veren kişinin alan kişiden dünyevî bir menfaat beklemeye hakkı yoktur. Aynı zamanda onu manen rencide edecek bir tavır takınmaya da hakkı yoktur. Aksi takdirde yaptığı iyilik, boşa çıkmış olacaktır.

Kişi ilk önce, yaptığı sadakanın gerçek mal sahibinin Allah olduğunun şuurunda olmalıdır. Zira Yüce Kur'an "rızkı verenin Allah olduğunu" haber vermektedir.²⁸⁶ Bu noktadan, veren kişinin gizli de olsa tahakküm hissini, üstünlük taslama gibi bir havaya kapılmasını önlemiş olmaktadır. Diğer bir husus da sadakada farz manasında bir mecburiyet olmadığı için verenin alana karşı psikolojik bir baskı yapmaya hakkının olmayışdır. Çünkü kendisini vermeye zorlayan hiçbir etken yoktur. Ayrıca, önce Allah'a karşı sonra da muhtaç olanlara karşı dinî, ahlâkî, vicdanî ve insanî vazifesini yapmış olacaktır. Bundan da huzur ve

²⁸⁶ Bakara, 2/3.

mutluluk duyacak, kalben ve vicdanen mutmain olacaktır. Bu hâl, imanın kemaline bir vesiledir. Çünkü şefkat ve merhamet duygusu ancak olgun bir mü'minde bulunur. Başka bir nokta da, kişi yaptığı sadakayla Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetlere karşı şükür borcunu yerine getirmiş olacaktır. Bu şükürün neticesi olarak da "*Eğer şükrederseniz size nimetimi artırırım*"²⁸⁷ ayetinin verdiği müjde ile kişi maddî noktada da bolluk ve bereket içinde yaşayacaktır.

Ayrıca yaptığı insanlık vazifesinden dolayı insanlar arasında itibar görür. Bu güzel ahlakıyla diğer insanlara örnek olur. Bu vesile ile bir taraftan insanların hayır yapmalarına vesile olurken, diğer taraftan da toplumun ıslahı yönünde bir çığır açmış olur. Şimdi bu hususları biraz daha genişleterek sadakanın fertler üzerinde yaptığı müspet tesiri birkaç maddede belirtmeye çalışacağız.

2.1.1.1. Kişiyi Cimrilikten Kurtarır, Cömertliğe Teşvik Eder

Cimrilik, insanoğlunun tabiatında var olan öyle bir duygudur ki, kişi bu duyguyla, sahip olduklarından yalnız kendisi yararlanmak ister. Başkalarına hiç kaptırmak istemez. Kur'ân-ı Kerim'de: "*İnsanoğlu pek eli sıkıdır.*"²⁸⁸ buyurularak bu duyguya işaret edilmiştir. İnsanoğlunun bu duygusuna galip gelmesi, ona kendisini köle etmemesi gerekir. Aksi halde bu duygu, insanın yalnız kendisini düşünmesine, vatan, aile, şeref ve haysiyet gibi sahip olduğu bütün değerleri bu duyguya kurban etmesine yol açar.

İşte yapılan sadakalar kişiyi bu hastalıklardan kurtaran etkili bir ilâçtır. Bunu devamlı yapan kimse, başkalarına vermeye alışır, maddenin ve menfaatin esiri olmaktan kurtularak onlara hâkim duruma gelir. Böylece kişi, Allah'tan başka hiç kimseye kölelik etmemiş olur. "*Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.*"²⁸⁹

Sadaka ve zekât kişiyi cimrilikten kurtardığı gibi onu vermeye ve harcamaya da alıştırır. Eğitimciler ve ahlâkçılar, alışkanlığın insan hayatında çok önemli bir yeri olduğu hususunda fikir birliğine varmışlardır. Öyle ki "alışkanlık, insanın ikinci tabiatıdır" bile denmiştir. İşte, her zaman zekât veren, fitır sadakasını ödeyen ve diğer gönüllü bağışlar da bulunan kimsede, vermek ve harcamak bir alışkanlık, bir temel özellik hâline gelir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de, mü'min, muttakı kimselerin özellikleri anlatılırken infak, harcama hemen ilk plânda yer almıştır. "*Onlar gayba inanırlar, namazı dosdoğru kılarlar, geçim için*

²⁸⁷ İbrahim, 14/7.

²⁸⁸ İsra, 17/100.

²⁸⁹ Haşr, 59/9.

kazandırdıklarımızdan başkalarına yardım için harcarlar"²⁹⁰ Mü'mini aynı özelliğiyle anlatan birçok ayet-i kerime daha vardır.²⁹¹ Keza Allah'ü Teâlâ'nın övdüğü ve kolaylıklara yönelttiğini haber verdiği bir sınıf insan vardır ki, başlıca özellikleri Allah'tan çekinmeleri ve Allah yolunda harcama yapmalarıdır. *"Kim verir ve sakınırsa, en güzeli de tasdik ederse, biz onu en kolaya hazırlar, onda başarılı kılarız. Kim de cimrilik edip vermez, kendisini müstağni sayıp Hakk'a boyun eğmez, en güzeli de yalanlarsa biz de onu zora koşarız."*²⁹² Vermeye alışan insan, artık bencil değildir. Yalnız kendisini düşünmez, başkalarını da düşünür. Başkaları için fedakârlık yapan kimse başkalarının malına ve hakkına dokunmamaya da dikkat eder. İşte bütün bunlar infak ve sadakanın insana kazandırdığı değerlerdir. Nefis cimrilik üzerine yaratılmıştır. Cimrilik ise ahiret hayatı için en zararlı huylardan biridir. Cimri kimse öldüğünde kalbi mala bağlı kalır. Bu yüzden azab görür. Bir kimse kendisini sadaka vermeye alıştırsa ve cimriliği yok ederse, bu kendisi için yararlı olur. Ahiret hayatı hakkında ihbat, yani Allah'a ihlâs ile teslim olma ona karşı huşu üzere olmadan sonra en yaralı huy, nefsin sahavet üzere olmasıdır. Nasıl ki ihbat sıfatı nefsi hep ceberrüt âlemine karşı uyanık kılar, aynı şekilde sahavette dünyevi müptezel durumlara düşmekten kendisini uzak tutar. Çünkü sahavetin aslı meleki gücün, hayvani gücü egemenliği altına alması, meleki gücün, kontrolü kendi elinde tutması, hayvani gücün onun himayesine girmesi ve boyun eğmesidir.²⁹³

Bu bakımdan servet, bir hikmet ve maksat uğruna yaratılmıştır. Bu da insanların ihtiyacına faydalı olmasıdır. Serveti, yaratıldığı uğurda güzelce sarf etmek mümkün olduğu gibi, onu yaratıldığı gaye uğrunda harcamayıp tutmak da mümkündür. Ayrıca servette âdilâne bir hükme varıp, harcanması gereken yerde harcamak ve harcanmaması gereken yerde serveti tutmak da mümkündür. Buna göre harcanması gereken yerde harcamamak cimrilik, harcanmaması gereken yerde harcamak da israftır. Bunların ortasını bulmak ise cömertliktir. Anlaşıyor ki, cömertlik, israf ile cimrilik arasında bir yoldur. O da malın verilmesi ve tutulması bir ölçü nispetinde olmasıdır. Bununla beraber hoşnut olmadan davranmakla da cömert olunamaz- Kalbinde mal sevgisi olmayacak. Malı ancak infak ve tasadduk etmek için sevecektir. Cömert olabilmek için Şeriat'ın borç ettiğini yerine getireceği gibi vicdan ve mürüvvetin istediği şeyleri de yerine getirmesi gerekir. Bunları yapmayan cimrilikten kurtulamaz. Şu kadar var ki, dinin kişiye borç kıldığını vermeyenler daha çok cimridirler.

²⁹⁰ Bakara, 2/2-3.

²⁹¹ Bakara, 2/274.

²⁹² Leyl, 92/5-10.

²⁹³ Hüccetü'l Baliğ Şah Veliyullah Ed- Dihlevî, *İslam Düşünce Rehberi*, Ankara, ts. II, 118.

Zekât vermeyenler, çoluk çocuğunun nafakasını temin etmeyenler veyahut bunları istemeyerek yapanlar gibi.²⁹⁴

Bu gibi adamlar tabiatlarında cimridirler. Mallarının döküntüsünden vermek isterler veya istemeyerek orta dereceden verirler.²⁹⁵

Cimrilik ve cömertliğin mahiyeti hakkında bir kanaat sahibi olduktan sonra bunun insan psikolojisindeki yeri üzerinde durabiliriz: Cömertlik ulvî, cimrilik süflî bir haslettir. Birincisi Allah sevgisinden, ikincisi mal sevgisinden doğar. İnsan fitratında her iki sıfat da nüve hâlinde mevcuttur. Hangisi beslenir ve ihtimam görürse o inkişaf eder. Ve kişinin karakterine yön verir. Cömert insan hem Allah tarafından hem de insanlar tarafından sevilir-Bu sıfat kişide diğer güzel sıfatların da gelişmesini sağlar. Cimriliğe gelince o, bunun zıddı olduğu için kişide tam tersine bir tesir gösterir. Allah rızasını kaybettiği gibi insanların da nefretini kazanır. Hem şahsî hayatında psikolojik olarak rahatsız olur, hem de toplum hayatındaki itibarını kaybeder.

Hız.Peygamber (s.a.s) cömert ile cimrinin durumunu ve infak ve tasadduk esnasındaki haletlerini bir misalle şu şekilde açıklamaktadır: "Cimri ile infak eden cömerdin misali, (şu) iki kimsenin meseli gibidir ki bunların üzerlerinde, iki göğüslerinden köprücük kemiklerine kadar (vücutlarını kaplayan) demirden cübbeleri vardır. (Bunlardan) cömert olan, sadaka verir vermez o demir zırh, onun bedeni üzerinde genişler, aşağı doğru uzar veya vücudunu tamamıyla kaplar. Hatta (ayağının) parmaklarını örter. Zırh (ın ucu) da (yerde sürünüp) sadaka veren kimsenin ayak izlerini siler, giderir. Cimriye gelince: O, hiç sadaka vermek istemez, derhal o zırhın bütün halkaları, vücudun kendilerine denk gelen noktalarını (şiddetle) sıkır. Cimri de bu sıkın zırhı genişletmeye çalışır fakat muktedir olamaz."²⁹⁶

Yukarıdaki hadis cömert ile cimrinin ruhî hâlleri belîğ bir ifade ile tasvir edilmiştir. Cömertin, ihtiyaç içinde sıkılıp bunalan bir biçarenin yardımına koşmakla gönlünde bir mutluluk, vicdanında bir rahatlama meydana gelir ki, fakirleri seven her fazilet sahibi bu mutluluk ve rahatlamanın gönlünü kapladığını, parmaklarına kadar bütün vücudunu istilâ ettiğini hisseder. Bir de bu cömertlik, sahibinin ruhi ve haricî bütün ayıplarını tamamıyla örter. Cimri de hem dinîn, hem cinsinin düşkünlerine kaşı katı kalpli, taş yürekli bulunmaktan çekinmemekle beraber ne de olsa yine bir insandır. Gönlünde fitrî bir merhamet duygusu vardır. Fakat cimriliği, bu duyguya galebe etmektedir. Hiç şüphesiz cimri bu durumdan

²⁹⁴ Gazali, *a.g.e.*, III, 576.

²⁹⁵ Gazali, *a.g.e.*, III, 575, 576.

²⁹⁶ Buharî, *Libas*, 9, *Cihad*, 89, *Talak*, 24; *Nesaî*, *Zekât*, 61.

dolayı daima bir ızdırâp içindedir. Bu ızdırâp, Cenâb-ı Hakk'ın fitratın gereği olarak cimrilerde yarattığı bir iç üzüntüsü, bir gönül darlığıdır ki hâdis-i şerifte bildirildiği üzere bu ruhî hâl, cimriyi baştan ayağa kadar cendere gibi sıkıştırır ve bir fakire yardım edip de bu gönül ızdırâbından kurtulmağa muvaffak kılmaz. İşte hadis-i şerifte edebî bir uslûb ile anlatılan cömert ve cimrinin yaşadığı iki ruhî hâl bunlardır.²⁹⁷

Cimrilığın kaynağı mal sevgisidir. Kişi arzu ve isteklerine ancak servet sayesinde ulaşabileceğini düşünür. Ya da bizzat serveti sever. Her illetin ilâcı sebebinin zıddı iledir. Aza kanaat ve sabır ile uzun kuruntuları azaltmak, ölümü çok anmak, dünya ve evlât, sevgisinde aşırı gitmemek, rızkına Allah'ın kefil olduğunu bilmek, tevekkül, kanaat ve iktisada riayet etmek ve bırakacağı servetin akıbetini düşünmek gibi hasletlerle cimrilik tedavi edilir.²⁹⁸ Cimrilikten kurtulmak isteyen, bu sayılanlara riayet etmeli ve yavaş yavaş kendisini cömertliğe alıştıranak bunu karakter hâline getirmelidir.²⁹⁹

2.1.1.2. Ahlâk Güzelliğini Sağlar

Rahmet, ihsan, hayır ve cömertliğin bol olması Allah'ın sıfatlarından. Kişi cimrilikten kurtulup, Allah yolunda vermeye ve harcamaya alıştığında rabbanî olgunluğun ufuklarına yaklaşmaya başlar.

Güzel ahlâkın hasletlerinden olan şefkat ve merhamet duygusu, insanlara iyilik yapmak, onlara hayrı ulaştırmaya gayret etmek ve felâketleri onlardan/ uzaklaştırmakla mümkündür.

İslâm'ın gönüllere yerleştirdiği bu yüce duygu insana verdiği bu yüksek ahlak neticesindedir ki, islam dünyasının her tarafında birer sadaka-i cariyeye (devam eden hayır kuruluşu) olan çeşitli vakıflar kurularak, insanlara her türlü yardım eli uzatılmıştır. İslâm memleketlerinde başkasının malına göz dikmenin, hırsızlığın, yan kesiciliğin, dolandırıcılığın diğer memleketlere nisbeten düşük olmasında en büyük etken sadakadır ve sosyal yardımlaşmadır.

Kişi zekât veya sadaka verirken şu üç manayı veya herhangi birisini bildikten sonra nefsinin başkasına değil ancak kendi kendisine iyilik ettiğini görür. İyilik de malını Allah

²⁹⁷ Kamil Miras, *Sahihi Buharî Muhtasarı, Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Ankara, 1984, V, 193, 194.

²⁹⁸ Gazali, *a.g.e.*, III, 578.

²⁹⁹ Gazali, *a.g.e.*, III, 578.

sevgisini izhar etmek, nefsinin cimrilik rezaletinden temizlemek veya malının artmasını istemek ve mal nimetinin karşılığında şükretmek için vermekle olur. Bu gayelerden hangisi kasd edilirse edilsin, zekâtı veren ile alan arasındaki hiçbir muamelede verenin, kendisini, alan kişiye iyilik yapmış olarak telakki etmeye hakkı yoktur. Böyle bir cehalete düştüğü vakit, minnet manası taşıyan mahzurlar ortaya çıkar. Bunun sonucu olarak da saygı beklemek, dua, hizmet, teşekkür, emirlerine itaat gibi ahlaki olmayan minnetin olumsuz yanları ortaya çıkar.³⁰⁰

2.1.1.3. Sadaka ve İnfak Allah'ın Nimetlerine Bir Şükürdür

Her nimetin bir şükürü vardır. Sadaka da Allah'ın kişiye ihsan ettiği zenginliğe karşı bir şükürdür. Bu hususta Gazali şöyle der: "Allah'ın kuluna bedeninde ve malında ihsan ettiği nimetler vardır. Bedenî ibadetler beden nimetinin, malî ibadetler de mal nimetinin bir şükürüdür."³⁰¹

Yüce Allah bir ayet-i kerimede "*Nimetime şükrederseniz, nimetimi artırırım*"³⁰² buyurarak şükürü bir bereket vesilesi kılmaktadır. Vermek de bir şükür manası taşıdığı için zahiren eksilirken hakikatte çoğalmaktadır, şükür, Allah'ın ihsan ettiği nimet cinsinden olmalıdır ki nimete karşılık olsun. Ayrıca insana verilen vücut nimetine mukabil sadaka vermek suretiyle şükretmek de istenmektedir.

2.1.1.4. Zengin'in Şahsiyetini Geliştirir

Sadaka vermek, kişinin şahsiyetinin gelişip yücelmesine de yardım eder. Başkalarına yardım eden, iyilik yapan kimse yapmış olduğu bu iyilikte kendisinin manen yüceldiğini ruhunun temizlendiğini, gönlünün genişlediğini hisseder. O, bu hareketiyle aynı zamanda cimriliğine ve nefsanî zaafılarına karşı da galip gelmiş olur. Bunların sonucu ise onun şahsiyetinin gelişmesi ve yücelmesi demektir. İnsanoğlunun fitratından gelen diğergamlık, kişinin maneviyatına tesir eder. Bundan aldığı hazla yapacağı infak ve tasadduk onun toplum içindeki yerini belirler. Herkesin takdir ve tebriklerine medar olur. İtibarı artar. Çevresi genişler. Bu durum da kişinin karakterini ve şahsiyetini geliştirir. Moralini yükseltir. Bu hâl,

³⁰⁰ Gazali, *a.g.e.*, I, 778.

³⁰¹ Gazali, *a.g.e.*, I, 771.

³⁰² İbrahim, 14/7

onun Allah'a olan yakınlığını te'mîn eder. Rezil ahlâklardan ve nefsanî arzulardan uzaklaştırır. ahsen-i takvim'e lââyık bir duruma getirir.³⁰³

2.1.1.5. Zengin ve Fakirler Arasında Sevgi ve Saygı Doğurur

Sadaka vermek, zenginle fakir arasında kuvvetli bir bağ, derin bir sevgi meydana getirir. Fakire yardım elini uzatan zengin, servetin, Allah'ın takdiri meselesi olduğunu, onun o kişiye bir üstünlük sağlamadığını idrak eder. İnsanların en iyisinin, zengin olsun fakir olsun Allah'tan en çok korkan ve çekinen kimse olduğu şuuruna varan, böylece fakire sadece fakir olduğu için yukarıdan bakmayan kimsedir. Fakir de, kazancından bir kısmını kendisine veren, çok kazandıkça daha çok verecek olan zengine ve servetine düşman gözüyle bakmayacak, kendisine şefkatle muamele eden bu insana karşı saygı besleyecek, dua edecektir. Aksi takdirde zengin-fakir, kuvvetli-zayıf, avam-havâs arasında tehlikeli sınıf farkları doğacaktır. Yukarıdan aşağıya şefkat ve merhamet yerine zulüm ve işkenceler olacak; aşağıdan yukarıya da hürmet ve itaat olacağına kin ve nefret başlayacaktır. Zaten zekât ve sadaka vermenin iki maslahatından birisi de, şehir ve ülke güvenliğini korumak aynı zamanda asayişini temin etmektir. Zenginlik ve fakirlik gelip geçicidir. Bu gün zengin olanlar yarın fakir, bu gün fakir olanlar da yarın zengin olabilirler. Şüphesiz bir belde zengini barındırdığı gibi fakiri de barındırır. Eğer varlıklı olanların yoksul ve ihtiyaç sahibi olanlara yardımcı olmaları bir yol olmasaydı, o zaman onlar helak olur ve açlıklarından ölürlerdiler.³⁰⁴ Hâlbuki Peygamberimiz (sav) bir hâdis-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadır: "Sen mü'minleri birbirlerini sevmekte ve merhamet etmekte bir beden, uzvu gibi görürsün. Onların herhangi bir uzvu rahatsızlandığında diğer bütün uzuvlar rahatsız olur."³⁰⁵

Mü'mine bir dert, bir elem, keder, üzümlü veya musibet isabet ettiğinde diğer bütün mü'minler onun derdiyle dertlenir, onun üzümlü ve kederlerini paylaşır. Zira böyle bir toplumun fertleri bir şahs-ı manevînin azaları gibidirler. Bir fabrikanın çarkları gibi birbirlerini tamamlarlar.

³⁰³ Necmeddin Şeker, *Hadisler Işığında İnfak ve Tasadduk*, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Kayseri, 1992, 66.

³⁰⁴ Dihlevî, *a.g.e.*, II, 119.

³⁰⁵ Buharî, Edeb,78; Müslim, Birr,199.

2.1.1.6. Malı Temizler ve Artırır

Buradaki maldan maksat, helâl olan maldır. Yoksa haram mal, verilen zekâtla veya nafîle sadakalarla temizlenmez.

Haram yoldan para kazanan bazı kimseler zannederler ki kazandıklarından bir kısmını sadaka olarak verirlerse Allah katında makbul ve insanlar nazarında beraat etmiş olacaklardır. Hz. Peygamber (sav) böyle düşünenlerin ne kadar yanıldıklarını şu hâdis-i şerifte açıkça ortaya koyar "Allah temizdir, ancak temizi kabul eder." Haram mal; biriktirip ondan sadaka vermekte kimseye bir fayda olamayacağı gibi, üstelik o haram malın vebali de verenin omzundadır.

Haram malın sadaka olarak kabul olunamayacağına bir hikmeti, kişinin kendi malı olmamasındandır. Kendi malı olmayan şeyde tasarrufa ve onu sadaka olarak vermeye kimsenin hakkı yoktur.³⁰⁶

Sadaka vermenin malı ve serveti bereketlendirip artırmasına gelince, bu hususla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de şu ifadelerle rastlamaktayız: *"Allah rızasını isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte; zekâtı veren o kimseler (sevaplarını ve mallarını) artıracaklardır."*³⁰⁷ *"Allah faizi mahveder (faize karışan malın bereketini giderir.), sadakaları çoğaltır. (içinden sadaka verilen malları bereketlendirir)"*³⁰⁸

Ayrıca bunun mantıkî izahı da şöyle yapılmaktadır: Fakire verilen zekât ve sadakalar, onda devamlı kalmayıp piyasaya döneceğinden, neticede piyasanın bu hareketliliğinden çoğunluğu tüccar ve esnaf olan zekât ve sadaka sahipleri de yararlanacaklardır.

İlk bakışta malı eksiltir görünmesine rağmen aslında malın artmasına vesile olan tasadduk Allah'ın emrine uyarak yapıldığı takdirde O'nun rızasını ve fakir fukaranın hoşnutluğunu ve duasını kazandırmaktadır.

2.1.1.7. İnfak ve Zühd

Zühd, rağbet etmemek, küçümseyip terketmek, önem vermemek anlamlarına gelir.

³⁰⁶ İbn-i Hacer, *a.g.e.*, III, 180.

³⁰⁷ Rum, 30/39.

³⁰⁸ Bakara, 2/276.

Bazı kimseler dünyaya hiç önem vermemişler ve bu hususta dünyanın -Allah tarafından helâl kılınan- zevk ve nimetlerini kendilerine haram kılacak kadar ileri gitmişlerdir. Kur'ân'da bu gibiler uyarılmış ve şöyle buyrulmuştur: *"Ey iman edenler! Allah'ın size helâl ettiği o en temiz ve en güzel şeyleri (kendinize) haram kılmayın. Haddi aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez."*³⁰⁹ İslâm Dinî, çalışmayı, kazanmayı, kendi el emeğiyle ve alın teriyle geçinmeyi emreder. Başkasının sırtından geçinmek bir tarafa, bilakis başkasına infak, tasadduk, hayır, hasenat ve iyiliklerle yardım etmeyi teşvik eder. İslamiyet, müslümanların dünyayı terkeden, dünya hayatını ve dünya malını önemsemeyen insanlar olmalarını istemiyor. Bilakis dünyadan nasiplerini almalarını istiyor.³¹⁰ İnsanlara ancak çalıştığıının karşılığının verileceğini belirterek, insanların çalışmaya ve üretken olmaya teşvik ediyor.

Zühde bürünüp çalışmamak tembelliktir. Hâlbuki Allah yolunda harcamak, İslam'ın emirlerinden birisidir.

2.1.2. SADAKANIN ONU ALANIN ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

İnfak ve tasaddukun veren üzerinde etkisi olduğu gibi, alan üzerinde de etkisi vardır. Bu etki kişiyi hem müspet hem de menfi yönden etkilemesi, onun ihtiyaçlarını gidermesi, dolayısıyla maddi ve manevi rahatlığa kavuşturmasıdır. Ayrıca kin ve kıskançlık gibi bazı kötü duyguları temizler. Menfi yönde etkilemesi de, onu minnet ve zillet altına düşürmesidir.

Gazali, infak ve tasaddukların alan üzerinde olumsuz etki yapmaması için gizli verilmesi üzerinde durarak şöyle der: "Âlimlerden bazıları, gizli verilen sadakayı kabul, açıktan verilenleri de reddederek derler ki: "Onu bana uzatman ilmin vakarına zillet getirir, ve ilim ehlini de küçük düşürür. Ben ise, ilmi ayaklar altına almak ve ehlini zelil düşürmek suretiyle dünyanın herhangi bir şeyini yükselticilerden değilim." Başka bir olayda da bir kişi bir âlime açıktan bir şey vermiş, âlim de verileni kabul etmeyerek onu sahibine iade etmiş. Aynı kişi aynı âlime başka bir zaman gizlice vermiş, bu defa âlim bu verileni kabul etmiştir. Bu durum kendisine sorulunca şu cevabı vermiştir: " Bu kişi bu sefer iyiliğini gizlemek suretiyle edebli hareket etti. Ben de bu şekilde edebli hareket edenin iyiliğini kabul ettim. Öbür defasında açıktan vermek suretiyle sui edepte bulundu. Ben de onun iyiliğini geriye iade ettim."³¹¹

³⁰⁹ Maide, 5/87.

³¹⁰ Kasas, 28/77.

³¹¹ Gazali, a.g.e., I, 583-584.

Sadakayı gizli almak, insanların kalp ve dilleri için daha selâmetlidir. Zira insanlar, konuşurlar. Zengin olduğu halde sadaka aldığı zannederler. İhtiyacından fazla aldı derler. Hased, sui zan ve gıybet ederler. Haset, sui zan ve gıybet ise büyük günahlardandır. İnsanları bu günahlardan korumak daha iyidir.³¹²

Yapılan infak ve tasaddukları gizli tutmak, vereni kibir ve gururdan, alanı da minnet ve zilletten kurtarmaktadır. Bu durum insan psikolojisi üzerinde önemli rol oynar. Bunun içindir ki Peygamberimiz (sav) gizli vermeye teşvikte bulunmuştur.³¹³ Ancak istisnâî durumlarda başkalarını teşvik etmek ve onlara örnek olmak maksadıyla açıktan vermeyi uygun görenler de olmuştur. Bunun aksine bir niyetle açıktan verenler, hem Allah katında hem de insanlar içinde büyük zarara düşerler.³¹⁴

Bütün bunlara rağmen yine de alan kişi psikolojik olarak bir eziklik içinde olacaktır. Bu durumda olan kişi, şayet sağlam bir inanca sahip ise, kader noktasından bakıp hâline şükretmeli ve kendinden daha aşağı durumda olanları düşünmelidir. Yine de her zaman ve şartlarda izzetini muhafaza etmelidir. Ve hevâsının arzularına kapılıp, basit dünyalık şeyler için ayaklar altına düşmemeli ve aşağılık kompleksine kapılmamalıdır. Ulvî duygularını, süflî arzularına feda etmemelidir. Maneviyatını zedelememeli ve şahsiyetini kaybetmemelidir. Diğer taraftan kadere itiraz, rahmeti ittiham tehlikesine düşmemelidir. Çünkü kadere itiraz eden, isyan etmiş olur. Rahmeti töhmet altında bırakan, rahmetten mahrum kalır. Kaderi tenkîd etmek, kırık ele dövüşmek gibidir. Maddî imkânsızlıklar içerisindeki bir kimse tam teslimiyet ve tevekkül içinde olmalıdır. İnsanlara değil, Allah'a el açmalıdır. Ve O'ndan istemelidir. Zira gerçek mal sahibi Allah'tır.

Burada sadakanın alan kişi üzerinde yaptığı müspet te'sîri biraz daha genişletmek istiyoruz.

2.1.2.1. Alan Kimseyi İhtiyaç Sahibi Olmaktan Kurtarır

İslâm, insanın mes'ûd bir hayat sürmesini, dünyanın meşru zevk ve lezzetlerinden yararlanmasını ister. Maddî ihtiyaçların giderilmesi ise insanın mes'ûd olmasında önemli bir unsurdur. Bu da bir yerde mal ve zenginlikle mümkündür. Bunun içindir ki İslâmiyet, fakirleri mes'ûd bir hayattan mahrum etmemektedir. Başta zekât olmak üzere yapılan hayır ve iyiliklerde bu noktayı hedef almaktadır. Zenginden alıp, fakire vermekten murâd budur.

³¹² Gazali, *a.g.e.*, I, 583-584.

³¹³ Müslim, Zekât,91; Mâlik b. Enes, Şi'r,14; Ahmed b. Hanbel, IV, 150.

³¹⁴ Gazali, *a.g.e.*, I, 583-584.

Böylece fakir, hem ihtiyaç ve sıkıntı içerisinde yaşamaktan kurtulacak, hem de cemiyete ve Allah'a karşı vazifelerini daha iyi yapabilecektir. Aynı zamanda o, kendisini cemiyetin dışına itilmiş bir varlık olarak değil, kendisine cemiyette değer verilen, sıkıntıda kaldığı zaman yardım edilen, cemiyetin bir parçası olarak görecektir. Bu yardım normal olarak, özellikle zekât başta olmak üzere devlet eliyle yapılırsa, alan kişi, şerefinden ve insanlık haysiyetinden hiçbir şey yitirmeyecektir. Eğer fertler eliyle verilecek olursa, bu iş, adabına riayet edilerek yapılmalıdır. Ta ki fakirin izzeti rencide olmasın. Daha önce de geçtiği gibi mümkün olduğu kadar gizli olarak verilmesinin istenmesi bundandır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: *"Ey iman edenler! Malını gösteriş için hayra veren, gerçekte Allah'a ve âhiret gününe inanmayan kimseler gibi başa kakmak ve eziyet etmek suretiyle sadakalarınızı (zekât) ve sair hayırlarınızı iptal etmeyiniz."*³¹⁵

Allah'ın halifesi olarak yaratılan ve yüce gayeleri gerçekleştirmekle vazifeli olan insan, bütün gayret ve enerjisini, yiyecek ve içeceklerini temin yolunda harcarsa, yüce gayelere ulaşamaz; bütün vakitlerini bu yolda harcayanın diğer canlılardan farkı kalmaz. İşte İslâm bunun önüne geçmek, geçim sıkıntısının insanları ezip, insanlığını ve Müslümanları unutturmasına meydan vermemek için imkânı bol olanların dar olanlara yardım etmelerini istemiştir.

2.1.2.2. Kin ve Kıskançlık Duygularından Arındırır

Fakir kimse, ihtiyaçları onun belini bükmüş, dertleri onu yorarken zengin kimselerin kendi dert ve sıkıntılarıyla hiç meşgul olmadıklarını, onun durumuna aldırış etmeden saadet içerisindeki yaşayışlarına devam ettiklerini görünce onlara karşı kin ve kıskançlık duyguları beslemekten kendisini alamaz.

İslâm, Müslümanları kardeşlik duygularıyla bağlamak ister. Hz. Peygamber (sav): "Ey Allah'ın kulları! Kardeş olunuz" ³¹⁶ buyurmaktadır. Kardeşlerden biri açlıktan kıvrılır, diğeri tokluktan rahatsızlık çeker de yine de kardeşine yardım etmezse, aralarında bir kardeşlik bağının kurulması düşünülemez. Böyle bir bağın kurulabilmesi, kardeşlerin birbirlerinin dertleriyle meşgul olmalarıyla mümkündür.

Kıskançlık, kişinin dinî duygularına da zarar verir. Bu hastalığa yakalanan kimse, Allah'ın takdir ettiği rızkın taksimi hakkında da yanlış düşüncelere sahip olur. Kıskançlık ruhî

³¹⁵ Bakara, 2/264.

³¹⁶ Buharî, Nikâh, 45; Müslim, Birr, 23-24; Ebu Davud, Edeb, 57-58.

bir hastalık olduğu kadar, bedenî bir hastalıktır da. O, mide rahatsızlıklarına ve tansiyona yol açar. Çalışma hayatındaki verimi düşürür. İşte böyle ruhî ve sosyal bir hastalığa, İslâm, sadece vâ'z ve nasihatle tedaviyi düşünmemiştir. Çünkü açlık, sıkıntı, hastalık ve fakirliğin doğurduğu çeşitli dertler, insana kin ve kıskançlığı telkin ederken, bunların tehlikeli bir hastalık olduğunu ve bunlardan ruhu kurtarmak gerektiğini telkin eden vâ'z ve nasihatın bir tesiri olmaz. Bu yüzden İslâm, sadaka vermeyi emretmiş, fakirin ve diğer ihtiyaç sahiplerinin yardımına koşma vazifesini zenginlere yükleyerek, onların kin ve kıskançlık girdabına kapılmamalarını sağlamak istemiştir. İşte bu amelî yardımdan sonra kişiyi kin ve kıskançlıktan kurtarmaya çalışan vâ'z ve nasihatların bir faydası olabilir. Kişiler birbirlerine sevgi ve kardeşlik bağlarıyla bağlanabilirler. İnsan bu şekilde imanda kemale erer, Allah'a sadakatini ifa için bir merhale daha kat etmiş olur. "sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe gerçek mü'min olamaz."³¹⁷

2.2. MANEVİ SADAKA

2.2.1. SORUMLULUK BİLİNCİNİ GELİŞTİRİR

İslam kurumlarının mahiyeti, sosyal düzenleme, maddi ve manevi işler arasında uyum sağlama ve bunları kapsamlı temel ilkelere bağlamadır. İslam da sosyal düzenleme hayat ile insan arasında uyum sağlamadır. Bu da insana barış ve güven bilincini kazandırır. O da ferдин kendi kendisi ile fertlerin birbirleri ile ferдин inşa ettiği veya inşasında rol oynadığı hücre ile nihayet maddi geçimi ve sosyal adaleti garantileyecek şekilde ferдин toplumla ve devletle barış içinde olmasının ürünüdür. Sosyal düzenlemenin bu şekilde yorumu, belki de ferde biraz ilgi ve önem kazandırmıştır. Bu normal bir şeydir. Çünkü bu ferдин toplumdan üstün olmasından değil, belki dengeli bir toplumun dengeli fertlerden meydana gelmesinden ileri gelmektedir.³¹⁸ Bundan dolayı sadakalarda gözetilen maslahatlar sorumluluğunu bilen bir toplum ve birey oluşturmaktır. Bu maslahatlarda toplum düzenine yöneliktir. Bir yerleşim birimi hiç şüphesiz zayıfları, güçlülere, ihtiyaç sahiplerini barındırır. Bunun için zenginlerin ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmaları gerekir. Zaten İnsanoğlu hem cinsine karşı müşfik yaratılmıştır. Bu özellik, insanlara karşı güzel davranma manasına gelen iyi huylardan çoğuna kaynaklık eder. Kim bu özelliği yitirirse, kendisinde kapatılması gereken bir eksiklik var demektir.³¹⁹ Resulullah, Mü'minlere birçok kural öğretmiştir. Yükümlülüklerin

³¹⁷Buharî, İman, 7; Müslim, İman, 71-72.

³¹⁸Salih, *a.g.e.*, 257.

³¹⁹Dihlevî, *a.g.e.*, II, 119.

yüklenmesinde birey ve toplum olarak bu kurallar onlara destek olmaktadır. Bu da sosyal sorumluluğun bir kesitini oluşturan “iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama” kuralı ile insanlar arasında adaleti sağlama, insanlara yardımcı olma, güler yüzlü olma, evinin ihtiyacını karşılama, misafire ikramda bulunma gibi kurallar insanlar arasında dayanışmayı ve birlikte yaşama sorumluluğu ile aynı zamanda sosyal dengenin devamını da sağlamaktadır.³²⁰

Bu bakımdan İslam ideal toplum ve ideal birey nasıl olmalıdır? Sorusuna açıklamaya çalıştığımız hadislerde cevap vermektedir. İdeal bir toplumda herkes birbirinden haberdar, ihtiyaçlarını bilen birbirlerine karşı saygılı adaleti gözeten, iyiliği emr eden bir toplumdur. İdeal birey ise kötülük yapmaktan sakınan, güler yüzlü, yardımsever İhtiyaç sahiplerinin ihtiyacını bilen, cömert ve sorumluluğun bilincinde olan kişidir.

2.2.2. SOSYAL YARDIMLAŞMAYI SAĞLAR

İslam, kendisine tabi olanları dünya ve ahiret saadetine kavuşturmak için gönderilen bir dindir. İslam dininin prensiplerini bizlere en sağlam kaynak ise Kur’an ve Peygamberimizin sünnetidir. Kur’an, “*Ey inananlar! Allah ve Peygamber, sizi hayat verecek şeye çağırdığı zaman icabet edin...*”³²¹ ayeti ile, Müslümanların dünya ve ahirette mutlu olabilmeleri için toplumun fertleri arasında sağlam ve kuvvetli bir bağ kurmuştur. O bağ da din kardeşliğidir. Bu bağ nesep ve kan bağından daha kuvvetli, sağlam ve kalıcıdır. Nitekim Allah, bu hususu insanlara şöyle buyurur: “*Şüphesiz müminler kardeşirler. Öyle ise kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah’tan sakının ki size rahmet edilsin.*”³²² Müslümanları birbirlerine karşı sorumlulukları vardır. Müslüman’ın bu vazifenin şuurunda olması ve Müslüman kardeşi ile sevgi, karşılıklı şefkat ve yardımlaşma esasları üzerine sosyal ilişkiler kurması için en hayırlı sebep ve en kuvvetli etken, din kardeşliğidir.

Allah müminlerin birbirlerine karşı şefkatle davranmalarını ve yardımlaşmalarını emretmiş ve Mü’minlere şöyle buyurmuştur: “*...iyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın, Allah’tan korkun...*”³²³ ayetiyle İnsanların iyilik ve güzellikte birbirleri ile yardımlaşmaları, günah ve masiyette ise yardımlaşmamaları emr edilmektedir. Hz. Peygamber de, Kur’an’ın yardımlaşma emrini tekid ederek şöyle buyurmuştur: “Birbirlerini sevmeye ve birbirlerine acımakta ve birbirlerine şefkat

³²⁰ Salih, a.g.e., 260.

³²¹ Enfal, 8/24.

³²² Hucurat, 49/10.

³²³ Maide, 5/2.

göstermekte müminlerin misali bir vücut gibidir. Vücuttan bir uzuv rahatsızlanıp şikâyet ederse, vücudun diğer uzuvları da uykusuzluk ve ateş içerisinde ona iştirak etmeye çalışır.”³²⁴ Bu hadiste İslam toplumu bir vücuda benzetilmiştir. Vücudun bir yerinde hastalık veya maraz olursa, bütün vücut bundan etkilenir. Aynı şekilde toplum içerisinde Müslümanların herhangi bir derdi, diğer bir Müslüman’ın da derdi olmalıdır. Yine başka bir hadiste “Sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi içinde istemedikçe gerçek mümin olamaz.”³²⁵ buyurmaktadır.

Bu hadislerden anlaşılan Müslümanların sadece kendilerini değil aynı zamanda din kardeşlerini düşünmeleri gerekir. Birinci bölümde açıklamaya çalıştığımız sadaka örneklerinde sadakanın bu manasına işaret vardır. Sadakalar sosyal yardımlaşmayı sağlayan müminler arasında sevgi ve muhabbeti tesis eden, verilmesi zorunlu olan sadakaların yanında, küçücük bir tebessümden bile bu maslahat söz konusu olmuştur. Bu sebeptendir ki Müslümanlar bu uyarıları dikkate almış her dönemde camiler, imarethaneler, şifahaneler, çeşmeler, vakıflar yapmışlardır. Alanların gururu incinmesin diye içi oyulmuş sadaka taşları yapılmıştır.

---

³²⁴ Buharî, Edeb, 27; Salât, 8; Müslim, Birr, 66.

³²⁵ Buharî, İman, 7; Müslim, İman, 71,72.

SONUÇ

İslam dini İnsanların dünya ve ahiret mutlulukları için hayat tarzına müdahale eden ve onun için kurallar koyan bir dindir. Bu kurallar insana yön veren ve yol gösteren birer kandil gibidir. Bu kurallara uyularak birey yaratıcısına karşı vazifelerini yerine getirir. Bu vazifeler bireyi yaratıcısına yakınlaştırır. Sadaka kavramı da Allah'a kurbiyet kazandıran vazifelerden biridir. Sadaka kavramı farz ibadetler anlamında kullanıldığı gibi nafîle olarak yapılan bağışlar anlamında da kullanılmaktadır. Aynı zamanda iyi ve güzel bir davranışın karşılığı da olmaktadır. Sadaka kavramı geniş anlam alanı olan bir kavramdır. Hadislerdeki sadaka Zekâtı, gönül hoşluğu ile verilen küçük bir yardımı ve bunun dışındaki fiili yardımları veya davranışların hepsini kapsamaktadır. Yerine göre zekât anlamında yerine göre iki kişi arasında adaleti sağlamak anlamında yerine göre misafire ikram anlamında kullanılmıştır. Hadis-i Şeriflerde sadaka anlamda maddi onüç, manevi anlamda yirmiiki farklı anlamda toplam otuzbeş farklı anlamda kullanıldığını tesbit ettik. Ancak zamanla Sadaka kavramı anlam daralmasına uğrayarak sadece gönül rızası ile ihtiyaç sahiplerine verilen bir teberru yardım anlamını almıştır. Bu da sadece maddi yardımlarla sınırlıdır. Oysa sadaka kavramı teberru yardım veya zorunlu verilmesi gereken bir şer'i vergi gibi maddi yardımlardan daha geniş bir anlam alanına sahiptir. Bu da maddi yardımlarla sınırlı olmayıp sosyal sorumlulukları yerine getirme insanlara faydalı olan her güzel şeyi içine almaktadır.

Bu bakımdan "her iyilik sadakadır" hadisi ile Müslümanlardan herkesin -durumu ne olursa olsun- maddi ve manevi yardım yapabileceği yardımlaşma veya infakta bulunmanın sadece zengine ait bir haslet olmadığı vurgulanmaktadır. Bu yardım farz bir bağış olduğu gibi yarım hurma tanesi gibi küçük bir bağışta olabilir. Veya başkalarına zarar vermekten sakınmak gibi kişinin kendisini zarar vermekten koruması şeklinde de olabilir. Bunun için kişi istekli olduktan sonra zengin fakir ayırt edilmeden gücü nispetinde yardımda bulunabilir.

İslam'ın koyduğu bu kurallar, insanın hem maddi hem de manevi yönünü dikkate aldığını göstermektedir. Böylelikle sadaka denilince yalnızca maddi olarak verilen küçük yardımlar anlaşılmalı, aksine manevi yardımlaşmayı da ihtiva eden geniş bir kavram olarak anlaşılmalıdır.

KAYNAKLAR

- AZİMABADÎ, Ebu Tayyib Muhammed Şemsü'l Hak, *Avnu'l Mabud Şerhu Sünenü Ebu Davud*,(XIII), Darü'l kütübü'l ilmiye, 2.bsk., Beyrut, 1995
- BEYHAKÎ, Ahmed b. Hüseyin b. Ali b.Musa Ebu Bekr, *Şa'bu'l- İman*, Daru'l Kutubi'l-İlmiyye, (Thk. Muhammed Said Bisivani), Beyrut, 1410.
- BEYDAVÎ, Abdullah b. Ömer, *Gayetü'l Kusva fi Dirayeti'l- Fetva*, (tahkik, Ali Muhyeddin Ali el-Karadaği) ts.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi, *K.Kerim'in Meali Âlisi ve Tefsiri*,(II,III) İpek Yay., İstanbul, ts.
- BUHARÎ, Ebi Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buharî*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- CANAN, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi Kütübi's sitte*, Akçağ Yay., İstanbul, ts.
- ÇANTAY, Hasan Basri, *Kur'an-ı Hakim ve Meali Kerim*,(I,II,III) Risale Yay., İstanbul, ts.
- DARİMÎ, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Behram, *Sünenü Darimî*, (I,II) Darü'l-Kalem, Dımeşk, 1991.
- DERVEZE, İzzet, *et-Tefsirü'l Hadis*, (V,VII) II. Bsk., (Çev.: Ramazan Yıldırım), Ekin Yay., İstanbul, 1998.
- EBU DAVUD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, *Sünenü Ebu Davud*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- ed- DİHLEVÎ, Şah Veliyullah, *Hüccetü'l Baliğa, İslâm Düşünce Rehberi*,(II) imaj Yay., Ankara, ts.
- el- MAKDİSÎ, Şemseddin ebi Abdullah Muhammed b. Muflih, *Adabu's Şer'iyye*,(I) Müesesetü Kurtuba, Kahire, ts.
- el- MERAĞÎ, Ebu'l Vefa, "*Sadakatü'l Fukara*", Mecelletü'l Ezher,(XXXXVII) 7, Kahire, 1925
- el-MEVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, *el- İhtiyar li Tahlili'l-Muhtar*, Pamuk, İstanbul, ts.
- ESED, Muhammed, *Kur'an Mesajı*,(I,II, III) (Çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk), İşaret Yay., İstanbul,1999.

- GAZALÎ, Muhammed Ebi Hamid, *İhya-i Ulumuddin*,(I, III) (Trc.: Ali Arslan), MerveYay., İstanbul, ts.
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (II) (Çev.: Salih Tuğ), İmaj Yay., Ankara, 2003.
- İBN-HACER, Şihabuddin Ebu'l- Fadl Ahmed b. Ali, el- Askalani, *Fethu'l Bari Şerhu's Sahihi Buharî*,(III) Darü's Selam, Riyad, 1997.
- İBNİ HANBEL, Ahmed, *Müsned-i Ahmed*, ÇağrıYay., İstanbul, 1992.
- İBNİ MÂCE, Muhammed b.Yezid el Kazvini, *Sünenü İbn-i Mâce*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- İBNİ MANZUR, Cemaleddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisanü'l-Arab*,(VII) Daru'l-İhya li Turrasi'l-Arab, Beyrut, 1997.
- İSFAHANÎ, Ragıb, Hüseyin b. Muhammed el-Maruf, *el-Müfradat fi Garibi'l Kur'an*, KahramanYayevi, İstanbul, ts.
- İZUTSU, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (Çev.: Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts.
- KARAMAN, Hayrettin, “Zekât,” İslam Ansiklopedisi,(XIII) MEB, İstanbul, 1997.
- MÂLİK, b. Enes, *Muvatta*, (I,II) Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- MİRAS, Kamil, *Sahih-i Buharî Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi*, (Haz.: Mucteba Uğur-Cemal Sofuoğlu), TDV, Ankara,1984.
- MUBAREKFURÎ, Ebi'l Ula Abdurrahman Muhammed Abdurrahman b. Abdurrahim, *Tuhfetü'l Ahfazi Şerhu Camiu Tirmizî*, (VI) Daru'l Kütübü'l İlmiye, Beyrut, ts.
- MÜNZİRÎ, Zekiyuddin Abdulazim b. Abdulkavi, *et-Terğib ve't- Terhib min Hadisi'l-Şerif*, Daru'l İhya li Turrasi'l Arab, Beyrut, 1968
- MÜSLİM, Ebu'l Huseyn Müslim b.Haccac b. Müslim el Kuşeyrî, *Sahih-i Müslim*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- NESAI, Ebu Abdurrahman, Ahmed b.Şuayb, *Sünenü Nesai*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- NEVEVÎ, Yahya b. Şerif, *Şerhu Nevevi ala Sahihi Müslim*,(VII) 1.bsk., Daru'l Kütübü'l İlmiye, Beyrut, 1995.
- ÖZTÜRK, Mustafa, “Sadaka kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi,” OMÜİFD, Samsun, 2001, 12–13.

- ULUDAĞ, Süleyman, *İslam'da Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yay., ts.
- ÜNAL, Ali, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Nil Yay., İzmir, 1999.
- SALİH, Subhi, *İslam Kurumları*, fecr Yayınevi, Ankara, 1999.
- ŞEKER, Necmeddin, *Hadisler Işığında İnfak ve Tasadduk*, (Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri, 1992.
- ŞERİF, Rıza, *Nehcü'l Belağ*,(I) 1.baskı, Darü'l Kütübi'l İlmiye, Beyrut, 1990.
- TABERANÎ, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed, *Mu'cemu'l-Evsat*, (Tahk.:Tarık b. Abdullah b. Muhammed-Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseyni), Daru'l-Haremeyn, Kahire, 1415.
- TİRMİZÎ, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't- Tirmizî*, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.
- YAZIR, Elmalılı, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Zehraveyn Yay., İstanbul, trs.
- WEİR, T. H. "Sadaka," İslam Ansiklopedisi, MEB, İstanbul,1997.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*,(III) Risale Yay., İstanbul, 1994.

ÖZET

Kelime kökü “doğruluk olan bu kavram, Allah’a kurbiyyet amacıyla yapılan her türlü hayırperverliğe verilen addır. Sadaka kavramı Kur’an’da ve hadislerde çokça kullanılan bir kavramdır. Bu kavram Kur’an’da, zekât, mehir, gönüllü bağış, Allah rızası için verilen borç, Kefaret anlamlarında kullanılmıştır. Hadislerde sadaka daha geniş anlamlarda kullanılmıştır. Zekât anlamında onun müradifi olarak; zekât kelimesinin yerine kullanılmıştır. Ancak sadaka kavramı zekât anlamından daha geniş bir anlama sahiptir. Zekât, sınırlı mali bir ibadeti veya verilmesi zorunlu şer’i bir vergiyi kapsarken, sadaka bu anlamı aşarak, gönül rızası ile verilen maddi yardımları, güzel bir davranışı, insanlar arsında adaleti sağlama ve hatta çoğu kez esirgediğimiz tebessüm anlamlarında kullanılmaktadır. “Her iyilik sadakadır” hadisi şerifi ile iyilik kavramının içini nasıl doldurursak veya iyilik nedir? Sorusuna verdiğimiz her cevap sadaka anlamına gelmektedir.

Bu bakımdan sadaka verilmesi zorunlu şer’i bir vergi veya gönül rızası ile verilen küçük yardımların yanı sıra, toplumun huzur ve saadeti ve sağlıklı bir toplum için yaptığımız davranışlar anlamına gelmektedir.

ABSTRACT

Which means “truth and charity” in etimological sense Sadaqa, is the name of any kind of charity and benevolence that is performed in order to be closer to God. The concept is oftenly used in Qur’an and the sayings of the Prophet (Hadith). The concept is used in the sense of zakat, mehir, volunteer donation, the loan given for the sake of God and atonement. In the sayings of the Prophet, sadaqa has a broader sense than zakat, and it is used as a synonym of zakat. But it has a broader meaning than zakat. While zakat means a certain percentage of his hoarded cash or a religious tax (islamic tax) which is to be given to the poor every year, sadaqa goes far beyond this sense and refers to any sort of material and voluntarily donations, or a good deed practice the judge, or even a smiling which we withhold from the people. As it finds its best expression in the hadith, “Every favor is sadaqa” sadaqa is the answer to the question of what the favor or goodness is.

In this respect, rather than an obligatory Islamic tax to be given or small amounts of money to be given voluntarily, sadaqa means all sorts of good deeds we perform for the sake of society’s peace and felicity and healthy.